

I

IZVJEŠTAJ O USAGLAŠENOSTI ZAKONA I PROPISA SA ODREDBAMA SPORAZUMA O ENERGETSKOJ POVELJI

10. septembar 2013.godine

Sadržaj

1.	OPŠTI DIO	13
1.1.	Ustavne odredbe i pravni sistem u pogledu međunarodnih sporazuma.....	13
1.2.	Trenutna situacija u pogledu reformi tržišta	13
1.3.	Članstvo u međunarodnim ekonomskim ili ekološkim organizacijama, privrednim sporazumima o integraciji, u carinskim unijama ili oblastima slobodne trgovine i odnosi sa drugim vodećim međunarodnim organizacijama ili grupacijama	16
1.4.	Međunarodna pomoć	18
2.	MEĐUNARODNA TRŽIŠTA I TRGOVINA (ČLANOVI 3, 4 i 29)	22
2.1.	Pravna osnova	22
2.2.	Spoljnotrgovinski režim.....	24
2.2.1.	Carinske tarife.....	24
2.2.2.	Necarinske mjere	25
2.3.	Zone slobodne trgovine	Error! Bookmark not defined.
2.4.	Trgovinski sporazumi	28
3.	INVESTICIONE MJERE KOJE SE ODOSE NA TRGOVINU (ČLAN 5)	31
4.	KONKURENCIJA (ČLAN 6)	32
4.1.	Zakonodavni okvir	32
4.2.	Monopoli, udruživanje, dominantni položaj –politike i praksa koji se primjenjuju u sektoru energetike	33
4.3.	Državna pomoć	33
5.	TRANZIT (ČLAN 7).....	35
5.1.	Zakonodavni okvir za tranzitne poslove.....	35
5.2.	Uslovi za pristup tranzitnoj mreži (nafta, gas, električna energija)	35
5.3.	Ekološki i drugi propisi koji utiču na izgradnju tranzitne mreže i proizvodnih objekata.....	36
6.	TRANSFER TEHNOLOGIJA (ČLAN 8).....	38
6.1.	Pravo intelektualne svojine - zakonodavni okvir.....	39
6.2.	Pravo industrijske svojine	39
7.	PRISTUP KAPITALU (ČLAN 9).....	41

7.1. Opšti propisi koji uređuju pristup kapitalu; diskriminatorni elementi	41
7.1.1. Bankarski sektor	41
7.1.2. Osiguranje.....	42
7.2. Uslovi za dodjelu kredita stranim trgovcima ili investitorima	42
7.3. Uslovi za nastajanje deviznog zajma domaćih trgovaca ili investitora	42
8. KLJUČNI KADAR (ČLAN 11)	44
8.1. Uslovi za ulazak, boravak i rad stranih fizičkih lica uopšteno i u odnosu na ulaganja	44
8.2. Definicije, oblici i razlike u boravišnom statusu	44
9. NAKNADA ZA GUBITKE, EKSPROPRIJACIJA (ČLAN 12 I 13)	45
10. TRANSFERI (ČLAN 14)	46
11. SUBROGACIJA (ČLAN 15)	47
12. SUVERENITET NAD PRIRODNIM RESURSIMA (ČLAN 18).....	48
12.1.Opšti pravni okvir	48
12.2.Vlasništvo nad energetske resursima	48
12.3.Sistem i objavljeni kriterijumi za dodjelu ovlašćenja, licenci, koncesija ili ugovora za istraživanje i eksploataciju energetske resursa	49
12.4.Fiskalni instrumenti povezani sa istraživanjem i eksploatacijom energetske resursa.....	49
13. ASPEKTI ŽIVOTNE SREDINE (ČLAN 19)	50
13.1.Zakonodavni i institucionalni okvir	50
13.2.Međunarodni sporazum i preuzete obaveze.....	52
13.3.Opšte ekološke politike i uticaj energetske sektora (program energetske efikasnosti, mjere usvojene u cilju šire upotrebe energetske efikasne i ekološki prihvatljive tehnologije, standardizacija, informacija, itd.)	53
13.4.Usvojene ili predložene politike i mjere u vezi sa principom naplate zagađivačima i principom punog odražavanja troškova održavanja životne sredine u cijenama energije.....	53
14. TRANSPARENTNOST (ČLAN 20).....	54
15. OPOREZIVANJE (ČLAN 21)	55
15.1.Korporativno oporezivanje	55
15.2.Poreski sporazumi.....	56
15.3.Računovodstveni sistem	56

16.	DRŽAVNA I POVLAŠĆENA PREDUZEĆA (ČLAN 22)	58
16.1.	Državna (javna) preduzeća po podsektorima u energetici	58
16.2.	Pravno zaštićeni monopoli na nacionalnom, regionalnom ili opštinskom nivou	59
16.3.	Pravni osnov i pretpostavke za osnivanje državnog ili povlašćenog preduzeća; nacionalnost ili zahtjevi nadzora	59
17.	NAČIN RJEŠAVANJA INVESTICIONIH SPOROVA (ČLAN 26)	60
18.	POŠTOVANJE PROPISA OD STRANE podnacionalnih orGana vlasti	61
III	107	
1.	<i>OPŠTI DIO</i>	108
•	<i>Energetska politika</i>	109
•	Snabdjevanje energijom i potražnja.....	110
•	<i>Politika zaštite životne sredine i veza sa energetskektorom</i>	115
•	<i>Glavni pravci ekonomske, fiskalne i monetarne politike</i>	115
2.	<i>OSNOVNI PRINCIPI</i>	115
•	<i>Elementi EE uključeni u politiku i strategiju drugih privrednih sektora</i>	118
•	<i>Implementacija politike</i>	119
3.	PODJELA ODGOVORNOSTI I KOORDINACIJA	120
4.	STRATEGIJA I CILJEVI POLITIKE	121
•	<i>Strategija i ciljevi politike za poboljšanje EE i regulisanje uticaja na životnu sredinu</i>	121
•	Koordinacija sa drugim strategijama sektora i strategijama zaštite životne sredine koje su vezane za određene uslove privredne rekonstrukcije.....	122
5.	<i>FINANSIJSKI PODSTICAJI, PROMOCIJA TEHNOLOGIJE</i>	122
a.	<i>Projekti u oblasti EE</i>	122
6.	<i>NACIONALNI PROGRAMI I AKTIVNOSTI</i>	125

1. OPŠTI DIO

1.1. Ustavne odredbe i pravni sistem u pogledu međunarodnih sporazuma

Crna Gora je usvojila Ustav Crne Gore 22. oktobra 2007. godine. Ustav propisuje da se vlast uređuje po načelu podjele vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku vlast. Zakonodavnu vlast vrši Skupština, izvršnu vlast vrši Vlada, a sudsku sudovi. Crnu Goru predstavlja Predsjednik Crne Gore. Ustavni sud štiti ustavnost i zakonitost. Prema Ustavu, Crna Gora će saradivati i razvijati prijateljske odnose sa drugim državama, regionalnim i međunarodnim organizacijama, na temelju načela i zakona međunarodnog prava. Crna Gora može pristupiti međunarodnim organizacijama, ali Skupština odlučuje o načinu pristupanja Evropi Uniji. Crna Gora neće ulaziti u zajednicu sa drugom državom čime bi izgubila svoju nezavisnost i pun međunarodni subjektivitet. Prema članu 9 Ustava, ratifikovani i objavljeni međunarodni sporazumi i opšteprihvaćena načela međunarodnog prava čine sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka, imaju primat nad domaćim zakonodavstvom i direktno se primjenjuju u slučaju kada uređuju odnose drugačije od nacionalnog zakonodavstva.

1.2. Trenutna situacija u pogledu reformi tržišta

Kao zemlja kandidat za članstvo u EU, Crna Gora treba da utemelji viziju društveno-ekonomskog razvoja, uključujući specifične potrebne investicije i razvojne mjere za njihovu realizaciju.

Strateški okvir razvoja zavisi od procesa pristupanja EU i evroatlantskih integracija. Nova faza započela je stupanjem na snagu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju i sticanjem statusa kandidata, kao faza kvalitativno sadržajnijih odnosa sa EU zasnovanih na pregovorima o pristupanju EU. U tom smislu, ekonomska politika računa na povoljniji položaj međunarodne zajednice, na napore da se oblikuje i usmjerava proces razvoja na temelju evropskih standarda i normi¹.

U isto vrijeme, dugoročna vizija razvoja, sadržana u dokumentu *”Crna Gora u XXI vijeku – eri konkurentnosti”*², omogućava definisanje globalnih izazova vremena i uspostavljanje razvojnih pravaca, obaveza i ciljeva crnogorskog društva u svim segmentima. Štaviše, predanost izgradnji otvorenosti crnogorske ekonomije, jačanju ekonomskih sloboda uz stimulativnije okruženje za podsticanje poduzetničke inicijative i jačanje elemenata sistema tržišne orijentacije, uz napore za unapređivanje konkurentnosti na temelju vlastitih prirodnih, ekonomskih i ljudskih resursa i novostečenih znanja, predstavljaće osnovu za dugoročne razvojne ciljeve. U isto vrijeme, utvrđeni su novi uslovi za institucionalnu i sistemsku podršku politici uravnoteženog

---

¹ Evropski standard (EN) je standard koji je usvojen od strane jedne od tri priznate Evropske organizacije za standardizaciju (ESO): CEN, CENELEC ili ETSI. Sačinjavaju ga sve zainteresovane Strane kroz transparentan i otvoren proces, zasnovan na konsenzusu.

² Crnogorska Akademija nauka i umjetnosti, Podgorica 2010.g.

regionalnog razvoja zemlje u skladu sa *Strategijom regionalnog razvoja Crne Gore*³, što predstavlja dodatne predušlove za postizanje dinamičnosti ukupnog ekonomskog rasta i razvoja.

Ekonomski pregled i perspektiva

Nakon ponovnog sticanja nezavisnosti 2006.godine, u Crnoj Gori je nastupilo razdoblje snažnog ekonomskog razvoja, nakon čega se trenutno suočava sa periodom ograničenog rasta, nastalog uslijed globalne ekonomske i finansijske krize. Ekonomska politika treba da se prilagodi izazovima u periodu nakon krize, kada je povjerenje među privrednim subjektima na niskom nivou, a osnovni pokretači rasta i razvoja su slabi. Ekonomska i finansijska kriza otkrila je mnoge strukturne slabosti crnogorske ekonomije, koje su bile u sjenci snažnog ekonomskog razvoja u periodu od 2006. do 2008. godine. U periodu od 2009. do 2011.godine naglo su opale strane direktne investicije, javne finansije su imale negativan saldo, a nezaposlenost je ponovo počela da raste. Domaća industrija je ostala relativno slaba.

Crnogorska ekonomija se suočava sa svim odlikama malog, otvorenog ekonomskog sistema:

- (i) snažan razvoj nakon otvaranja ekonomije;
- (ii) izražena osjetljivost na trendove u međunarodnoj ekonomiji; i
- (iii) zavisnost od međunarodnih tržišta i stranih investicija.

Globalna finansijska kriza je pokazala da su iscrpljeni tradicionalni izvori rasta, kao i instrumenti ekonomske politike. Slika globalne i evropske ekonomije se mijenja, pri čemu će samo uspješne zemlje biti sposobne za procese pravovremenog prilagođavanja i povećanu konkurentnost.

BDP je u 2011. godini iznosio 3.234 mil.€, odnosno 5.211 € po glavi stanovnika. BDP po glavi stanovnika, po osnovu snage kupovne modi, iznosio je 42 % prosjeka EU27. Uz iste projekcije rasta, ovaj odnos bi porastao na 48 % u 2016. godini, što ukazuje na potrebu dinamiziranja rasta da bi se ranije približila standardima evropskih zemalja.

U periodu prije globalne finansijske i ekonomske krize, crnogorsku ekonomiju je karakterisao ubrzani rast i razvoj, zasnovan uglavnom na velikom prilivu stranih direktnih investicija. Prosječan rast BDP-a u periodu od 2006. do 2008. godine dostizao je 8,7%. Tokom tog perioda došlo je do pregrijavanja ekonomije i inflacija je porasla na 18,7% uslijed ekonomskog procesa konvergencije⁴. Uočeno je da relativni dobiti u produktivnosti povedavaju cijene u državama u procesu konvergencije sa fiksnim kursom, kao što je to slučaj u Crnoj Gori. Ipak, nakon tog perioda ekonomija je usporila, a stopa inflacije je opala do prihvatljivog nivoa. Ekonomski oporavak tokom 2010. i 2011.godine ogledao se

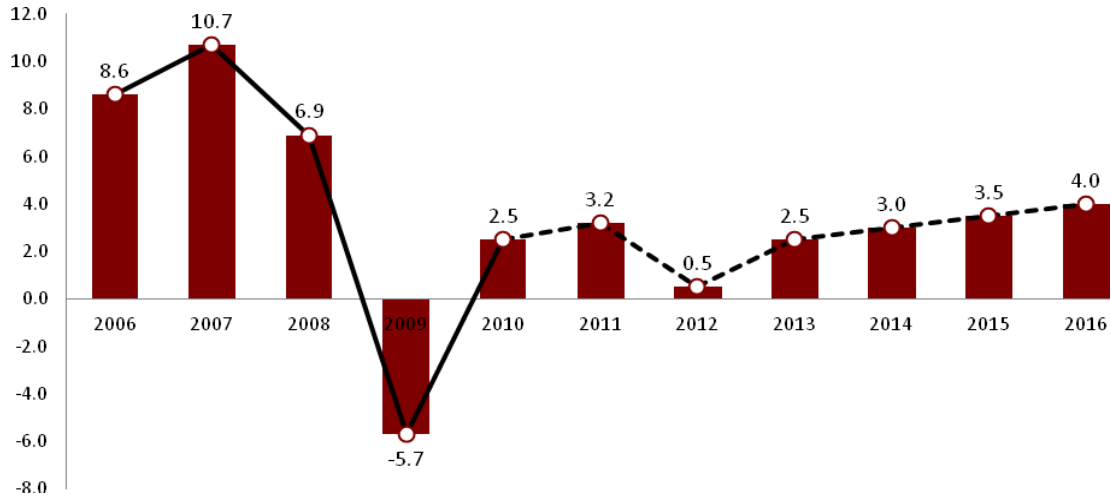
³ Vlada Republike Crne Gore, Podgorica 2008.godine.

Strategija regionalnog razvoja definiše ciljeve i instrumente za izgradnju cjelokupnog razvojnog potencijala, doprinosi smanjenju nejednakosti u regionalnom razvoju i unapređuje potencijal onih dijelova zemlje koji zaostaju, u pravcu veće konkurentnosti. Relevantni ciljevi Strategije regionalnog razvoja se prilagođavaju i stvaraju bolje veze između razvojnih potreba na lokalnom i regionalnom nivou sa razvojnim prioritetima na nacionalnom nivou i pružanju podrške manje razvijenim opštinama, koja je usmjerena na identifikaciju, jačanje i optimalno korištenje njihovih razvojnih potencijala, kroz otklanjanje uzroka koji sprečavaju njihov razvoj.

⁴ U januaru 2008.godine MONSTAT počeo da objavljuje Indeks potrošačkih cijena (CPI). Takvi podaci predstavljaju kombinaciju indeksa potrošačkih cijena prema staroj metodologiji od 2006. do 2007.godine i indeksa potrošačkih cijena prema novoj metodologiji iz 2008.godine.

prvenstveno u oblasti turizma, maloprodaje, informatike i komunikacija, te drugim povezanim djelatnostima. Tendencija rasta i razvoja je zabilježena i u poljoprivredi, proizvodnji i građevinarstvu.

Grafikon 1: Stope rasta BDP-a za period 2006.-2016.g., realizacija i predviđanja⁵

Izvor: Ministarstvo finansija, 2012.g.

Tabela 1: Ključni makroekonomski pokazatelji za period od 2006. do 2011.godine

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
BDP po tekućim cijenama u milionima €	2.149	2.680	3.086	2.981	3.104	3.234
Realna stopa rasta BDP-a u %	8,6	10,7	6,9	-5,7	2,5	3,2
Potrošna struktura BDP-a, u %						
Potrošnja domaćinstava	77,3	88,4	91,2	84,0	82,2	84,4
Javna potrošnja	27,0	20,1	22,6	22,2	23,4	22,1
Bruto ulaganja u osnovna sredstva	21,9	32,3	38,2	26,8	21,1	18,4
Neto izvoz	-29,7	-42,3	-54,5	-33,3	-28,4	-26,0

Izvor: Monstat, 2012.

Perspektive do 2016. godine

U predstojećem srednjoročnom periodu, od 2012. do 2016.godine, očekuje se rast BDP-a od oko 0.5% u 2012.godini i neznatno ubrzanje rasta u periodu od 2013. do 2016.godine, kada će se stope stabilizovati i kretati od 3.5% do 4%. Neizvjesna kretanja u ekonomijama zemalja Eurozone i nestabilna situacija na domaćem tržištu uslovljavaju

⁵ Crna Gora Pravci razvoja od 2013. do 2016.godine, Ministarstvo finansija Crne Gore, Podgorica 2013.g.

Razvojni pravci su pripremljeni u skladu sa Strategijom Evropa 2020. Utemeljeni su autentični razvojni interesi Crne Gore kroz identifikaciju područja politika i pod-politika, a u okviru razvojnih pravaca "pametna rast", "održiva rast" i "inkluzivna rast", uključujući i predložene investicije / razvojne mjere.

Razvojni pravci, zajedno sa specifičnim projektima i finansijskom strukturom, predstavljaju osnovu za programsko budžetiranje i uspostavljanje neposredne veze između fondova i razvojnih prioriteta, kao i za efikasniju upotrebu IPA fondova..

povećan rizik od negativnih tendencija u makroekonomskim projekcijama. Ovaj scenario zasniva se na sljedećim pretpostavkama:

- strana direktna ulaganja se održavaju na nivou od oko 10% BDP-a, sa tendencijom opadanja;
- krediti banaka rastu, kao podrška realnoj ekonomiji, po prosječnoj godišnjoj stopi od 3.5%;
- prosječan godišnji rast izvoza iznosi 1.6%, sa stabilnim nivoom učešća u BDP-u;
- prosječan godišnji rast uvoza iznosi 2.3%, i kao podrška ekonomskom rastu i kao posljedica visoke zavisnosti od rasta izvoza.

Tabela 2: Ključni makroekonomski pokazatelji, procjene i projekcije za period od 2011. do 2016.godine

	2012	2013	2014	2015	2016
BDP po tekućim cijenama u milionima €	3.324	3.493	3.687	3.912	4.170
Realna stopa rasta BDP-a u %	0,5	2,5	3,0	3,5	4,0
Potrošna struktura BDP-a, u %					
Potrošnja domaćinstava	85,4	85,4	84,6	82,5	82,5
Javna potrošnja	21,7	21,4	21,1	21,0	21,0
Bruto ulaganja u osnovna sredstva	18,1	18,9	18,9	19,9	19,9
Neto izvoz	-25,2	-25,0	-23,9	-22,7	-22,7

Izvor: Ministarstvo finansija, 2012. g.

1.3. Članstvo u međunarodnim ekonomskim ili ekološkim organizacijama, privrednim sporazumima o integraciji, u carinskim unijama ili oblastima slobodne trgovine i odnosi sa drugim vodećim međunarodnim organizacijama ili grupacijama

Kao član relevantnih međunarodnih organizacija i finansijskih institucija, Crna Gora je već napravila važan korak naprijed u pogledu multilateralne saradnje. Članstvo i aktivnosti u međunarodnim organizacijama, a posebno u onima koje su zasnovane na konsenzusu, omogućavaju malim zemljama da definišu interese i potrebe, a posebno da potvrde svoj specifični državni identitet. Naše aktivno sudjelovanje u radu međunarodnih organizacija je u velikoj mjeri vezano za pripremu i napredak u pravcu članstva u EU i NATO-u. Kroz aktivnosti u međunarodnim organizacijama Crna Gora štiti i promovise svoje interese, učestvuje u definisanju globalnih političkih trendova i zajedno sa zemljama u regionu, kao i izvan njega, nastoji da afirmiše saradnju i zajedničko predstavljanje na širim međunarodnim forumima.

U skladu s tim, Vlada definiše slijedeće spoljopolitičke prioritete Crne Gore:

1. Integraciju u Evropsku Uniju i Sjevernoatlantski savez (NATO)
2. Nastavak učešća u Sporazumu o Energetskoj zajednici
3. Pristupanje Sporazumu o Energetskoj povelji (ECT)
4. Unapređenje i održavanje dobrosusjedskih odnosa i regionalne saradnje
5. Razvoj bilateralne i multilateralne saradnje.

Integracija u Evropsku Uniju i NATO

Evropska Unija

Strateški cilj Crne Gore je integracija u Europsku uniju. Ovaj proces će ostati u fokusu crnogorske spoljne politike i u narednom periodu, jer je najvažniji zadatak u eksternom i internom smislu.

Crna Gora vidi EU kao optimalni okvir koji može biti pogodan za dalji razvoj sveobuhvatnih reformi, usklađivanje sa evropskim standardima i njihovo usvajanje, kao i unapređenje bilateralnih odnosa sa zemljama članicama EU.

NATO

Strateški cilj Crne Gore je da se pridruži NATO-u. Ovaj proces će takođe potrajati određeno vrijeme, iako je realno očekivati da će to biti kraći period od procesa integracije u EU.

Integracija Crne Gore u NATO je usko povezana sa našom integracijom u EU, jer su to dva paralelna i kompatibilna procesa. Neophodni preduslovi svake zemlje koja teži da postane članica EU i NATO-a su postojanje demokratskih institucija, vladavina prava, tržišna ekonomija i stabilna sigurnosna situacija.

Sporazum o Energetskoj zajednici

Skupština Crne Gore ratifikovala je Sporazum o Energetskoj zajednici između zemalja jugoistočne Evrope (Sporazum) u oktobru 2006.godine. Skupština je u oktobru 2006.godine usvojila Zakon o ratifikaciji Sporazuma o Energetskoj zajednici između Evropske zajednice i Republike Crne Gore ("Službeni list Republike Crne Gore", br. 66/06).

Shodno ovom Sporazumu, Energetska zajednica proširuje interne energetske politike EU na jugoistočnu Evropu i region oko Crnog mora, po osnovu zakonski obavezujućeg okvira. Sveobuhvatni cilj Sporazuma o Energetskoj zajednici je stvaranje stabilnog regulatornog i tržišnog okvira kako bi se:

1. privukle investicije u proizvodnju električne energije i električne mreže, a sa ciljem da se obezbijedi stabilno i kontinuirano snabdijevanje energijom, koja je od suštinskog značaja za ekonomski razvoj i socijalnu stabilnost;
2. stvorilo integrisano energetske tržište koje omogućava prekograničnu trgovinu energijom i integraciju sa tržištem EU;
3. unaprijedila sigurnost snabdijevanja;
4. poboljšala ekološka situacija u pogledu snabdijevanja energijom u regionu;
5. pojačala konkurencija na regionalnom nivou i iskoristile ekonomije razmjera

Pridruživanje ECT-u

Sporazum o Energetskoj povelji i Protokol Energetske povelje o energetske efikasnosti i srodnim ekološkim aspektima potpisani su u decembru 1994. godine, a stupili su na snagu u aprilu 1998.godine. Do danas, Sporazum su potpisale, ili su mu pristupile pedeset dvije države, Evropska zajednica i Euratom (stoga ukupan broj njegovih članova iznosi pedeset četiri). Sporazum je sačinjen na temelju Energetske povelje iz 1991.godine. Dok je ovaj drugi pomenuti dokument izrađen kao deklaracija o političkoj namjeri da se promoviše energetska saradnja, Sporazum o Energetskoj povelji je pravno-obavezujući multilateralni instrument.

Fundamentalni cilj Sporazuma o Energetskoj povelji je jačanje vladavine prava u vezi sa pitanjima u oblasti energetike, stvaranjem jednakih pravila u okviru kojih djeluju, i kojih treba da se pridržavaju sve Vlade učesnice, čime ublažavaju rizike povezane sa investicijama i trgovinom u oblasti energetike.

Promovisanje i održavanje dobrosusjedskih odnosa i regionalne saradnje

Strateški ciljevi Crne Gore u pogledu njene integracije - integracija u EU i NATO - neće biti ostvarivi bez aktivne uloge Crne Gore u regionalnoj saradnji, razvoja dobrosusjedskih odnosa i osmišljavanja svake od svojih politika u regionalnom kontekstu. Cilj je razviti dobre odnose i komunikaciju, uz uzajamno poštovanje i kontinuirani razvoj političkih, ekonomskih, bezbjednosnih, kulturnih, naučnih kontakata i saradnje, kao i izuzetno važne infrastrukturne mreže.

Aneks1 Spisak međunarodnih organizacija čija je članica Crna Gora može se takođe naći na website-u: <http://www.mip.gov.me/index.php/UN-links/lanstvo-crne-gore-u-meunarodnim-organizacijama.html>

1.4. Međunarodna pomoć

Uporedo sa finansijskom i ekonomskom krizom koja je počela u Evropi krajem 2008.godine i pokazala tendenciju da preraste u dugoročnu, došlo je do rastuće potrebe za boljim fiskalnim upravljanjem i nadzorom na nacionalnom i multilateralom nivou. Tekuća kriza otkrila je postojeće institucionalne greške koje su otežavale primjenu fiskalne politike. U periodu koji je prethodio nadolazećoj krizi, ove greške bile su pokrivene dobrim ekonomskim učinkom. U uslovima relativno slabe privredne aktivnosti i povećanja javnog duga i deficita, neophodno je da se uspostavi makroekonomska i fiskalna stabilnosti, kao preduslov za rast i razvoj. Imajući to u vidu, srednjoročni makroekonomski i fiskalni okvir predstavljaju temelj za utvrđivanje mjera ekonomske politike.

Kako je crnogorski budžet ograničen svojim zakonom definisanim obavezama, postoji izražena potreba da se redefinišu tekuće obaveze i predloži efikasnija struktura javnih rashoda. Pored toga, potrebno je ubrzati aktivnosti i mehanizme koji će obezbijediti finansijske instrumente izvan državnog budžeta (EU fondovi, privatni fondovi, kombinovani finansijski instrumenti, mezaninski kapital, javno-privatna partnerstva). Tabela u nastavku prikazuje izvore koje bi trebalo koristiti za finansiranje potrebnih investicija / razvojnih mjera.⁶

Tabela 3: Izvori finansiranja neophodnih investicija / razvojnih mjera obuhvaćenih Nacionalnim planom razvoja Crne Gore u periodu od 2013. do 2016.godine (u mil. €)

Oblast ekonomskog rasta i razvoja	UKUPNO u mil. EUR-a	Udio državnog budžeta u mil. EUR-a	Donacije u mil. EUR-a	Kreditni u mil. EUR-a	EU u mil. EUR-a
Pametni rast	27,93	14,39	2,61	8,70	2,23
Poslovno okruženje	0,12	0,12			
MSP	2,72	1,31	1,41		
Konkurentnost	0,75	0,25		0,50	
Nauka	15,95	9,27		5,70	0,98
Visoko obrazovanje	5,30	0,35	1,20	2,50	1,25
ICT	1,79	1,79			
Turizam	1,30	1,30			

⁶ Resorna ministarstva i druge državne institucije predstavili su opadanje izvora finansiranja potrebnih investicija / projekata.

Održivi razvoj	1.085,69	272,03	24,18	751,10	38,38
Poljoprivreda i ruralni razvoj	119,27	105,73	3,00		10,54
Šumarstvo	0,42	0,28	0,14		
Energetika	21,24	0,40	2,84	18,00	
Životna sredina	383,32	38,22	12,70	312,10	20,30
Saobraćaj ⁷	554,87	126,33		421,00	7,54
Građevinarstvo i stambena izgradnja	6,57	1,07	5,50		
Inkluzivni rast	51,09	36,60	1,14	10,00	3,35
Tržište rada	34,99	33,01			1,95
Obrazovanje i sport	10,02		0,02	10,00	
Socijalna zaštita	3,37	0,85	1,12		1,40
Zdravstvo	2,71	2,71			
Ukupno sa sredstvima EU	1.164,71	323,02	27,39	769,80	43,96
Udio %	100	27,7	2,40	66,10	3,80

Izvor: Nacionalni pravci razvoja Crne Gore od 2013. do 2016.godine

Iz gornje Tabele se vidi da oko 94% svih potrebnih investicija / razvojnih mjera treba finansirati iz samo dva izvora. Za čak 28% svih potrebnih finansijskih sredstava predviđeno je finansiranje iz državnog budžeta. To čini godišnji prosjek potrebnih investicija / razvojnih mjera u iznosu od oko 80 mil. €, koje bi trebalo finansirati iz budžeta.

Kreditni bi trebalo da budu drugi najznačajniji izvor finansiranja, na osnovu dostavljenih podataka o potrebnim investicijama / razvojnim mjerama. Ovaj izvor bi trebalo da obezbijedi godišnji prosjek u iznosu od 190 mil. € za finansiranje potrebnih investicija / razvojnih mjera. Ovo je značajan godišnji porast u odnosu na prethodni period. Osim toga, u sredini u kojoj će značajan dio sredstava iz državnog zaduživanja biti opredjeljen za finansiranje budžetskog deficita, ovaj nivo zaduživanja u cilju finansiranja investicija / razvojnih mjera je znatno veći od planiranog iznosa koji se pozajmljuje u te svrhe, te će premašiti kapacitete koje je Crna Gora ustanovila na osnovu srednjoročnih projekcija javnog duga.

Tabela 4 jasno prikazuje ukupni obim raspoloživih javnih sredstava Crne Gore za finansiranje investicija / razvojnih mjera u periodu od 2013. do 2016.godine, koji se procjenjuje na iznos od 599.33 mil. €.

Tabela 4: Raspoloživa javna sredstva za finansiranje potrebnih investicija / razvojnih mjera ustanovljenih u okviru dokumenta Nacionalni Pravci razvoja (NPR) za period od 2013. do 2016.godine (u mil. EUR-a)

Raspoloživa javna sredstva za finansiranje PRCG	U mil.EUR-a za period 2013.-2016.god.	Udio (%)
Državni budžet	316,8	52,8
Kreditni	130,0	21,7

⁷ Udio od 502 mil. € (102 mil. € iz državnog budžeta, a 400 mil. € iz kredita) za dionicu autoputa Smokovac-Mateševo je indikativan i dat je prema finansijskoj konstrukciji iz Ekonomskog izvještaja URS Infrastructure and Environment UK Limited (Scott Wilson). Pored opcije realizacije projekta autoputa uz podršku Evropske investicione banke, razmatraće se i inovirane ponude, inicirane od strane tursko-američkog konzorcijuma Bechtel-Enka, i kineskih partnera CCCC-a, koji su ponudili saradnju pod okriljem najavljenje kreditne linije od strane kineskog Premijera, a namjenjene zemljama centralne i istočne Evrope.

IPA ⁸	124,6	20,8
Donacije	27,93	4,7
Ukupno	599,33	100,0

Izvor: Nacionalni pravci razvoja Crne Gore od 2013. do 2016.godine

Pojašnjenja pojedinačnih komponenti prikazanih u Tabeli 4 :

- *Državni budžet* – iznos uključuje iznos kapitalnog budžeta državnog budžeta Crne Gore, obračunatog na osnovu fiskalne projekcije za razdoblje od 2013. do 2015.godine, predstavljenog u 2013 PEP, dok su za 2016.godinu izrađene posebne projekcije za ovu namjenu⁹.
- *Kredit* – iznos uključuje ona sredstva iz državnog zaduživanja koja će biti na raspolaganju za finansiranje investicija i drugih razvojnih mjera. Dakle, to nije ukupan obim državnog zaduživanja u skladu sa projekcijama javnog duga za period od 2013. do 2016.godine, već je ovo iznos sredstava umanjeno za iznos zaduživanja potrebnog za finansiranje planiranog budžetskog deficita.
- *IPA* – budući da još uvijek nije poznat iznos IPA sredstava koja se izdvajaju za Crnu Goru za period od 2014. do 2016.godine, (još uvijek nisu završeni pregovori o srednjoročnim finansijskim izdvajanjima EU), ukupan iznos izračunat je na osnovu izdvajanja iz pretprijetne pomoći koju je Crna Gora dobila u periodu od 2007. do 2013.godine, (u prosjeku između 30-35 mil. eura godišnje), uz pretpostavku da će obim finansijske pomoći EU za period od 2014. do 2020.godine biti na sličnom nivou. Realna procjena je da će u periodu od 2014. do 2016.godine Crna Gora dobiti oko 90 miliona eura finansijske pomoći iz EU. Ova projekcija pokriva svih pet oblasti pomoći, pri čemu je u procjeni upotrebljen princip predviđanja nižih obima pomoći. Iznos koji je dodijeljen za 2013.godinu je 34.588.692 €, što daje ukupan iznos od 124,6 mil. €.
- *Donacije (izuzimajući sredstva IPA)* – uključuju ukupan iznos sredstava koji su resorna ministarstva identifikovala u procesu pripreme potrebnih investicija / razvojnih mjera za NPR.

Međunarodna pomoć i saradnja u okviru sektora energetike

Crna Gora ostvaruje saradnju u oblasti energetike u vidu bilateralne saradnje, kao i putem tehničke pomoći koju dobija od međunarodnih fondova i banaka. Energetski sektor je nedavno dobio tehničku pomoć od strane EBRD-a, Svjetske banke i njemačke agencije CIM, za pripremu i savjetovanje vezano za regulativni i strateški okvir. U oblasti hidro energije postoji projekat tehničke pomoći koji je implementirao UNDP, a finansiran je od strane EBRD-a, kao i projekat koji je finansirala Norveška Kraljevina. U oblasti energije vjetra, postoji saradnja sa međunarodnim institucijama kroz IPA Adriatic – Projekat priobalnih vjetroelektrana. FODEMO Projekat i Projekat SNV imaju za cilj upotrebu biomase i zaključeni su tokom 2012.godine. Proizvodnja biogoriva, kao i regulativni i okvir politika za upotrebu energije u oblasti saobraćaja, predmet su Projekta IPA 2011.

⁸ Instrumenti za predpristupnu pomoć

⁹ Opštinski budžeti nisu uključeni u iznos s obzirom da NPR ne obuhvata projekte lokalnih zajednica

Energetski razvoj predstavlja sistematski pristup planiranju, te stoga energetski sektor ima veliku pomoć u planiranju razvoja sistema za distributivne izvore energije u okviru projekta koji implementira UNDP. Projekat se realizuje uz pomoć talijanske Vlade i započet je 2012.godine.

Razvoj energetike se ne može planirati bez energetskog razvoja na lokalnom nivou, kao načinu održivog razvoja energetike. Ovaj koncept je podržan kroz raspored realizacije bilateralne saradnje sa Kraljevinom Norveške i Projektom IPA 2012, koji je prošao uvodnu verifikaciju.

Obavještavanje javnosti o aktivnostima na polju obnovljivih izvora energije vrši se putem web stranice i preko informativnih centara za održivu upotrebu energije, koje realizuju GTZ / CIM.

2. MEĐUNARODNA TRŽIŠTA I TRGOVINA (ČLANOVI 3, 4 I 29)

2.1. Pravna osnova

Opšti princip Zakona o spoljnoj trgovini (Službeni list Crne Gore 37/2007), kaže da se spoljna trgovina odvija bez ograničenja, osim ukoliko nije drugačije propisano ovim Zakonom. Ovaj Zakon je u potpunosti u skladu s odredbama GATT 1994, uključujući i Član XI.

Sva lica mogu obavljati spoljnotrgovinske poslove u skladu sa svojim pravnim i poslovnim kapacitetima, te u skladu s relevantnim propisima kojima se uređuju trgovinske aktivnosti. Svaki pravni akt organa uprave koji prouzrokuje ograničenja u obavljanju poslova spoljne trgovine u suprotnosti sa odredbama ovog zakona, smatraće se nevažećim i ništavnim. Formalnosti koje se sprovode u skladu sa odredbama ovog zakona ne mogu se primjeniti na način gdje bi imale restriktivni uticaj na spoljnu trgovinu ili obezbijedile prikrivenu zaštitu domaćih proizvoda.

Crna Gora posjeduje značajne resurse, čija planska i adekvatna upotreba, kao i valorizacija, može doprinijeti poboljšanju trenutne ekonomske situacije. Korišćenje postojećih resursa posebno je važno u pogledu izvoza, kao pokretača ekonomskog rasta i razvoja. U skladu sa tim, Crna Gora je preduzela niz mjera i aktivnosti usmjerenih na uspješno funkcioniranje spoljne trgovine, a isto se odnosi i na uspostavljanje mehanizama i institucija koje će realizovati postavljene ciljeve. Važan dio aktivnosti je potpisivanje sporazuma koji za cilj imaju jačanje slobodne trgovine. Proces liberalizacije trgovine imaju zajedničku osnovu - pravila i principe Svjetske trgovinske organizacije (STO) i upotrebu ovih pravila prilikom utvrđivanja trgovinske politike. U tom smislu, svaki sporazum o slobodnoj trgovini je specifičan u pogledu modela, dinamike i postignutog stepena liberalizacije.

Glavni cilj ekonomskih sporazuma je uspostavljanje institucionalnog oblika saradnje kroz jačanje i unapređenje ekonomskih interesa. Sporazumi definišu područja od zajedničkog interesa, a posebna pažnja posvećena je sledećim oblastima: industrija, poljoprivreda, šumarstvo, vodoprivreda, energetski sektor, istraživanje i razvoj, građevinarstvo i izgradnja infrastrukture, saobraćaj i logistika, zaštita životne sredine, turizam, promocija investicija, saradnja u oblasti malih i srednjih preduzeća, kao i u oblasti informacionih i komunikacionih tehnologija i usluga.

Ustavni osnov za zaključivanje sporazuma o slobodnoj trgovini između Crne Gore i drugih zemalja, ili grupe zemalja, sadržan je u Članu 100 tačka 4 Ustava Crne Gore, u okviru kojeg Crna Gora obezbjeđuje međunarodni položaj i reguliše odnose sa drugim državama i međunarodnim organizacijama, pri čemu se zaključivanje sporazuma o slobodnoj trgovini smatra jednim od načina. Član 9 Ustava Crne Gore predviđa da: "Ratifikovani i objavljeni međunarodni sporazumi i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava čine sastavni dio unutrašnjeg pravnog poretka, imaju primat nad nacionalnim zakonodavstvom i neposredno se primjenjuju kada se odnosi uređuju drugačije od onoga kako nalaže nacionalno zakonodavstvo."

Pravni okvir za spoljnotrgovinski promet čine:

1. ***Zakon o ratifikaciji Protokola o pristupanju Crne gore Sporazumu iz Marakeša kojim je osnovana Svjetska trgovinska organizacija*** ("Službeni list Crne Gore" – Međunarodni sporazumi, br. 3/12);

2. Zakon o ratifikaciji Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između Evropske zajednice i njenih država članica s jedne strane, i Republike Crne Gore sa druge strane ("Službeni list Crne Gore", broj 07/07);
3. Zakon o ratifikaciji Sporazuma o izmjenama i dopunama i pristupanju Srednjeevropskom sporazumu o slobodnoj trgovini ("Službeni list Crne Gore", broj 18/07);
4. Zakon o ratifikaciji Sporazuma o slobodnoj trgovini između Crne Gore i država članica EFTA-e ("Službeni list Crne Gore" - Međunarodni ugovori, broj 8/12);
5. Sporazum o slobodnoj trgovini između Crne Gore i Turske ("Službeni list Crne Gore", broj 03/09-55);
6. Sporazum o slobodnoj trgovini između Savezne Republike Jugoslavije i Ruske Federacije ("Službeni list SRJ", broj 01/01-49);
7. Zakon o ratifikaciji Sporazuma o slobodnoj trgovini između Vlade Republike Crne Gore i Vlade Ukrajine ("Službeni list Crne Gore" - Međunarodni ugovori, broj 3/12);
8. Zakon o spoljnoj trgovini ("Službeni list RCG", broj 28/04 od 29. aprila 2004.g., broj 37/07 od 19. juna 2007.g.);
9. Carinski zakon ("Službeni list RCG", broj 7/02, 38/02, 72/02 21/03 29/05, 66/06 i broj 21/08);
10. Zakon o ratifikaciji Regionalne Konvencije o Pan-Euro-mediteranskim preferencijalnim pravilima o porijeklu ("Službeni list Crne Gore" - Međunarodni ugovori, broj 7/12);
11. Zakon o carinskoj tarifi ("Službeni list Crne Gore", broj 28/12 od 5. juna 2012.g.);
12. Uredba o sprovođenju Carinskog zakona ("Službeni list Crne Gore", broj 15/03 i 81/06; "Službeni list Crne Gore", broj 38/08);
13. Uredba o primjeni Zakona o spoljnoj trgovini ("Službeni list RCG", broj 52/04 i 44/07) i drugih akata koji regulišu promet robe sa inostranstvom..

Otvaranje energetskeg tržišta

Osnivanjem Energetske zajednice EU je proširila svoje unutrašnje energetske tržište na područje jugoistočne Evrope i otvorila mogućnost širenja za sve učesnike koji pokazuju interes. Energetska zajednica se temelji na primjeni odgovarajućeg *acquis communautaire* i liberalizaciji domaćih tržišta električne energije i prirodnog gasa zemalja članica Energetske zajednice.

U skladu sa obavezama koje je Crna Gora preuzela ovim Sporazumom, Regulatorna agencija za energetiku je, uskladu sa svojom nadležnošću u okviru Zakona o energetici, donijela Odluku o otvaranju tržišta električne energije na dan 01.01.2009.godine za sve potrošače električne energije (kvalifikovani potrošači), osim za domaćinstva, za koja će tržište biti otvoreno nakon 01.01.2015.godine (u skladu sa Sporazumom o osnivanju Energetske zajednice).

Tokom 2009.godine završena je prva faza restrukturiranja vertikalno integrisanog sistema Elektroprivrede EPCG AD Nikšić, izdvajanjem FC Prenos-a iz vlasništva vertikalno integrisane kompanije i osnivanjem nove nezavisne energetske kompanije (CGES AD). Novim Zakonom o energetici, koji je usvojen 22. aprila 2010.godine, Crna Gora je transponovala u svoje zakonodavstvo odredbe iz drugog energetskeg paketa (2003/54/EC i 2003/55/EC za električnu energiju i gas), kao i posebne odredbe Direktive o obnovljivim izvorima energije (2001/77/EC i 2009/28/EC, osim za biogoriva),

kogeneraciji (2004/8/EC), a dijelom i o rezervama nafte i naftnih derivata (2009/119/EC).

Prema novom Zakonu o energetici, Operator tržišta je kategorisan kao novi, pravni energetska subjekat, koji je osnovala Vlada Crne Gore. Osnivanje Operatora tržišta električne energije (COTE d.o.o.) zaključeno je u avgustu 2011.godine, a na osnovu Odluke Vlade od 16.12.2010.godine.

2.2. Spoljnotrgovinski režim

2.2.1. Carinske tarife

Implementacija Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, uključujući i postepeno ukidanje carinskih dažbina

Carinski zakon Službeni list Republike Crne Gore, broj 7/02) je donet početkom 2002.godine, ali je određeno da se sa njegovom primjenom krene 1. jula 2002.godine. Ovaj rok je produžavan dva puta, prvi put do 31. decembra 2002.godine, i drugi put do 31. marta 2003.godine. Primjena ovog Zakona je počela 1. aprila 2003.godine. Osnovna rješenja Carinskog zakona uglavnom su bila usklađena sa važećom Uredbom Saveta EU broj 2913/92, kao i sa pravilima Svjetske trgovinske organizacije (STO) i Svjetske carinske organizacije (SCO).

Budući da se evropski carinski propisi stalno mijenjaju sa ciljem da obezbijede uslove za ubrzavanje i pojednostavljenje carinskih procedura, a obzirom na to da se crnogorski carinski propisi neprekidno usklađuju sa evropskom regulativom, može se reći da su carinski propisi u značajnoj mjeri usklađeni sa evropskim propisima.

Vezano za sprovođenje odredaba Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, Uprava carina, bez ikakvih poteškoća, primjenjuje Protokol 3 Sporazuma, koji se odnosi na definiciju pojma "proizvodi sa porijeklom", s obzirom da su, zahvaljujući naporima iz prethodnog perioda, u potpunosti usvojena pravila o porijeklu. Kada su u pitanju provjere koje se odnose na porijeklo robe, saradnja između carinskih uprava EU i naše carinske administracije odvija se bez ikakvih problema.

Takođe se, bez ikakvih poteškoća sprovode odredbe Protokola o međusobnoj administrativnoj pomoći u carinskim pitanjima (Protokol VI). Administrativna pomoć EU carinskih administracija potrebna je u punoj mjeri kada postoji sumnja u vrijednost robe.

Vlada Crne Gore godišnje vrši redovno usaglašavanje carinskih stopa u skladu sa obavezama propisanim odgovarajućim Aneksima Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju.

Tokom 2012.godine pripremljen je Zakon o carinskoj tarifi ("Službeni list Crne Gore", broj 28/12), sa ciljem da se redovne carinske stope usklade sa carinskim stopama koje su dogovorene ***Protokolom o pristupanju Crne Gore Sporazumu iz Marakeša kojim je osnovana Svjetska trgovinska organizacija*** (STO). Izvršeno je dalje usklađivanje osnovnog Zakona sa relevantnim propisima EU, (*Uredba Savjeta (EEZ), broj 2658/87 o Tarifama i statističkoj nomenklaturi i Jedinstvenoj carinskoj tarifi*), u dijelu oslobađanja od plaćanja carine na uvoz proizvoda potrebnih za ugradnju u određene vrste plovila, civilne avione kao i farmaceutskih supstanci. Takođe je na sjednici održanoj 20. decembra 2012.godine Vlada Crne Gore usvojila Uredbu o carinskoj tarifi za 2013.godinu, koja je u

potpunosti usklađena sa Kombinovanom nomenklaturom EU za 2013. godinu, (*Uredba Komisije broj 927/2012 od 9. oktobra 2012. godine o izmjenama i dopunama Aneksa I Uredbe Savjeta (EEC) broj 2658/87 od 23. jula 1987. godine o Tarifni i statističkoj nomenklaturi i Jedinstvenoj carinskoj tarifi*). Pored redovnih carinskih stopa, osnovna Uredba uključuje sve amandmane koji se odnose na carinske stope određene Sporazumima o slobodnoj trgovini (EU, CEFTA, EFTA, Rusija, Turska, Ukrajina). U Aneksu 2 ovog Izvještaja možete naći tabelu sa crnogorskim tarifnim brojevima za energetske materijale i proizvode.

Prema članu 41 Sporazuma o energetske zajednici od juna 2012. godine, ukinute su sve carinske dažbine na uvoz benzina i lož ulja. Crna Gora je na taj način uskladila svoj Zakon sa Članom 41 ovog Sporazuma. Takođe se primjenjuje 0 (nulta) carinska stopa za uvoz cjevovoda za naftu i gasovoda za plin u skladu sa Uredbom o carinskoj tarifi (Službeni list Crne Gore broj 43/2012), kao i za opremu koja se koristi za istraživanje nafte i bušotine radi vađenja nafte. Što se tiče električne energije, primjenjuje se takođe 0 carinska stopa.

2.2.2. Necarinske mjere

2.2.2.1. Potvrda o zemlji porijekla

U okviru nacionalnog zakonodavstva definisani su uslovi za sticanje nepreferencijalnog porijekla, Član 23-27 Carinskog zakona i Član 13-30 Uredbe za primjenu Carinskog zakona (Službeni list Crne Gore broj 38/08). Potvrdu o sticanju crnogorskog nepreferencijalnog porijekla izdaje Privredna komora Crne Gore. Osnovna pravila za sticanje crnogorskog nepreferencijalnog porijekla su:

- da je roba u potpunosti dobijena na teritoriji Crne Gore i,
- da je roba u Crnoj Gori prošla poslednje bitno ekonomski opravdano, oplemenjivanje (obrada, dorada, prerada) koje dovodi do novih proizvoda ili predstavlja bitnu fazu proizvodnje. Posljednjim bitnim, ekonomski opravdanim, oplemenjivanjem koje dovodi do novih proizvoda ili predstavlja bitnu fazu proizvodnje ne smatra se:
  1. pakovanje ili prepakivanje robe, bez obzira gdje je ambalaža proizvedena;
  2. dijeljenje većih količina robe u manje količine ili spajanje manjih količina u veće;
  3. odvajanje, razvrstavanje, prosijavanje, ispiranje ili dijeljenje proizvoda rezanjem;
  4. etiketiranje i označavanje robe;
  5. postupanje neophodno da bi se očuvala svojstva proizvoda prilikom prevoza ili uskladištenja;
  6. jednostavno sklapanje djelova proizvoda u cjelovit proizvod.

2.2.2.2. Količinska ograničenja (Zabrane)

Na osnovu Člana 15 Zakona o spoljnoj trgovini, Vlada može da nametne količinska ograničenja prilikom izvoza:

- 1) u slučaju kritičnih nestašica proizvoda od suštinskog značaja za Crnu Goru, ili za ublažavanje posljedica takvih nedostataka; ili
- 2) u cilju zaštite neobnovljivih prirodnih resursa, ako se izvozna ograničenja primjenjuju istovremeno s ograničenjima domaće proizvodnje ili potrošnje.

Kao zaštitnu mjeru, Vlada može da nametne količinska ograničenja na uvoz, u skladu sa Članovima 44-50 ovog Zakona. Član 5 ovog Zakona utvrđuje kriterijume za uspostavljanje restriktivnih mjera.

2.2.2.3. Obustave

Odredbe Člana 22 Carinskog zakona (Službeni list Crne Gore broj 7/02, 38/02, 72/02, 21/03, 229/05, 66/06 i 21/08) ovlašćuju Vladu da odobri plaćanje povoljnijih carinskih dažbina za određenu robu, zbog vrste robe ili njene namjene za korišćenje u određene svrhe, u odnosu na carinske dažbine propisane Carinskim tarifama za takvu robu. Povoljnije carinske dažbine podrazumevaju smanjenje ili ukidanje uvoznih carinskih i drugih dažbina koje se plaćaju na uvoz robe. U prethodnom periodu Vlada nije koristila navedena ovlašćenja, posebno ne u sektoru energetike.

2.2.2.4. Kvote

Carinska tarifa Crne Gore priznaje carinske kvote samo za određene poljoprivredno-prehrambene proizvode, utvrđene u okviru Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju između EU i Crne Gore i Sporazuma o slobodnoj trgovini između Crne Gore i Republike Turske (Službeni list Crne Gore broj - Međunarodni ugovori 3/09). Prema Zakonu o spoljnoj trgovini (Službeni list Crne Gore broj 37/2007), "kvota" se definiše kao udio u ukupnoj vrijednosti ili količini izvoza ili uvoza, dodijeljen određenom licu ili grupi lica (izvoznicima ili uvoznicima).

2.2.2.5. Licence

Prema Zakonu o spoljnoj trgovini (Službeni list Crne Gore broj 37/2007), "Licenca" se definiše kao dozvola ili ovlašćenje, odobreno od strane državnog upravnog organa u upravnom postupku, a na zahtjev zainteresovanog lica, odnosno kao prethodni uslov za obavljanje uvoznih ili izvoznih poslova. Opšte pravilo ovog Zakona je da Vlada može, u skladu s odredbama ovog Zakona, da zahtijeva dozvole za uvoz, izvoz, ili tranzit određenih roba, na osnovu objektivnih i racionalnih kriterijuma, uslova i procedura. Vlada može da zahtijeva dozvolu za izvoz samo kada je to potrebno radi:

2.2.2.6. Ovjera

U skladu sa Članom 28 Zakona o spoljnoj trgovini gdje se ugovorom, domaćim ili stranim zakonodavstvom ili međunarodnim sporazumom zahtijeva da uz robu koja se izvozi ili uvozi treba priložiti određene sertifikate ili ovjerene dokumente čije izdavanje nije u nadležnosti određenog upravnog organa, takve sertifikate i dokumente izdaje ili ovjerava agencija koju određuje Vlada. Vlada treba da utvrdi način izdavanja sertifikata i ovjeru dokumenata iz ovog Člana.

2.2.2.7. Označavanje

U pogledu označavanja proizvoda u energetici, Zakon o energetske efikasnosti (2010) transponuje opšte uslove stare Direktive 92/75/EEC, koji su zajednički sa preinačenom Direktivom 2010/30/EU. Tekuće aktivnosti na izmjenama i dopunama Zakona o

energetskoj efikasnosti i nacrt Pravilnika o označavanju proizvoda iz oblasti energetike imaju za cilj da dovrše transpoziciju preinačene Direktive i odgovarajućih propratnih akata koji se bave specifičnim aparatima.

2.2.2.8. Tehnički propisi

U skladu sa Članom 30 Zakona o spoljnoj trgovini, uvezena roba mora biti u skladu s tehničkim propisima koji se primjenjuju u Crnoj Gori. Tehnički propisi, u smislu Stava 1 ovog Člana, uspostavljaju obavezne kriterijume za stavljanje robe u promet u cilju zaštite nacionalne sigurnosti, zdravlja i života ljudi, biljaka i životinja, te zaštite životne sredine. Tehnički propisi se primjenjuju bez obzira na porijeklo robe i mogu obuhvatati karakteristike, tehničke specifikacije, terminologiju, simbole, način pakovanja, način obilježavanja, kao i postupak i način proizvodnje robe. Za uvoz robe se ne zahtjeva usklađenost sa standardima koji nisu obuhvaćeni i ne čine sastavni dio tehničkih propisa.

2.2.2.9. Investicioni podsticaji

Poreski krediti - iznos poreskog dugovanja može se umanjiti u za 25% od iznosa uloženog u osnovna sredstva u datom poreskom periodu. Ovo smanjenje ne može preći 30% od ukupne porezne obaveze.

Podsticaji za nerazvijene oblasti (sjeverni dio države) - Novo osnovana poduzeća u oblasti proizvodnje oslobođena su poreza na dobit preduzeća tokom prve tri godine poslovanja.

Uknjiženi gubitak - Gubici nastali iz poslovnih odnosa, osim onih koji dovode do kapitalnih dobitaka i gubitaka, mogu se prenijeti na račun ostvarene dobiti u budućim obračunskim periodima, ukoliko taj period ne prelazi pet godina.

Investicije u hartije od vrijednosti - ukoliko se dobit od kapitalnih investicija koristi za kupovinu novih hartija od vrijednosti, tako stečena dobit nije oporeziva pod uslovom da se reinvestira u roku od 12 mjeseci od kada je nastala. Dobit od prodaje vrijednosnih papira koje poreski obveznik posjeduje u svom portfelju duže od dvije godine izuzeta je od oporezivanja.

2.2.2.10. Carinski propisi

Crnogorsko carinsko zakonodavstvo uključuje Carinski zakon, Zakon o carinskoj tarifi, Zakon o carinskoj službi, Uredbu o usklađivanju nomenklature carinske tarife s Kombiniranom nomenklaturom kao i podzakonski akti (uredbe, pravilnici, uputstva) za primjenu gore navedenih dokumenata.

Carinsko područje Crne Gore obuhvata teritoriju Crne Gore, uključujući i teritorijalne vode, vodene površine u kopnenom dijelu teritorije, kao i vazdušni prostor. Roba ulazi ili napušta carinsku teritoriju preko graničnih prijelaza.

Pod carinskom robom se podrazumijeva:

- bilo koja vrsta robe koja je unešena u carinsko područje, a nije stavljena u slobodan promet;
- bilo koja vrsta robe koja je prijavljena za izvoz iz carinskog područja.

Carinske dažbine na robu koja se uvozi u carinsko područje Crne Gore utvđuju se na osnovu Zakona o carinskoj tarifi, kao i po pravilima propisanim ovim Zakonom. Carinske tarife se kreću u rasponu od 0% do 30%, a prosječna carinska tarifa iznosi 6.11%. Sva roba koja se unese na carinsku teritoriju ili iznese iz iste mora da se prijavi carinskoj ispostavi na granici, ili drugim nadležnim carinarnicama. Bilo koje lice koje vrši uvoz ili izvoz robe može od carinskih organa da zatraži informacije koje se odnose na primjenu carinskih propisa, bez plaćanja ikakve naknade. Za više informacija možete vidjeti Carinski zakon.

2.3. Slobodne zone

Zakon o slobodnim zonama, koji je nedavnim izmjenama i dopunama postigao punu kompatibilnost sa pravilima Svjetske trgovinske organizacije, pruža dodatne pogodnosti investitorima koji ulažu u slobodnim zonama. Što se tiče procedure za registraciju kompanija, Crna Gora je takođe popravila imidž u očima stranih investitora, te je sada postala vodeća zemlja u regionu. Ipak, i dalje ostaje problem administrativnih prepreka. Ovaj problem je posebno očigledan na nivou lokalne uprave (razne dozvole, lokalne takse i sl.). U toku Programa za uklanjanje administrativnih barijera ovom problem će se posvetiti posebna pažnja. U proteklom period su intenzivirane aktivnosti na promociji značaja uloge MSP-a u crnogorskoj ekonomiji, a u skladu sa opredijeljenošću Vlade Crne Gore za približavanjem EU na planu usklađivanja sistemskog okruženja i poboljšanja preduzetničkog ambijenta, privatne inicijative i razvoja malih i srednjih preduzeća. U tom pogledu, u nekoliko proteklih godina značajno je unaprijeđen poslovni ambijent u Crnoj Gori. Tretman roba koje su u slobodnim zonama, kao i slobodnim skladištima, uređen je u skladu sa Članom 167-181 Carinskog zakona.

U oktobru 2007. godine, Vlada Crne Gore usvojila je Program uklanjanje prepreka za razvoj preduzetništva u Crnoj Gori, koji sadrži analizu prepreka za razvoj biznisa u Crnoj Gori sa prijedlozima za njihovo otklanjanje, a sve u cilju unaprijeđenja poslovnog okruženja. Ovaj dokument obuhvata analizu poslovnog okruženja, prava vlasništva, poresku politiku, spoljnu trgovinu, kreditnu politiku, tržište rada, nelojalnu konkurenciju i sivu ekonomiju i uopšteno analizira situaciju i postojeće faktore koji, u određenoj mjeri, mogu spriječiti proces razvoja preduzetničkog sektora u Crnoj Gori.

Kompletno nacionalno zakonodavstvo je u najvećoj mogućoj mjeri usklađeno sa standardima EU, čime je uspostavljen dobar institucionalni okvir za stimulisanje ulaganja i sprovođenje ekonomske politike.

2.4. Trgovinski sporazumi

Crna Gora je uspostavila institucionalni temelj za slobodnu trgovinu sa zemljama koje su njeni glavni spoljnotrgovinski partneri, i sa kojima postoji najveći potencijal za razvoj trgovinskih odnosa.

Crna Gora je potpisnica sporazuma o slobodnoj trgovini sa zemljama EU posredstvom SSP-a, CEFTA-e, EFTA-e, sa Rusijom, Turskom i Ukrajinom. Započela je pregovore sa Rusijom o izmjenama i dopunama postojećeg Sporazuma u cilju daljnje liberalizacije tržišta. Imajući u vidu da su Rusija, Bjelorusija i Kazahstan formirali Carinsku uniju, započeti su pregovori i sa drugim zemljama članicama Unije.

Osim gore navedenog, od sticanja nezavisnost Crna Gora je potpisala 12 Sporazuma o ekonomskoj saradnji (s Republikom Hrvatskom, Republikom Bugarskom, Narodnom Republikom Kinom, Republikom Mađarskom, sa Katarom, Republikom Srbijom, Republikom Turskom, Republikom Makedonijom, Republikom Slovenijom, Republikom Azerbejdžan, sa Ujedinjenim Arapskim Emiratom, Republikom Češkom i Regijom Abruzzo - Republika Italija).

Pored sporazuma koje je Crna Gora potpisala kao nezavisna država, takođe se primjenjuju i sporazumi koje su potpisali bivši savezi država kojima je pripadala i Crna Gora (SFRJ, SRJ, Srbija i Crna Gora), a za koje je izvršena konsolidacija ugovornog stanja (sa Republikom Kipar, Grčkom, Republikom Austrijom, Njemačkom, Španijom, Ukrajinom i Republikom Poljskom).

Crna Gora je takođe potpisala Regionalni trgovinski sporazum između Crne Gore i Islanda; Lihtenštajna; Norveške; i Švajcarske, kao i Trgovinski sporazum između Evropskih zajednica i njihovih država članica i Crne Gore.

-Sporazum o izmjeni i pristupanju Sporazumu o slobodnoj trgovini u Centralnoj Evropi (CEFTA-e 2006)

CEFTA 2006 je multilateralni sporazum o slobodnoj trgovini koji je potpisan u decembru 2006.godine, a koji je stupio na snagu 22. novembra 2007.godine za sve potpisnike. Ovaj sporazum je zamijenio 33 bilateralna ugovora o slobodnoj trgovini koji su u prethodnom period bili na snazi. Makedonija je prva predsjedavala članicama Sporazuma u 2007.godini, Moldavija 2008.godine, Crna Gora 2009.godine, a Republika Srbija je predsjedavala CEFTA-om 2010.godine. Republika Albanija je predsjedavala članicama CEFTA-e tokom 2012.godine, dok je Bosna i Hercegovina preuzela predsjedavanje 2013.godine.

- Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Crne Gore i EU

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju između Crne Gore i Evropske Unije potpisan je oktobra 2007.godine. Trgovinski dio, (Privremeni sporazum), stupio je na snagu u januaru 2008.godine, dok je Sporazum stupio na snagu u maju 2010.godine, nakon što su ga ratifikovali parlamenti zemalja članica EU.

Crna Gora je preuzela obavezu da otvori tržište za robu iz EU, ali i da postepeno ukida carinske dažbine u prelaznom periodu od pet godina za dio proizvoda definisanih ovim Sporazumom. Ovim Sporazumom Evropska unija je dozvolila slobodan pristup robama iz Crne Gore na tržište Evropske Unije, sa izuzetkom vina, teletine i dijelom ribljih proizvoda, za koje još uvijek važe određena ograničenja.

Sporazum o slobodnoj trgovini između Crne Gore i država članica EFTA-e

Države članice EFTA-e i Crna Gora potpisale su Sporazum o slobodnoj trgovini u novembru 2011.godine. Po pitanju trgovine sa Švajcarskom i Lihtenštajnom, Sporazum je stupio na snagu 1. septembra 2012.godine, sa Islandom 1. oktobra 2012.godine, a sa Norveškom 1. novembra 2012.godine.

U dijelu koji se odnosi na industrijske proizvode utvrđena je puna liberalizacija tržišta sa obje strane, osim za manji broj proizvoda hemijske industrije koji uključuju bjelančevinaste materije, modifikovane skrobove, ljepila i enzyme.

Po isteku prelaznog perioda¹⁰, države članice EFTA-e će imati isti tretman po pitanju prerađenih poljoprivrednih proizvoda (PAP) koji Crna Gora primjenjuje sa EU. Ovo

¹⁰ Smanjenje carinskih dažbina počelo je nakon datuma stupanja Sporazuma na snagu, tj. od 1. januara 2013.godine i 1. januara 2014.godine.⁴

podrazumijeva punu liberalizaciju crnogorskog tržišta od 1. januara 2015. godine. S druge strane, članice EFTA-e obezbijedile su jednak tretman za crnogorske proizvode kakav imaju i sa EU, ali bez prelaznog perioda, što predstavlja visok stepen liberalizacije u prvoj godini implementacije Sporazuma.

Riba i drugi morski proizvodi imaju poseban tretman koji podrazumijeva punu liberalizaciju za crnogorske proizvode na tržištu EFTA-e. Crna Gora je liberalizovala svoje tržište za one vrste ribe koje se ne proizvode i love u našoj zemlji, dok će za ostale proizvode ove vrste tržište biti liberalizovano u periodu od 5 godina (do januara 2016.godine).

Svaka država članica EFTA-e zaključila je na bilateralnoj osnovi sporazum o trgovini poljoprivrednim proizvodima sa Crnom Gorom.

3. INVESTICIONE MJERE KOJE SE ODOSE NA TRGOVINU (ČLAN 5)

Ministarska Konferencija je, za vrijeme trajanja osmog sastanka, odobrila ulazak Crne Gore u STO. Protokol o pristupanju potpisan je 17. decembra 2011.godine u Ženevi i Crna Gora je postala 154. članica Organizacije 29. aprila 2012.godine.

Članstvom u STO, Crna Gora se obavezala da realizuje preuzete obaveze. Između ostalog, obaveze se odnose na dalju liberalizaciju pristupa tržištu roba¹¹, sprovođenje zakonodavne regulative u dijelu usluga, kao i obezbjeđenje transparentnog i predvidivog okruženja za domaće i strane kompanije.

Budući da Crna Gora obavlja više od 80% ukupnog spoljnotrgavinskog prometa roba sa zemljama Evropske unije i potpisnicama Sporazuma CEFTA¹², uz primjenu pravila STO, može se očekivati povećanje u ukupnom prometu roba i povećanje u obimu trgovine sa drugim članicama STO.

Crnogorski Zakon o stranim investicijama je u potpunosti u skladu sa Sporazumom o investicionim mjerama koje se odnose na trgovinu. Crna Gora je posvećena primjeni svog investicionog režima na način koji nije diskriminatoran kad je u pitanju uvoz iz svih zemalja članica STO i domaći proizvodi, a u skladu sa Sporazumom STO, uključujući i Sporazum STO o uslovima za strana ulaganja koja utiču na trgovinu TRIM.

---

¹¹ Smanjenje carinske stope za one robe za koje je dat prelazni period do 2022.godine.

¹² Bosna i Hercegovina i Srbija nisu članice STO. Pregovori su u toku.

4. KONKURENCIJA (ČLAN 6)

4.1. Zakonodavni okvir

Prvi integralni Zakon o zaštiti konkurencije (u daljem tekstu: “ZZK”), koji pored odredbi o zabranjenim (kartelnim) sporazumima sadrži i odredbe o kontroli koncentracija, usvojen je 2005. godine i dopunjen 2007. godine. ZZK su bliže određena sva pitanja u skladu sa tada važećim propisima na snazi u EU, i prije svega sa čl. 81 i 82. ZZK je tako sadržao odredbe kojima se na direktan način inkriminišu svi sporazumi koji imaju za cilj i/ili posljedicu utvrđivanje cijena, podjelu kupaca ili teritorija, dok je za grupu vertikalnih sporazuma predviđena bila i mogućnost grupnog izuzeća u skladu sa podzakonskim aktima Vlade, kao i pojedinačnog izuzeća sporazuma od zabrane u slučaju ispunjenja četiri (4) kumulativna uslova iz ZZK i u skladu sa odredbama čl. 81(3) Ugovora o EZ. ZZK su u potpunosti predviđene odredbe o pretpostavci postojanja dominantnog položaja i kolektivnog dominantnog položaja učesnika na tržištu sa 50%, odnosno 60% učešća, dok su takođe utvrđeni i svi kriterijumi i postupak za ocijenu ispunjenja uslova za sprovođenje koncentracija učesnika na tržištu.

Imajući u vidu slabosti ranijeg ZZK, koje su se prije svega ogledale u nepostojanju izvršnih ovlašćenja službenih lica u postupku prikupljanja dokaza i činjenica neposrednim uvidom, kao i blaga kaznena politika koja nije imala ni preventivne ni represivne efekte, Skupština Crne Gore usvojila je novi Zakon o zaštiti konkurencije 26. jula 2012. godine. Najznačajnija promjena u novom Zakonu je formiranje Agencije za zaštitu konkurencije (AZKK) kao funkcionalno nezavisni organ, koja je preuzela nadležnosti Uprave za zaštitu konkurencije (UZZK), uvođenje instituta oslobađanja od kažnjavanja koji bi trebalo da doprinese rasvetljavanju kartelnih sporazuma, proširenje ovlašćenja službenih lica u postupku prikupljanja dokaza i informacija neposrednim uvidom u poslovne i privatne prostorije, pooštavanje kaznene politike uvođenjem prekršajnih kazni od 1% do 10% godišnjeg prihoda, kao i omogućavanje potpunog usklađivanja sa primarnim i sekundarnim izvorima evropskog prava i prakse evropskih sudova.

Novim ZZK uvodi se prezumpcija dominantnog položaja za učesnike na tržištu sa tržišnim učešćem od 50%, odnosno od 60% u slučaju postojanja kolektivno dominantnog položaja. ZZK dodatno utvrđuje kriterijume koji su predmet prethodne analize u cilju utvrđivanja ispunjenosti uslova za utvrđivanje postojanja dominantnog položaja, dok se novim ZZK takođe predviđa i mogućnost kažnjavanja u slučaju utvrđene radnje zloupotrebe koja proizvodi i efekte na definisanom tržištu.

Novi Zakon predviđa: posebna ovlašćenja u vezi sa neposrednim uvidom, privilegovanu komunikaciju, upravne mjere, mjere za otklanjanje povreda konkurencije, periodične novčane kazne, (procesne novčane kazne), mogućnost blažeg kažnjavanja, duže vrijeme za rok zastarelosti pokretanja prekršajnog postupka, novčane kazne u iznosu od 1% do 10% od ukupnog godišnjeg prometa u finansijskoj godini koja prethodi godini u kojoj je prekršaj počinjen.

Sprovođenje Zakona o zaštiti konkurenciji u Crnoj Gori povjereno je Agenciji za zaštitu konkurencije (AZKK). Ona je preuzela ove aktivnosti od Uprave za zaštitu konkurencije. Postupak ispred AZKK se u najvećoj jeri vodi u skladu sa opštim odredbama Zakona o opštem upravnom postupku, dok se novčane kazne izriču u skladu sa Zakonom o

prekršajima i od strane nadležnog prekršajnog suda. Kazne se određuju u odnosu na godišnji prihod privrednog subjekta u skladu sa novim ZZK. Kazne se mogu izreći u svim slučajevima povrede Zakona – neprijavlivanja koncentracije ili sprovođenja koncentracije bez prethodnog odobrenja, zaključenja zabranjenih sporazuma ili zloupotrebe dominantnog položaja.

4.2. Monopoli, udruživanje, dominantni položaj –politike i praksa koji se primjenjuju u sektoru energetike

Vidjeti Izvještaj o investicionoj klimi, poglavlje 4.

4.3. Državna pomoć

Zakon o kontroli državne pomoći je usvojen u maju 2009. godine, a izmjenjen i dopunjen u novembru 2011. godine. Zakon sadrži definiciju i opštu zabranu državne pomoći. Zakon nadalje izričito navodi slučajeve koji se ne smatraju državnom pomoći, kao i primjere gdje se državna pomoć smatra usklađenom. Davanje pomoći za izvršavanje poslova od javnog interesa u okviru obavljanja privrednih djelatnosti, u mjeri u kojoj je to potrebno, može se smatrati usklađenim sa ovim Zakonom. Zakon ustanovljava Komisiju za kontrolu državne pomoći (KKDP) koja se sastoji od četiri člana iz različitih državnih institucija i udruženja poslodavaca, kojom predsjedava Ministarstvo finansija.

Ministarstvo finansija ima zadatak da pripremi rad Komisije vezano za postupak i suštinu. Komisija prati i kontroliše državnu pomoć ex ante i ex post, ali ista nema ovlaštenje da naredi povraćaj nezakonito dodijeljene pomoći. KKDP može samo da predloži mjere u cilju povraćaja Vladi ili nadležnom organu lokalne uprave.

Osnovne promjene koje donose ovi amandmani Zakona odnose se na definicije postojeće pomoći i uključuju prava zainteresovanih strana. Broj članovi KKDP takođe je smanjen sa osam na četiri. Amandmanima je propisano da stručne i administrativne poslove za Komisiju obavlja Ministarstvo finansija. KKDP sada zahtjeva i mišljenje organa vlasti koji daje predmetnu pomoć. Krajnji rokovi predstavljeni u ovom kontekstu dovode do pravne nesigurnosti u pogledu efektivnog vremenskog roka za donošenje odluke.

Cijene električne energije i gasa treba da budu slobodno ustanovljene na organizovanom tržištu ili bilateralno ugovorom između prodavaca i kupaca, izuzev u slučajevima kada su one sastavni dio utvrđenih tarifa za snabdijevanje.

Prema Zakonu o energetici Član 38, Regulatorna agencija za energetiku uspostavlja metodologiju za utvrđivanje cijena za korišćenje sistema za prenos i distribuciju, kao i za određivanje tarifa za snabdijevanje električnom energijom.

Uredba o tarifnom sistemu za utvrđivanje podsticajnih cijena predviđenih za električnu energiju proizvedenu iz obnovljivih izvora energije i visoko efikasne kogeneracije usvojena je u septembru 2011. godine. Ovom Uredbom uređuje se tarifni sistem za podsticajne cijene za električnu energiju proizvedenu iz ove dvije vrste postrojenja.

Proizvođač ima pravo na podsticajnih cijene za proizvedenu električnu energiju ukoliko:

- elektrana koja koristi obnovljive izvore energije doprinosi ostvarivanju nacionalnog cilja da se obnovljivi izvori energije koriste u skladu sa programom za upotrebu i razvoj izvora obnovljive energije, ili

- elektrana za visoko efikasnu kogeneraciju ima kapacitete koji su u skladu sa programom za korišćenje i razvoj visoko efikasne kogeneracije, i
- ukoliko je proizvođač, za predmetno postrojenje, dobio status povlašćenog proizvođača, u skladu sa propisom kojim se uređuje način na koji se taj status dobija, kao i ostvaruju prava povlašćenog proizvođača.

5. TRANZIT (ČLAN 7)

5.1. Zakonodavni okvir za tranzitne poslove

Pitanja vezano za robu u tranzitu regulisana su odredbama Zakona o spoljnoj trgovini (Službeni list broj 28/04 i 37/07), Carinskog zakona ("Službeni list RCG", broj 02/07, 38/02, 72/02, 21/03, 29/05, 66/06 i "Sl. list CG", br. 21/08), te Uredbom o sprovođenju Carinskog zakona (Službeni listbroj 15/03, 81/06 i 38/08). Crna Gora može zabraniti tranzit robe koje su zabranjene zakonom Crne Gore, u skladu sa Zakonom o spoljnoj trgovini, a Vlada takođe može zabraniti uvoz, privremeni uvoz ili tranzit robe ako je kretanje takve robe zabranjeno zakonom zemlje izvoznice, zemlje porijekla ili zemlje krajnjeg odredišta.

U skladu sa Članovima 19 i 20 Zakona o spoljnoj trgovini, tranzit određenih roba zahtijeva neophodnu dozvolu. U tom smislu, svrha takve dozvole je da zaštiti život i zdravlje ljudi, životinja ili biljaka, ili nacionalnu bezbjednost, životnu sredinu i neobnovljive prirodne resurse, javni moral ili prava intelektualne svojine, odnosno da primjeni posebna pravila za trgovinu zlatom i srebrom. Na osnovu Člana 29 Zakona o spoljnoj trgovini, tranzit roba podliježe odgovarajućim veterinarskim, sanitarnim i fitosanitarnim uslovima propisanim za određenu vrstu roba.

5.2. Uslovi za pristup tranzitnoj mreži (nafta, gas, električna energija)

Zakonom o energetici uređuje se tranzit i propisuje pravo pristupa trećoj strani. Aktivnosti vezane za tranzit nadgleda Regulatorna agencija za energetiku, RAE. Crna Gora još uvijek nema gasnu infrastrukturu. Međutim, Zakon o energetici reguliše takođe i ovu oblast. Shodno takvoj pravnoj obavezi, RAE će nastojati da u okviru svoje nadležnosti i u rokovima kako je navedeno u Zakonu, blagovremeno pripremi sekundarno zakonodavstvo potrebno za funkcionisanje i ovog energetskeg područja, neposredno nakon stvaranja neophodnih infrastrukturnih uslova.

Zakon o energetici (Službeni list Crne Gore broj 24/10), definiše tranzit kao transport električne energije ili prirodnog gasa, čije je porijeklo van Crne Gore, iz jedne zemlje u drugu, a koji se vraćaju u zemlju porijekla preko teritorije Crne Gore.

Zakon o energetici definiše prenos električne energije kao prenos električne energije preko visokonaponskog povezanog prenosnog sistema, iz proizvodnih postrojenja do distributivnog sistema ili do instalacija krajnjih kupaca koji su direktno priključeni na prenosnu mrežu ili neki drugi prenosni sistem, sa izuzetkom snabdijevanja.

Prenos gasa podrazumijeva transport gasa kroz gasovode, osim mreža uzvodnog sistema gasovoda, od njegovog ulaska u prenosni sistem do distributivnog sistema, sistema za skladištenje, susjednih transportnih sistema ili kvalifikovanih kupaca putem direktne linije, sa izuzetkom snabdijevanja.

U skladu sa Članom 99 Zakona o energetici, operatori sistema prenosa električne energije i gasa obezbjeđuju trećoj strani nediskriminatoran pristup prenosnom sistemu, u granicama prenosnih kapaciteta i zahtjeva o ispunjavanju tehničkih propisa. Operator sistema prenosa električne energije i gasa može uskratiti pristup sistemu po osnovu

nedostatka kapaciteta, ili u slučaju gdje bi odobravanje pristupa prenosnom sistemu moglo da ugrozi djelatnost pružanja javnih usluga iz člana 68 ovog Zakona. U postupku odlučivanja o pristupu sistemu, operator prenosnog sistema primjenjuje odredbe Zakona o opštem upravnom postupku.

Zakon o istraživanju i proizvodnji ugljovodonika (Službeni list Crne Gore, broj 41/10 od 23. jula 2010.godine, i broj 40/11) definiše transport nafte ili gasa kao transport nafte ili gasa kroz mrežu cjevovoda ili gasovoda, od proizvodnog postrojenja do krajnjeg terminala za istovar. Koncesionar je dužan da omogući pristup trećim stranama, uključujući i operatore prirodnog gasa i kvalifikovane kupce, u skladu sa Zakonom kojim se uređuje oblast energetike, jednom ili više objekata ili mreži uzvodnih cjevovoda koji su u njegovom vlasništvu i obuhvaćeni su Programom za razvoj i proizvodnju ugljovodonika, ukoliko je zaključeno da to garantuje efikasnije i isplativije poslove sa ugljovodonicima, pod uslovom da zajedničko korišćenje ne ometa koncesionara u obavljanju svoje djelatnosti i ugrožava prava pravnih ili fizičkih lica koja su već stekla pravo pristupa.

5.3. Ekološki i drugi propisi koji utiču na izgradnju tranzitne mreže i proizvodnih objekata

Pitanje zaštite životne sredine u Crnoj Gori ima značajan prioritet. Crna Gora je razvila prilično sveobuhvatan zakonodavni sistem koji se bavi izgradnjom / modernizacijom proizvodnih objekata u elektroenergetskom sektoru, kao i izgradnjom dalekovoda. U Crnoj Gori nacionalno zakonodavstvo reguliše procjenu mogućih uticaja koje izgradnja energetskih infrastrukturnih objekata može imati na životnu sredinu. Zakoni i zakonski akti koji se odnose na ova pitanja su:

Zakon o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu (Službeni list Crne Gore, 80/05 i 12/11), Zakon o zaštiti životne sredine (Službeni list RCG broj 21/09), Zakon o procjeni uticaja na životnu sredinu (Službeni list RCG broj 80/05), Uredba o projektima za koje se sprovodi procjena uticaja na životnu sredinu (Službeni list RCG broj 20/07), Pravilnik o sadržaju dokumentacije koja se podnosi uz zahtjev za utvrđivanje obima neophodnosti za procjenom uticaja na životnu sredinu (PUŽS) (Službeni list RCG broj 14/07) i Pravilnik o sadržaju PUŽS (Službeni list RCG broj 14/07).

Zakon o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu Član 15 tačka 3 zahtijeva da se identifikuju oblasti za koje postoji vjerovatnoća da će biti izložene značajnim rizicima, te opišu ekološke karakteristike tih područja.

Drugi zakonski akti relevantni za energetski sektor su ::

- 1) Zakon o ratifikaciji Protokola iz Kyota
- 2) Zakon o nacionalnim parkovima
- 3) Zakon o vodama
- 4) Zakon o upravljanju otpadom
- 5) Zakon o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu
- 6) Zakon o zaštiti od buke
- 7) Zakon o kvalitetu vazduha
- 8) Zakon o rudarstvu
- 9) Zakon o životnoj sredini
- 10) Zakon o koncesijama

- 11) Zakon o zaštiti prirode
- 12) Zakon o zaštiti vazduha
- 13) Zakon o šumama
- 14) Zakon o morskom dobru
- 15) Zakon o prostornom planiranju i izgradnji
- 16) Zakon o integrisanom prevenciji i kontroli zagađenja.

6. TRANSFER TEHNOLOGIJA (ČLAN 8)

Ustav Crne Gore garantuje autonomiju naučno-istraživačkih institucija (Član 75), i slobodu stvaranja u naučno-istraživačkom radu (Član 76).

Nakon sticanja nezavisnosti u maju 2006. godine, Crna Gora se još uvijek nalazi u procesu uspostavljanja politike i struktura u oblasti istraživanja i inovacija. Tek treba uspostaviti pravni i institucionalni okvir za podsticanje inovacija. Do sada su usvojena tri strateška dokumenta, koji odražavaju buduću nacionalnu strategiju u oblasti inovacija: Strategija za naučno-istraživačke aktivnosti od 2008. do 2016. godine (uključujući i akcioni plan); Strategija razvoja MSP od 2011. do 2015. godine; i Strategija za promociju konkurentnosti na mikro nivou od 2011. do 2015. godine.

Inovativna preduzeća, kao i ona novoosnovana, dobijaju podršku iz Evropskog centra za informacije i inovacije Crne Gore (EIICM), dva biznis inkubatora i nacionalne mreže regionalnih i lokalnih poslovnih centara. Još uvijek nisu osnovani centri za razvoj tehnologija, naučno-istraživački centri i specijalizovane agencije za transfer tehnologije.

Ciljne grupe za usluge koje pruža EIICM predstavljaju: mala i srednja preduzeća, ustanove koje obavljaju poslove u oblasti istraživanja i razvoja, inovatori, državni organi, strukovne organizacije i obrazovne institucije. EIICM, između ostalog, pruža usluge podrške razvoju inovativnosti, prenosa tehnologija i znanja, kao i usluge koje podstiču učešće MSP-a u Okvirnim programima EU za istraživanje i tehnološki razvoj.

Crna Gora napreduje u internacionalizaciji politika u oblasti inovacija kroz Program EU za konkurentnost i inovacije (CIP), tako što je postala država članica ovog programa u martu 2008. godine. Pored toga, Crna Gora učestvuje u "Regionalnoj inicijativi za jačanje konkurentnost u zemljama zapadnog Balkana", projektu koji je finansijski podržan od strane Evropske komisije, a realizuje ga Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD). Planirano je da se u narednom period osnuju centri za razvoj tehnologija, naučno-istraživački centri i specijalizovane agencije za transfer tehnologija.

Sa ciljem da realizuje naučne i istraživačke politike, Ministarstvo nauke objavljuje javni poziv za finansiranje naučnih i istraživačkih aktivnosti u skladu sa Članom 39 Zakona o naučno-istraživačkoj djelatnosti (Službeni list Republike Crne Gore, 71/05), koji se odnosi na:

- naučno-istraživačke projekte (nacionalne, bilateralne i učešće na multilateralnim projektima);
- stručno usavršavanje istraživača u zemlji i inostranstvu, kao i
- nabavka naučno-istraživačke opreme.

Zakon o naučno istraživačkoj djelatnosti (Službeni list Crne Gore, broj 80/10) uređuje organizaciju, uslove i načine finansiranja naučno istraživačke djelatnosti i druga pitanja od značaja za obavljanje ove djelatnosti. Naučno istraživačkom djelatnošću smatra se stvaralačka aktivnost na polju naučnih otkrića, primjena i iskorišćavanje naučnih rezultata, obučavanje istraživača za naučno-istraživački rad i razvoj karijere istraživača. Zakon definiše razvojna istraživanja kao stvaralački rad zasnovan na rezultatima primijenjenih istraživanja, preduzetih u cilju razvoja novih tehnologija, proizvodnje novih ili poboljšanja postojećih materijala, proizvoda i uređaja, ili uvođenja novih ili unaprjeđivanja postojećih postupaka, sistema i usluga.

6.1. Pravo intelektualne svojine - zakonodavni okvir

Jedan od prioriteta Crne Gore predstavlja uključivanje intelektualne svojine u pravni system, putem zakonskih odredbi i kroz institucionalni okvir, kao što je preporučeno Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju kao i preporukama u okviru Evropskog partnerstva. Ovo zahtijeva veće investicije u stvaralački rad i inovacije, kao i jačanje unutrašnjeg tržišta i okruženja u Crnoj Gori, koji će biti stimulatívni za intelektualnu svojinu.

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju EU, Poglavlje VI, Član 75 - intelektualna, industrijska i komercijalna svojina, propisuje da će Crna Gora preduzeti potrebne mjere kako bi garantovala nivo zaštite intelektualne, industrijske i komercijalne svojine sličan onome koji postoji u Zajednici, uključujući i efikasna sredstva za sprovođenje tih prava, a najkasnije pet godina nakon stupanja na snagu ovog Sporazuma. Deklaracijom Vlade Crne Gore od 4. decembra 2006.godine, Crna Gora je činom notifikacije postala članica WIPO, najavljen je kontinuitet i prihvatanje obaveza, kao i usklađenost sa svim sporazumima koji se odnose na oblasti intelektualne svojine.

Međunarodne konvencije i sporazumi koji se generalno odnose na pravo intelektualne svojine su: Konvencija o osnivanju Svjetske organizacije za intelektualnu svojinu (WIPO konvencija 1967.g., uključujući izmjene i dopune iz 1979.godine) i Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine (Sporazum WTO - TRIPS).

Pitanja autorskih prava uređuju se Zakon o autorskom i srodnim pravima (Službeni list Crne Gore, broj 37/11), koji reguliše pravo autora književnih, naučnih, stručnih i umjetničkih djela ili radova, prava srodna autorskom pravu (pravo prvog izdavača slobodnog rada, pravo proizvođača fonograma, video igara, predstava i pravo proizvođača baza podataka, način ostvarivanja autorskog i njemu srodnih prava, te sudsku zaštitu ovih prava).

Zakon je u skladu sa sljedećim međunarodnim propisima: Konvencija o osnivanju Svjetske organizacije za intelektualnu svojinu (WIPO konvencija 1967.g., uključujući izmjene i dopune iz 1979.godine); Sporazum o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine (Sporazum WTO - TRIPS);

6.2. Pravo industrijske svojine

Zakon o patentima (Službeni list Crne Gore, broj 66/08) uređuje pravnu zaštitu pronalazaka patentom, što je pravo koje se priznaje za pronalazke iz bilo koje oblasti tehnike, koji su novi, koji posjeduju stepen inovacije i industrijski su primjenjivi. Predmet izuma, zaštićen patentom, može biti u obliku proizvoda ili postupka. Zakon je usklađen sa Sporazumom o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine (TRIPS), što je jedan od osnovnih preduslova za pristupanje Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (WTO)..

Zakon o žigu (Službeni list Crne Gore, broj 44/12) reguliše način sticanja i zaštite prava na žig u prometu robe, odnosno usluga. Žig je pravo na zaštitu znaka koji se koristi u trgovini za razlikovanje robe, odnosno usluga jednog fizičkog ili pravnog lica od iste ili slične robe ili usluga drugog fizičkog ili pravnog lica.

Zakon o pravnoj zaštiti industrijskog dizajna (Službeni list Crne Gore, broj 80/10i 27/2013) reguliše način ostvarivanja i zaštite prava na spoljašnji izgled nekog proizvoda.

Pod spoljašnjim izgledom proizvoda podrazumijeva se ukupan vizuelni utisak koji proizvod ostavlja na informisanog potrošača ili korisnika.

Zakon o oznakama geografskog porijekla (Službeni list Crne Gore, broj 48/08) reguliše način dobijanja i pravnu zaštitu oznaka geografskog porijekla. Oznake geografskog porijekla su geografski nazivi porijekla i geografske oznake. Oznake geografskog porijekla koriste se za obilježavanje prirodnih, poljoprivrednih i industrijskih proizvoda, proizvoda kućne radinosti i usluga. Zakon je usklađen sa Sporazumom o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine (TRIPS), Madridskim sporazumom o suzbijanju lažnih i prevarnih oznaka porijekla na proizvodima i Lisabonskim aranžmanom o zaštiti oznaka porijekla i njihovom međunarodnom registrovanju.

Zakon o primjeni propisa kojima se uređuje zaštita prava intelektualne svojine (Službeni list Republike Crne Gore, broj 45/05 i 40/11) - Ovim zakonom uređuju se organi nadležni za primjenu propisa iz oblasti intelektualne svojine, procedura za preduzimanje mjera od strane nadležnih organa u slučaju kada postoji sumnja da će proizvodnja, nabavka, prodaja, odnosno promet, izdavanje i korišćenje određenih roba prouzrokovati povredu prava intelektualne svojine, te definiše nivo kazne za privredne prestupe i prekršaje.

Uprava carina sa robom za koju postoji sumnja da povrjeđuje prava intelektualne svojine postupa u skladu sa članom 67 stav 3 Carinskog zakona (''Sl.list RCG'', br. 7/02, 38/02, 72/02, 21/03, 31/03, 29/05 i 66/06 i ''Službeni list CG'', broj 21/08) i Uredbom o postupanju carinskog organa sa robom za koju postoji sumnja da povrjeđuje prava intelektualne svojine ("Sl.list CG", br. 33/11). Uredba propisuje uslove za preduzimanje mjera sa robom za koju postoji sumnja da povrjeđuje prava intelektualne svojine, postupak za sprovođenje tih mjera, kao i mjere za zaštitu prava intelektualne svojine koje carinski organ preduzima sa robom za koju je utvrđeno da povrjeđuje prava intelektualne svojine.

Međunarodne konvencije i sporazumi koji se tiču autorskog i srodnih prava su: (Bernska konvencija za zaštitu književnih i umjetničkih djela 1886., Pariski akt 1971.),

Međunarodna konvencija za zaštitu izvođača, proizvođača fonograma i ustanova za radio-difuziju (Rimska konvencija 1961.), Konvencija o zaštiti proizvođača fonograma od neovlašćenog umnožavanja njihovih fonograma (Konvencija o fonogramima Ženeva 1971.), Konvencija o distribuciji signala za prenos programa preko satelita (Satelitska konvencija Brisel 1974.), Ugovor o autorskom pravu WIPO (Ženeva 1996.), Ugovor o izvedbama i fonogramima WIPO (Ženeva 1996.).

7. PRISTUP KAPITALU (ČLAN 9)

7.1. Opšti propisi koji uređuju pristup kapitalu; diskriminatorni elementi

Crnogorsko zakonodavstvo koje reguliše ulaganja jednako tretira domaće i strane investitore i propisuje uslove reciprociteta, osim za kupovinu nepokretne imovine, u skladu sa Zakonom o svojinsko-pravnim odnosima (Službeni list Crne Gore, broj 19/2009).

U skladu sa Članom 413, strano lice može sticati pravo svojine na pokretnu imovinu na isti način kao i domaće lice. Strano lice može na teritoriji Crne Gore steći pravo svojine na nepokretosti naslijeđivanjem, na isti način kao i državljanin Crne Gore.

Ograničenja u pravima stranih lica definisana su u Članu 415, i strano lice ne može imati pravo svojine na:

- prirodnim resursima;
- dobrima u opštoj upotrebi;
- poljoprivrednim zemljištem;
- šumama i šumskim zemljištem;
- spomeniku kulture od posebnog značaja;
- nepokretnoj imovini u kopneno-pograničnom području u dubini od jednog kilometra i ostrvima;
- nepokretnoj imovini koja se nalazi na području koje je, iz razloga zaštite interesa i bezbjednosti zemlje, zakonom proglašeno za oblast na kojoj strano lice ne može imati pravo svojine.

Izuzetno, strano fizičko lice može steći pravo svojine na poljoprivrednom zemljištu, šumama i šumskom zemljištu površine do 5.000 m², samo ako je stambeni objekat koji se nalazi na tom zemljištu predmet ugovora o otudjenju (kupoprodaja, poklon, razmjena i dr.).

Opis gore navedenog izuzetka dat je u Aneksu 3.

Strano lice može imati pravo na dugoročni zakup, koncesije, BOT i druge aranžmane privatno javnog partnerstva na nepokretnosti navedene u tačkama 1 do 6 ovog Člana, na isti način kao i domaća lice.

7.1.1. Bankarski sektor

Reforma bankarskog sektora može se ocijeniti kao veoma zadovoljavajuća, zato što je rezultirala stvaranjem modernog bankarskog sistema koji je pokretačka snaga ekonomskog razvoja cijele Crne Gore. Bankarski sistem odlikuje raznolikost i stalno povećanje obima aktivnosti. U sadašnjem bankarskom sistemu u Crnoj Gori prevladava privatna svojina (98% kapitala bankarskog sistema) i to pretežno strana privatna svojina (75% kapitala bankarskog sistema).

Centralna banka je počela sa radom 15. marta 2001. godine, kada je Skupština Crne Gore donijela Odluku o imenovanju članova Savjeta Centralne banke Crne Gore.

Crnogorski monetarni sistem je dolarizovan 1999. godine, kada je, uz jugoslovenski dinar, njemačka marka usvojena kao zakonsko sredstvo plaćanja. Od tada, Crna Gora

nije izdala svoju valutu, već je jednostrano usvojila Euro 2002. godine. Centralna banka Crne Gore ne učestvuje na sastancima Evropskog sistema centralnih banaka, kao ni Evropske centralne banke (ECB). Međutim, ona prati politiku ECB, čineći da ona bude de facto centralnoj banci Crne Gore za ekonomske i monetarne svrhe.

Činjenica da država ne izdaje svoju valutu, a ipak ima potpuno liberalizovan režim tekućeg poslovanja i prometa kapitala, znači da gotovo da i nema prostora za djelovanje u oblasti monetarne politike. Iako Centralna banka Crne Gore (CBCG) nema svoju monetarnu politiku, i dalje igra važnu ulogu u nadzoru banaka i drugih finansijskih institucija sektora, u održavanju finansijske stabilnosti, u međubankarskom platnom prometu, obavljajući ulogu fiskalnog agenta i depozitara Vlade, upravlja deviznim rezervama, obavlja distribuciju novčanica i kovanog novca bankama, radi na istraživanjima, statistici i daje preporuke Vladi u pogledu ekonomske politike, i slično.

7.1.2. Osiguranje

Situacija na crnogorskom tržištu osiguranja pokazuje da ono ima uzlazni trend u posljednjih nekoliko godina. U periodu od 2002. do 2006. godine, kada je na ovom tržištu poslovalo 6 osiguravajućih društava i jedno društvo za reosiguranje, ukupna vrijednost bruto premija se gotovo udvostručila, odnosno povećala sa 22,9 miliona eura na 40,4 miliona eura, što predstavlja 0.02% GDP, gdje se 51,4% odnosi na obavezna osiguranja, 27,2% osiguranje imovine, 16,9% na osiguranje u slučaju nezgode, a 4,5% na životno osiguranje. Bez obzira na tako snažan rast, ostaje generalna ocjena da tržište osiguranja karakteriše visoko učešće obaveznih osiguranja u ukupnim premijama, koje je obavezno po zakonu, kao i nerazvijenost pojedinih vrsta osiguranja, kao što su životno osiguranje, zatim osiguranje imovine, dobrovoljno zdravstveno osiguranje i slično.

7.2. Uslovi za dodjelu kredita stranim trgovcima ili investitorima

Zakon o tekućim i kapitalnim poslovima sa inostranstvom (Službeni list Crne Gore broj 62/08), daje pravni osnov za režim slobodnog protoka novca i kapitala u Crnoj Gori i inostranstvu, podrazumijevajući da sve tekuće i kapitalne poslove mogu slobodno da obavljaju rezidenati i nerezidenti, da ne postoje ograničenja za prenos imovine u i iz strane zemlje, kao i da ne postoje ograničenja u valuti i ograničenja u deviznoj kontroli. U skladu sa zakonom pravna i fizička lica imaju isti tretman.

Zakon je izmijenjen i dopunjen 2008. godine tako što je obrisani član 12 koji je sadržavao uslov reciprociteta, jer se smatrao povredom principa najpovoljnije nacije (MFN princip) i mogućom diskriminacijom između članica STO.

7.3. Uslovi za nastajanje deviznog zajma domaćih trgovaca ili investitora

U skladu sa Zakonom o spoljnoj trgovini, strani investitori u Crnoj Gori mogu obavljati poslovne i platne transakcije u valuti različitoj od eura. Obezbijeđen je tako uspostavljen slobodni režim bez negativnog uticaja na posebna ograničenja koje se odnose na poslovne i platne transakcije. Ova ograničenja su definisana drugim zakonima u sljedećim oblastima: oporezivanje, transakcije hartija od vrijednosti, devizno poslovanje,

monetarna politika, bankarstvo (depozit, kreditni i platni promet), vlasništvo nad imovinom, izvršenje naplate, osiguranje, pranje novca, izjava o kretanju kapitala za potrebe administrativnih i statističkih informacija i fizički uvoz i izvoz sredstava.

8. KLJUČNI KADAR (ČLAN 11)

8.1. Uslovi za ulazak, boravak i rad stranih fizičkih lica uopšteno i u odnosu na ulaganja

Zakon o strancima (Službeni list Crne Gore, broj 72/09), uređuje uslove ulaska, kretanja i boravka stranih državljana u Crnoj Gori.

Privremeni boravak za zapošljavanje i rad, kao i za obavljanje poslovne djelatnosti i poduzetništvo, može se odobriti stranom državljaninu kome je prethodno izdata radna dozvola u skladu sa zakonom kojim se uređuje zapošljavanje stranaca.

Zakon o zapošljavanju i radu stranaca ("Službeni list Crne Gore," br. 22/08 i 32/11) uređuje uslove zapošljavanja za strance i osobe bez državljanstva u skladu sa zakonom, kolektivnim ugovorom, ratifikovanim međunarodnim ugovorima i opšte prihvaćenim pravilima međunarodnog prava.

Postupak zapošljavanja stranaca zavisi od toga da li stranac ima prebivalište ili privremeni boravak u Crnoj Gori.

8.2. Definicije, oblici i razlike u boravišnom statusu

Pravilnik o načinu izdavanja radnih dozvola za strance (*Službeni list Crne Gore, broj 40/2011*), uređuje način izdavanja i potrebnu dokumentaciju za donošenje odluke o izdavanju radnih dozvola za strance, kao i oblik i sadržaj dozvole.

9. NAKNADA ZA GUBITKE, EKSPROPRIJACIJA (ČLAN 12 I 13)

Član 58 Ustava garantuje pravo svojine. Niko ne može biti lišen ili ograničen u pogledu prava svojine osim ako drugačije ne zahtijeva javni interes, uz pravičnu naknadu.

Prirodni resursi i dobra u opštoj upotrebi¹³ su u državnom vlasništvu.

Zakonom o stranim investicijama ("Službeni list Crne Gore, broj 18/11) uređeni su oblici stranih investicija, prava stranih investitora, zaštita stranih investitora, promocija i druga pitanja od značaja za strane investicije u Crnoj Gori. Stranim investitorom se smatra osoba kojoj je dato crnogorsko državljanstvo, u skladu sa Zakonom, a na osnovu izvršenih ulaganja.

U skladu sa članom 11 Zakona, imovina stranih investitora ne može biti predmet eksproprijacije, osim u slučaju kada je zakonom ili na osnovu zakona utvrđen javni interes, i u tom slučaju se plaća naknada u skladu sa Zakonom. Strani investitor koji pretrpi štetu kao posljedicu ratnog ili vanrednog stanja, ima pravo na naknadu štete koja ne može biti manja od naknade koja je propisana za domaće pravno i fizičko lice, a u skladu sa Zakonom.

Strani investitor ima pravo na naknadu štete uzrokovane nezakonitim ili nepravilnim radom javnog službenika ili organa skladu sa Zakonom.

Što se tiče Člana 13 "Eksproprijacija" Ugovora o Energetskoj povelji, Crna Gora je usvojila izmjene i dopune Zakona o eksproprijaciji ("Službeni list broj 55/00, 12/02, 28/06 i 21/08), kojima se propisuje primjena striktno pravno zasnovanog postupka za eksproprijaciju. Ovaj zakon propisuje procedure i obrasce za davanje naknade i način plaćanja za eksproprijaciju.

---

¹³ Pravo državne svojine na pokretnoj i nepokretnoj imovini, novčanim sredstvima, hartijama od vrijednosti i druga imovinska prava koja pripadaju Crnoj Gori ili lokalnoj samoupravi.

10. TRANSFERI (ČLAN 14)

Zakon o tekućim i kapitalnim poslovima sa inostranstvom daje pravni osnov za režim slobodnog protoka novca i kapitala u Crnoj Gori i inostranstvu, podrazumijevajući da sve tekuće i kapitalne poslove mogu slobodno da obavljaju rezidenati i nerezidenti, da ne postoje ograničenja za prenos imovine u i iz strane zemlje, kao i da ne postoje ograničenja u valuti i ograničenja u deviznoj kontroli. U skladu sa ovim Zakonom pravna i fizička lica imaju isti tretman

Izmjene i dopune Zakona su usvojene zbog potrebe za usklađivanjem njegovih odredbi sa odredbama Sporazuma GATS (Opšteg sporazuma o trgovini uslugama), a posebno sa Članom II koji propisuje tretman najpovlašćenije nacije kao i безусловnu obavezu za sve članice, kao i zabranu diskriminacije između pojedinih članica.

Ovaj Zakon predviđa sljedeće:

"Centralna banka može uvesti zaštitne mjere ako kretanja kapitala ozbiljno ugrožavaju, ili bi mogla ugroziti monetarnu politiku ili finansijsku situaciju u Crnoj Gori. Zaštitne mjere iz stava 1 ovog Člana su:

1. ograničenje plaćanja po osnovu tekućih i kapitalnih poslova;
2. zabrana uzimanja i davanja kredita, jemstva ili garancija;
3. ograničenje prekograničnog kretanja sredstava plaćanja;
4. ograničenje plaćanja i naplate pomoću platne kartice, putnih i bankarskih čekova i vrijednosnih papira;
5. ograničenje kupovine i prodaje određenog efektivnog stranog novca.

Centralna banka može uvesti zaštitne mjere iz stava 2 ovog Člana samo uz saglasnost Vlade.

Zakonom o hartijama od vrijednosti usvojenim 2013. godine (Službeni list Crne Gore, broj 06/13) ovo pitanje je uređeno na takav način da pruža potpunu slobodu kretanja kapitala u oblasti poslova sa hartijama od vrijednosti.

Zakon o regulisanju obaveza i potraživanja po osnovu ino dugova i devizne štednje građana (Službeni list Republike Crne Gore, 55/03 i 11/04), uređuje način i postupak preuzimanja obaveza i potraživanja banaka od strane države Crne Gore po osnovu ino dugova i devizne štednje građana i način njihovog izmirenja.

Zakon o isplati devizne štednje građana položene kod ovlašćenih banaka sa sjedištem van Republike Crne Gore (Službeni list Republike Crne Gore, broj 81/06 i Službeni list Crne Gore broj 20/09) uređuje plaćanje, uslove i proceduru za plaćanje devizne štednje građana sa stalnim prebivalištem u Crnoj Gori, koji su deponovali deviznu štednju kod ovlašćenih banaka sa sjedištem van Republike Crne Gore.

11. SUBROGACIJA (ČLAN 15)

Crna Gora je zaključila bilateralne investicione sporazume sa velikim brojem zemalja, koji svi sadrže standardnu klauzulu o subrogaciji. Ne postoje pravne odredbe koje sprečavaju strane investitore da prenose svoja prava i obaveze drugoj ovlašćenoj (ili određenoj) instituciji ili Agenciji.

12. SUVERENITET NAD PRIRODNIM RESURSIMA (ČLAN 18)

12.1. Opšti pravni okvir

U skladu s Ustavom prirodni resursi i dobra u opštoj upotrebi¹⁴ su u državnom vlasništvu.

Zakon o istraživanju i proizvodnji ugljovodonika (Službeni list Crne Gore broj broj 41/10 od 23. jula 2010. godine, 40/11) definiše da se pravo na istraživanje i proizvodnju ugljovodonika može odobriti stranom pravnom ili fizičkom licu pod uslovom da su podaci o poslovanju, imovina, finansijska i fiskalna evidencija u zemlji gdje takav subjekt ili lice ima sjedište ili prebivalište, dostupni državnim organima Crne Gore. Ovaj Zakon takođe uređuje uslove, način i proceduru za istraživanje i proizvodnju ugljovodonika, kao i druga pitanja od značaja za istraživanje i proizvodnju nafte i gasa. Poslovna organizacija pravno ili fizičko lice ovlašćeno u skladu s ugovorom o koncesiji zaključenim u skladu sa ovim Zakonom može obavljati djelatnost u okviru istraživanja i proizvodnje ugljovodonika.

12.2. Vlasništvo nad energetske resursima

Zakon o državnoj imovini uređuje korišćenje, upravljanje i raspolaganje stvarima i drugim dobrima koja pripadaju Crnoj Gori ili lokalnim samoupravama. Prirodni resursi su definisani kao dobra nastala na prirodan način, koja zbog svojih karakteristika imaju poseban ekonomski značaj i zakonom su proglašena prirodnim bogatstvom .

Zakon navodi sljedeće prirodne resurse Crne Gore:

- rude, nafta, gas i druga prirodna bogatstva kao što je predviđeno zakonom;
- izvori mineralnih i termalnih voda;
- radio frekvencije i numeracije;
- prirodna jezera i druge vodne akumulacije i živa i neživa bogatstva u njima koja u skladu sa propisima nisu u privatnoj svojini;
- unutrašnje morske vode i teritorijalno more, morsko dno, podmorje i podzemlje, živa i neživa bogatstva u njima;
- prudovi, rječni nanosi, navozi, nasipi, kupališta, hridi, limani, grebeni, vrulje, izvori i vrela;
- obale i kanali koji su u državnoj svojini;
- vodotoci i podzemne vode od značaja za Crnu Goru, u skladu sa zakonom;
- ostala prirodna bogatstva od značaja za Crnu Goru određena zakonom.

Specijalna prava korišćenja prirodnih resursa (koncesija, BOT, zakup i druge vrste aranžmana javno-privatnog partnerstva), mogu se steći pod uslovima propisanim zakonom.

Na predlog Ministarstva finansija, Vlada može da odluči o uslovima za korišćenje nepokretne imovine veće vrijednosti koju koriste državni organi za obavljanje svoje djelatnosti.

---

¹⁴ Pravo državne svojine na pokretnoj i nepokretnoj imovini, novčanim sredstvima, hartijama od vrijednosti i druga imovinska prava koja pripadaju Crnoj Gori ili lokalnoj samoupravi.

12.3. Sistem i objavljeni kriterijumi za dodjelu ovlaštenja, licenci, koncesija ili ugovora za istraživanje i eksploataciju energetskih resursa

Zakon o koncesijama (Službeni list Crne Gore broj 08/09) uređuje uslove, način i postupak davanja koncesija, predmet koncesije, kao i druga pitanja od značaja za ostvarivanje koncesije.

Koncesije se daju pod jednakim, transparentnim i nediskriminatorskim uslovima za korišćenje prirodnih bogatstava, dobara u opštoj upotrebi i drugih dobara od opšteg interesa, obavljanje djelatnosti od javnog interesa i obezbjeđivanja razvoja i funkcionisanja infrastrukture.

Koncesije se dodjeljuju u Crnoj Gori radi obezbjeđenja:

- 1) ostvarivanja odgovarajućeg javnog interesa; veće zaposlenosti, uvođenja novih tehnologija i obezbjeđivanja ubrzanog ekonomskog razvoja; i obezbjeđenja prihoda za koncedenta;
- 2) racionalnog, ekonomičnog, pravilnog i efikasnog korišćenja prirodnih bogatstva, dobara u opštoj upotrebi i ostalih dobara od opšteg značaja;
- 3) tehničko-tehnološkog unaprjeđenja i obezbjeđenja jedinstva sistema infrastrukture;
- 4) unaprijeđenja djelatnosti koja je predmet koncesije;
- 5) izgradnje, rekonstrukcije i modernizacije objekata od značaja za pružanje javnih usluga;
- 6) konkurencije u oblasti u kojoj se daju koncesije;
- 7) zaštite i unaprijeđenja životne sredine.

Ugovorom o koncesiji može se utvrditi plaćanje koncesione naknade, koja se plaća za odobrenu koncesiju u skladu sa propisima i Ugovorom o koncesiji

Zakon o istraživanju i proizvodnji ugljovodonika (Službeni list Crne Gore broj 41/10 od 23. jula 2010. godine, 40/11) uređuje uslove, način i postupak za istraživanja i proizvodnju ugljovodonika, kao i druga pitanja od značaja za istraživanje i proizvodnju nafte i gasa. Poslovna organizacija, pravno ili fizičko lice ovlašćeno u skladu s ugovorom o koncesiji zaključenim u skladu sa ovim Zakonom, može obavljati djelatnost u okviru istraživanja i proizvodnje ugljikovodika.

12.4. Fiskalni instrumenti povezani sa istraživanjem i eksploatacijom energetskih resursa

Koncesionar je dužan da plati godišnju naknadu za Ugovor o koncesiji za proizvodnju, za površinu zemljišta koja se koristi shodno Ugovoru o koncesiji za proizvodnju, a obračunava se na osnovu veličine površine za istraživanje i proizvodnju u skladu sa kriterijima utvrđenim Ugovorom o koncesiji za proizvodnju. Koncesionar je dužan da plati naknadu za proizvedenu naftu i gas, za mjesečni iskop ugljovodonika u količini proporcionalnoj proizvedenoj i isporučenoj nafti i gasa, a u skladu sa Ugovorom o koncesiji za proizvodnju.

13. ASPEKTI ŽIVOTNE SREDINE (ČLAN 19)

13.1. Zakonodavni i institucionalni okvir

Zakonodavni principi u oblasti zaštite životne sredine Crne Gore navedeni su u sledećim dokumentima:

- Zakonu o životnoj sredini Crne Gore (Službeni list Crne Gore 48/08, 40/10, 40/11). Ovaj Zakon izjavljuje da se Crna Gora smatra ekološkom državom, te da organi vlasti moraju da rade na unaprijeđenju kvaliteta životnog okruženja građana, na smanjenju svih faktora koji imaju negativan uticaj na život i zdravlje ljudi, kao i na sprječavanju bilo kakvih posljedica štetnih po ljude.
- Zakonu o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu (Službeni list Crne Gore, 80/05 i 12/11) koji definiše uslove, metode i postupke za procjenu učinka pojedinih planova i programa na životnu sredinu, kroz integraciju ekoloških načela u procesu pripreme, usvajanja i realizacije planova i programa koji imaju značajan uticaj na životnu sredinu.
- Zakonu o procjeni uticaja na životnu sredinu Crne Gore (Službeni list Crne Gore 80/05 i Službeni list CG 40/10, 73/10, 40/11) koji definiše djelatnosti koje su predmet procjene uticaja na životnu sredinu (EIA), preliminarnu procjenu postupaka, učešće javnosti u donošenju odluka, kao i na postupke za procjenu i verifikaciju EIA i kriterijume za ocjenu izvještaja. Zakon je u potpunosti usklađen sa direktivama EU koje regulišu ovu oblast, i opisuje postupak za procjenu uticaja na životnu sredinu i njegov sadržaj za projekte koji mogu uticati na zdravlje ljudi i životnu sredinu u pogledu kvaliteta zemljišta, vode, vazduha, prirodnih pejzaža i prostornih vrijednosti i kulturne baštine, ili poremetiti ravnotežu između njih. Ovom zakonu slijedi set podzakonskih akata.
- Zakonu o zaštiti prirode (Službeni list Crne Gore, broj 51/08, 21/09, 40/11) koji opisuje zaštitu prirode kao cjeline, uključujući prirodne predjele velike estetske vrijednosti i prirodne raznolikosti koje imaju posebnu vrijednost i značaj za zdravlje ljudi, kulturu, obrazovanje, nauku, istoriju, turizam i uopšteno za život ljudi u crnogorskom društvu.
- Zakonu o vodama (Službeni list Crne Gore, broj 27/07, Službeni list Crne Gore, broj 32/11, 47/11), koji uređuje pravni status i način integrisanog upravljanja vodama, vodnim i priobalnim zemljištem i vodnim objektima, uslove i način obavljanja vodne djelatnosti i druga pitanja od značaja za upravljanje vodama i vodnim dobrom. Ovaj Zakon temelji se na Okvirnoj direktivi o vodama EU.
- Zakonu o zaštiti vazduha (Službeni list Crne Gore, broj 25/10, 40/1) koji uređuje način praćenja kvaliteta vazduha, mjere za zaštitu kvaliteta, ocjenjivanje i poboljšanje kvaliteta vazduha, kao i planiranje i upravljanje kvalitetom vazduha.
- Zakonu o upravljanju otpadom u Crnoj Gori (Službeni list broj 64/2011) zamijenjen je prethodni Zakon iz 2005. Zakon opisuje upravljanje otpadom uključujući sprječavanje nastanka i smanjenje količina otpada, ponovnu upotrebu, sakupljanje otpada, transport, prerada i odstranjivanje otpada, nadzor nad tim postupcima i održavanje i rad deponija. Zakon zahtijeva od proizvođača da ograniče količinu štetnog otpada i precizira odgovornost proizvođača otpada.

- Zakonu o moru (Službeni list Crne Gore, broj 17/07 i 06/08) koji uređuje morski i podmorski prostor Crne Gore, to jest: unutrašnje morske vode, teritorijalno more, isključivu ekonomsku zonu, epikontinentalni pojas, zabranu uplovljavanja, zaustavljanja i presrijetanja brodova.
- Zakonu o nacionalnim parkovima (Službeni list Crne Gore, broj 56/09) koji uređuje pitanja nacionalnih parkova u Crnoj Gori i načela upravljanja njima.
- Zakonu o rudarstvu (Službeni list Crne Gore, broj 17/07 i 06/08) kojim se uređuju, između ostalog, uslovi i način eksploatacije rudnog bogatstva, kao i mjere zaštite životne sredine pri izvođenju rudarskih radova.
- Zakonu o šumama (Službeni list Crne Gore, broj 74/10) kojim se uređuje uzgoj, zaštita, očuvanje i unaprjeđenje šuma, planiranje, način i uslovi korišćenja šuma, izgradnja i održavanje šumskih puteva, monitoring šuma, kao i druga pitanja od značaja za šume, šumsko zemljište i šumarstvo. Ovaj Zakon primjenjuje se in a zaštitu, očuvanje i korišćenje šumskog drveća koje se nalazi van šuma i šumskog zemljišta.
- Zakonu o integrisanom sprječavanju i kontroli zagađenja životne sredine (Službeni list Crne Gore, broj 80/05) kojim se uređuje sprječavanje i kontrola zagađenja životne sredine izdavanjem integrisane dozvole za postrojenja i aktivnosti koji mogu imati negativan uticaj na zdravlje ljudi, životnu sredinu ili materijalna dobra.

Zaštita prirode i međunarodno zaštićena područja

Osnovni Zakon o zaštiti prirode (trenutno je u pripremi Prijedlog o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti prirode). Nacionalna strategija biodiverziteta i Akcioni plan za period od 2010. do 2015. godine propisuju mjere za zaštitu prirode / biodiverziteta, kao državnih resursa od izuzetne vrijednosti u Crnoj Gori. Jedan od glavnih ciljeva Strategije je promocija primjene svih mjera za zaštitu biodiverziteta od strane organa koji donose odluke na nacionalnom i lokalnom nivou, kao i za njihovu integraciju u sve sektorske / razvojne strategije i politike.

U okviru planiranja i valorizacije prirodnih resursa Crne Gore u oblasti upotrebe energije, potrebno je razmotriti zaštićena područja na nacionalnom i međunarodnom nivou, to jest, ekološke mreže, s obzirom da nesagledavanje istih može dovesti do trajnog gubitka biološke raznolikosti naše zemlje, što bi, vremenom rezultiralo u vidu izuzetno negativnih posljedica po sveukupni razvoj Crne Gore i njenog pozicioniranja među zemljama EU.

Glavni akteri sektoru zaštite životne sredine su:

- Agencija za zaštitu životne sredine (EPA), osnovana 12. novembra 2008. godine. EPA je nezavisno tijelo i operativni upravni organ za implementaciju Zakona o zaštiti životne sredine. Ona je preuzela dio poslova i službenika Ministarstva održivog razvoja i turizma i Ministarstva zdravlja, rada i socijalnog staranja, a takođe je apsorbovala i Zavod za zaštitu prirode. EPA sadrži sljedeće jedinice:
- Sektor za monitoring, analizu i izvještavanje upravlja i nadgleda program za praćenje stanja životne sredine, koji je podjeljen na šest dijelova:
  - Program za praćenje stanja kvaliteta vazduha
  - Program za praćenje sadržaja štetnih i opasnih materija u zemljištu
  - Program za praćenje prisustva radionukleida u životnoj sredini
  - Program za praćenje stanja ekosistema priobalnog mora

- Program za praćenje stanja biodiverziteta
- Program za praćenje stanja buke u životnoj sredini.

Ekološka mreža EMERALD

Emerald je ekološka mreža koju sačinjavaju posebna područja od značaja za zaštitu i očuvanje - ASCI. Program mreže Emerald pokrenuo je Savjet Evrope u sklopu svojih aktivnosti u implementaciji Konvencije o zaštiti Evropske divlje flore i faune i njihovih prirodnih staništa (Bernska konvencija). Uopšteno, značaj uspostavljanja mreže Emerald ogleda se u podsticanju zemalja da predlože područja od značaja za zaštitu i pomoći im da uključe ova područja u nacionalni sistem planiranja i očuvanja..

Program osnivanja i razvoja mreže Emerald predstavlja osnovno sredstvo za pripremu zemalja Zapadnog Balkana za budući rad na projektu NATURA 2000 i usklađenost sa Direktivom o staništima i Direktivom o pticama, što podrazumijeva dugoročno očuvanje vrsta i staništa od posebnog značaja za Evropsku uniju. Implementacija ovog projekta takođe pruža mogućnost umrežavanja i povezivanja sa zemljama u regionu i uspostavljanja saradnje sa nadležnim institucijama Evropske unije u oblasti zaštite životne sredine.

13.2. Međunarodni sporazum i preuzete obaveze

Crna Gora je potpisnica dolje navedenih konvencija i međunarodnih sporazuma: Konvencija o dostupnosti informacija, učešću javnosti u donošenju odluka i pristup pravosuđu u pitanjima koje se odnose na životnu sredinu (Arhuska konvencija)

Arhuska konvencija je međunarodni sporazum o zaštiti životne sredine koji uključuje i spaja ljudska prava sa procedurama i instrumentima politike i zakona u oblasti zaštite životne sredine. Konvencije utvrđuje posebne obaveze država članica u pogledu tri grupe pravila koja se odnose na: prava građana na dostupnost informacija o zaštite životne sredine, prava građana da učestvuju u donošenju odluka koje se tiču životne sredine i pristup pravosuđu u pitanjima koja se odnose na životnu sredinu (tri stuba Konvencije Arhus).

Konvencija o procjeni utjecaja na životnu sredinu u prekograničnom kontekstu (ESPOO konvencija)

Konvencija o procjeni utjecaja na životnu sredinu u prekograničnom kontekstu obavezuje ugovorne strane da pojedinačno ili zajednički preduzmu sve pravne, administrativne i druge mjere koje proizlaze iz Konvencije u smislu predloženih aktivnostik koje mogu izazvati veliki negativni uticaj na životnu sredinu, kao i da odrede postupke za procjenu uticaja na životnu sredinu koji omogućavaju učešće javnosti i pripreme dokumenta o procjeni uticaja na životnu sredinu.

Protokolom o strateškoj procjeni životne sredine u prekograničnom kontekstu (Protokol SEA) potpisnice se obavezuju da će preduzeti stratešku procjenu uticaja na životnu sredinu za sve planove i programe (i njihove naknadne izmjene i dopune), koji se moraju pripremati u skladu s nacionalnim propisima i od strane organa državne vlasti, ili ih priprema takav organ a donosi Skupština ili Vlada u zvaničnom postupku. Cilj ovog Protokola je da obezbjedi visok nivo zaštite životne sredine, uključujući i zdravstvenu zaštitu. Strateška procjeni životne sredine smatra se ključnim elementom održivog razvoja. Ona identifikuje i sprječava mogući uticaj na životnu sredinu od početka, još u

procesu odlučivanja, omogućava razmatranje ekoloških ciljeva na isti način kao i onih društvenih i ekonomskih, čime doprinosi održivom razvoju.

Konvencija iz Ramsara

Konvencija o močvarnim područjima, potpisana u gradu Ramsaru u Iranu 1971. godine, je međunarodni sporazum koji pruža okvir za nacionalne aktivnosti i međunarodnu saradnju u oblasti prevencije i mudrog korišćenja vlažnih staništa i njihovih resursa, i ima za cilj da omogući da močvarna područja "i dalje igraju glavnu ulogu u održavanju biodiverziteta i ljudskog blagostanja".

U ovom trenutku Konvencija ima 160 potpisnica. Močvarno područje Skadarskog jezera (Albanija - Crna Gora) nalazi se na Ramsarskoj listi močvarnih područja od međunarodnog značaja.

13.3. Opšte ekološke politike i uticaj energetske sektora (program energetske efikasnosti, mjere usvojene u cilju šire upotrebe energetski efikasnih i ekološki prihvatljivih tehnologija, standardizacija, informacija, itd.)

Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore (NSOR CG) usvojena je u januaru 2007. godine. Ova strategija se zasniva na globalno prihvaćenim principima održivog razvoja obuhvaćenim u okviru Deklaracije Rio - Agenda 21 o namjerama i obavezivanju na održivi razvoj u 21. vijeku, zatim Deklaracije iz Johanesburga i njenog Plana implementacije, kao i na načelima Milenijumske deklaracije EU. Strategija predstavlja jedan od elemenata realizacije Mediteranske strategije održivog razvoja (MSOR) na nacionalnom nivou. NSOR takođe predstavlja korak ka pridruživanju porodici zemalja koje su razvile svoje nacionalne strategije održivog razvoja i / ili strategije upravljanja životnom sredinom u skladu sa preporukama UNCSD, a koje na taj način pokušavaju da doprinesu održavanju globalne ravnoteže, kao i globalnom razvoju.

Jedna od glavnih mjera Strategije je promocija i implementacija projekata za povećanje energetske efikasnosti u javnom sektoru (npr. sistemi javne rasvjete, unaprijeđenje energetske efikasnosti u školama, bolnicama i državnoj upravi).

Vidjeti takođe i Izvještaj o energetske efikasnosti..

13.4. Usvojene ili predložene politike i mjere u vezi sa principom naplate zagađivačima i principom punog odražavanja troškova održavanja životne sredine u cijenama energije

Što se tiče principa da zagađivač plaća, Zakonom o životnoj sredini određeno je "Zagađivač plaća". Zagađivač odgovoran za zagađenje i štetu koju je nanio životnoj sredini, dužan je da plati odštetu i snosi troškove popravka štete, a u skladu sa zakonom. Takođe, Uredbom o visini naknade, načinu obračuna i plaćanja naknade za zagađenje životne sredine ("Službeni list Republike Crne Gore", 26/97 9/00 52/00, "Službeni list Republike Crne Gore" 33/08 , 05/09, 64/09, 40/11) određen je iznos naknade, način obračuna i plaćanja naknade za zagađivanje životne sredine koju plaćaju pravna i fizička lica.

14. TRANSPARENTNOST (ČLAN 20)

Član 51 Ustava garantuje pravo na pristup informacijama u posjedu državnih organa i organizacija koje vrše javnu vlast. Ovo pravo može biti ograničeno ako je to u interesu zaštite života, javnog zdravlja, morala i privatnosti, krivičnog postupka, bezbjednosti i odbrane Crne Gore, devizne, monetarne i ekonomske politike.

Zakonom o slobodnom pristupu informacijama (Službeni list Crne Gore, br. 44/2012) uređen je način i postupak za ostvarivanje prava građana da zahtjevaju, dobiju i koriste informacije u posjedu organa vlasti. Pristup informacijama u posjedu organa vlasti je slobodan i domaća i strana fizička i pravna lica imaju pravo na pristup informacijama bez diskriminacije. Ovim Zakonom garantuje se pravo na pristup informacijama na nivou načela i standarda sadržanih u međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima i slobodama.

Zakon se temelji na sledećim principima: slobode informacija, kvaliteta u ostvarivanju prava, otvorenosti i javnosti rada organa javne uprave i hitnosti procedure. Članom 3 ovog Zakona propisano je da objavljivanje informacija u vlasništvu organa vlasti predstavlja javni interes. Uredba o naknadi troškova u postupku pristupa informacijama (na snazi od 8. novembra 2007. godine) i Vodič za pristup informacijama objavljeni su na web-stranici Vlade: www.vlada.me.

15. OPOREZIVANJE (ČLAN 21)

15.1. Korporativno oporezivanje

Dva najvažnija zakona u oblasti direktnih poreza su - Zakon o porezu na dobit pravnih lica i Zakon o porezu na dohodak građana.

Zakonom o porezu na dobit pravnih lica (Službeni list Crne Gore, broj 86/09), koji se primjenjuje od 1. januara 2002.godine, uvedena je obaveza plaćanja poreza na dobit; obveznici su rezidentna i nerezidentna pravni subjekti koji obavljaju poslovne aktivnosti za sticanje dobiti. Predmet oporezivanja rezidentnog pravnog lica je dobit koju pravno lice ostvaruje u Crnoj Gori ili van njene teritorije, a predmet oporezivanja nerezidenta je dobit koju to lice ostvaruje u Crnoj Gori. Obveznik plaćanja poreza na dobit koja je ostvarena u Crnoj Gori je poslovna jedinica stranog pravnog lica (nerezidentna). Osnovicu za porez na dobit poreskog obveznika koji podliježe oporezivanju predstavlja dobit koja je utvrđena prilagođavanjem dobiti navedene u bilansu stanja na način predviđen Zakonom o računovodstvu, a u skladu sa specifičnim prihodima i rashodima čiji se iznos utvrđuje predmetnim zakonom. Ovaj Zakon predviđa mogućnost korišćenja poreske olakšice za ulaganja u osnovna sredstva i za početak poslovanja u privredno nedovoljno razvijenim opštinama.

Uvedena je jedinstvena stopa poreza na dobit u iznosu od 9%, kao zamjena za prethodne progresivne stope. Uvedene su dodatne poreske olakšice u pogledu ulaganja u vrijednosne papire i po osnovu zapošljavanja novih radnika, dok su u oblasti kaznene politike utvrđeni pooštreni uslovi. Ukinuta je poreska olakšica ostvariva po osnovu ulaganja u osnovna sredstva.

Zakonom o porezu na dohodak građana (Službeni list Crne Gore, broj 86/09), koji se primjenjuje od 1. jula 2002.godine, uvedeno je sintetičko oporezivanje dohotka fizičkih lica ostvarenog po osnovu pet izvora prihoda: ličnih primanja, samostalne djelatnosti, imovine i imovinskih prava, kapitala i kapitalnih dobitaka. Poreski obveznici su rezidentna fizička lica koja stiču oporezivi dohodak u Crnoj Gori i van njene teritorije (primjenjuje se načelo svjetskog dohotka), kao i nerezidentna fizička lica koji stiču dohodak na teritoriji Crne Gore.

Zakon o porezu na dodatu vrijednost (Službeni list Crne Gore broj 29/13) primjenjuje od 1. aprila 2003.godine. Zakonom o PDV-u uvedena je obaveza plaćanja neto svefaznog poreza na promet koji je zamijenio dotadašnji porez na promet u maloprodaji. Zakon se temelji na sljedećim principima: PDV kao opšti porez na potrošnju; kreditna metoda za utvrđivanje poreske obaveze; princip odredišta; široka pokrivenost oporezivih transakcija; primjena opšte stope od 17%, snižene stope od 7% i nulte stope. Zakon je u najvećoj mjeri usklađen sa Direktivom Savjeta 2006/112EC o zajedničkom sistemu poreza na dodatu vrijednost.

Na sjednici održanoj 19. juna 2013. godine, Skupština Crne Gore usvojila je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o PDV-u, koji je stupio na snagu 30. juna 2013. godine. Jedan od najznačajnijih amandmana je povećanje opšte stope sa 17% na 19%.

Tabela 5: Pregled glavnih poreskih stopa u Crnoj Gori

POREZ	PORESKA STOPA
PDV	Opšta stopa – 19 %
	Snižena stopa – 7 %
	Nulta stopa – 0 %
Porez na dobit pravnih lica	Jedinstvena stopa – 9 %
Porez na dohodak građana	Jedinstvena stopa – 9 %
Porez na imovinu	Proporcionalni porez u rasponu od 0,08% - 0,8% od tržišne vrijednosti nepokretne imovine

Izvor: Ministarstvo finansija, 2013.g.

“Ekonomska transformacija Crne Gore mogla bi definisati ovu naciju u razvoju kao jednu od najpogodnijih zemalja za poslovanje na svijetu.”

Financial Times

Zakon o akcizama (Službeni list Crne Gore, broj 61/11), koji se primjenjuje od 1. aprila 2002. godine, uvodi obavezu plaćanja akcize za tri grupe proizvoda, kao što su alkohol i alkoholna pića, duvanski proizvodi i mineralna ulja, njihovi derivati i supstituti. Akciza se plaća na akcizne robe proizvedene na teritoriji Crne Gore i akcizne robe koje se uvoze u Crnu Goru. Obveznik plaćanja akcize je proizvođač i uvoznik akciznih proizvoda. Akciza osnovica za mineralna ulja, njihove derivate i supstitute navedena je u kilogramima ili litrima i akciza iznosi od 0,023 € 0,36 €, u zavisnosti od vrste navedene robe. Ali, akcizna taksa se ne plaća za mineralna ulja, derivate i supstitute mineralnih ulja u standardnim rezervoarima motornih vozila, plovnih objekata ili letjelica koji dolaze iz inostranstva i nisu namijenjeni za dalju prodaju, te su izuzeti su od plaćanja uvoznih carinskih dažbina u skladu sa carinskim propisima.

15.2. Poreski sporazumi

Crna Gora je potpisala 42 poreska sporazuma kojima se uređuje pitanje dvostrukog oporezivanja dohotka i kapitalnih dobitaka. Spisak svih potpisanih sporazuma može se naći na web stranici Ministarstva finansija:

<http://www.mif.gov.me/biblioteka/ugovori>

15.3. Računovodstveni sistem

Zakon o računovodstvu i reviziji (Službeni listu Crne Gore, broj 80/08) omogućava promociju računovodstvene i revizorske prakse u jasno definisane i transparentne

postupke sertifikovanja računovođa i licenciranja revizora. Zakon je djelimično usklađen sa zakonima EU, njenim standardima, zakonu o računovodstvu i reviziji.

U skladu sa Zakonom o državnoj upravi, a u cilju efikasnog i ekonomičnog obavljanja svojih dužnosti, Ministarstvo finansija je, prema Uredbi o povjeravanju poslova organa državne uprave nadležnog za računovodstvo i reviziju, izvršilo prenos nekih od svojih ovlašćenja na Institut sertifikovanih računovođa Crne Gore, kao vodeću ugovornu stranu u konzorcijskom sporazumu.

16. DRŽAVNA I POVLAŠĆENA PREDUZEĆA (ČLAN 22)

16.1. Državna (javna) preduzeća po podsektorima u energetici

U nastavku se mogu vidjeti svi energetske subjekti u Crnoj Gori:

- Elektroprivreda Crne Gore (EPCG AD) je nosilac tri licence: (i) za proizvodnju (ii), za distribuciju električne energije i operatora distributivnog sistema (DSO), i (iii), za snabdijevanje električnom energijom. EPCG AD trenutno ima status javnog snabdjevača električnom energijom u Crnoj Gori. Nakon dokapitalizacije EPCG AD koja je sprovedena 2009. godine, vlasnička struktura krajem decembra 2011. godine izgleda kako slijedi: Država - 55.0%, kompanija A2A (Italija) - 43,7%, mali akcionari - 1,3%.
- ZETA ENERGY DOO Danilovgrad osnovana je zaključenim ugovorom o osnivanju doo »ZETA ENERGY" u aprilu 2010.godine, a počela je sa radom u oktobru 2010. godine, kada joj je ERA izdala dozvolu za proizvodnju električne energije. Vlasnička struktura je kako slijedi: EPCG - 51%, kompanija NTE (Norveška) - 49%. Kao akcijski kapital EPCG je ponudila dvije male hidroelektrane ("Glava Zete" i "Slap Zete"), ukupne snage 6,56 MW i 1,2 MW.
- Crnogorski elektroprenosni sistem Crne Gore (CGES AD) izdvojen je iz EPCG AD 2009. godine. Nakon dokapitalizacije CGES AD koja je izvršena u januaru 2011. godine, vlasnička struktura od kraja oktobra 2011. godine izgleda ovako:Država - 55%, TERNA (OPS Italije) - 22,1%, druga pravna i fizička lica - 22,9%. CGES AD posjeduje licencu za prenos električne energije.
- Montenegro Bonus iz Cetinja od 01.10.2012. godine je licencirani snabdjevač električne energije.
- Crnogorski operator tržišta električne energije (COTE doo) izdvojen je iz CGES AD u decembru 2010. godine, Odlukom Vlade Crne Gore. Od okončanja procedure osnivanja (avgust 2011.g.), COTE doo posluje kao novo pravno lice i energetske subjekt koji je 100% u državnom vlasništvu. Od decembra 2011. godine, COTE doo posjeduje licencu za operatora tržišta električne energije.
- Rudnik uglja AD Pljevlja (RUP) ima mješovito vlasništvo i njegova vlasnička struktura je krajem decembra 2011. godine izgledala kako slijedi: Kompanija A2A (Italija) - 39,5%, država - 31,1%, druga pravna i fizička lica - 29,3%..
- Rudnik mrkog uglja " IVANGRAD" AD Berane je 2007. godine privatizovala kompanija "Balkan Energy" doo iz Grčke. Kasni se sa pripremama za pokretanje eksploatacije i detaljna geološka istraživanja u cilju povećanja proizvodnje, koja su bila planirana za 2008. godinu, tako da još uvijek nije započela planirana proizvodnja od 100.000 tona godišnje.

U sektoru nafte i gasa, gdje se naftni derivati i tečni naftni gas (LPG) u potpunosti uvoze u Crnu Goru, glavni privredni subjekti su:

- Jugopetrol AD Kotor - akcionarsko društvo za istraživanje, eksploataciju i promet nafte i naftnih derivata. Nakon izvršene privatizacije 2002. godine, grčka kompanija Hellenic Petroleum International AG je postala vlasnik 54,5% akcija Društva. U periodu od 2006. do 2009. godine kompanija Jugopetrol AD ostvarila je prosječni godišnji promet naftnih derivata od 231.972 tona.
- Montenegro Bonus doo Cetinje - državno preduzeće koje se bavi trgovinom naftnim derivatima. U periodu od 2006. do 2009. godine, Montenegro Bonus doo je ostvarila prosječni godišnji promet naftnih derivata od 25.574 tona.

16.2. Pravno zaštićeni monopoli na nacionalnom, regionalnom ili opštinskom nivou

EPCG AD Nikšić ima de facto monopol u proizvodnji i distribuciji električne energije i snabdijevanju električnom energijom.

CGES AD Podgorica ima de facto monopol u elektrodistributivnim poslovima, kontroli elektroenergetskog sistema, te održavanju i razvoju prenosne mreže u Crnoj Gori.

EPCG AD Nikšić i CGES AD Podgorica nemaju klasični monopol, jer oni sami ne utvrđuju cijene za svoje usluge, već to radi Regulatorna agencija za energetiku na osnovu objektivnih kriterijuma.

16.3. Pravni osnov i pretpostavke za osnivanje državnog ili povlašćenog preduzeća; nacionalnost ili zahtjevi nadzora

Zakon o energetici definiše povlašćenog proizvođača kao proizvođača koji koristi obnovljive izvore energije ili otpad, ili u svojim pojedinačnim proizvodnim postrojenjima istovremeno proizvodi električnu energiju i toplotnu energiju za daljinsko grijanje i / ili hlađenje ili za industrijsku upotrebu, ispunjavajući pritom, na ekonomski primjeren način, zahtjeve za zaštitu životne sredine, i koji ima poseban status u skladu sa ovim Zakonom. Član 68 Zakona definiše način na koji neko preduzeće može steći status povlašćenog proizvođača.

17. NAČIN RJEŠAVANJA INVESTICIONIH SPOROVA (ČLAN 26)

Sporove koji nastanu po osnovu stranih investicija rješava nadležni sud u Crnoj Gori, ukoliko odlukom o osnivanju, odnosno sporazumom o investiranju nije propisano rješavanje sporova od strane domaće ili inostrane arbitraže, u skladu sa međunarodnim konvencijama.

Crna Gora je članica Konvencije o rješavanju investicionih sporova između država i državljana drugih država Međunarodnog centra za rješavanje investicionih sporova (ICSID), od maja 2013.godine.

Ako je ugovorna strana Vlada, sporovi koji nastanu po osnovu stranih investicija rješavaće se od strane domaće ili inostrane arbitraže u skladu sa dodatnim pravilima ICSID Konvencije za zemlje koje nisu potpisnice ICSID Konvencije.

Ako su ugovorne strane domaća i strana pravna i fizička lica, sporovi koji nastanu po osnovu stranih investicija rješavaće se od strane domaće ili inostrane arbitraže u skladu sa pravilima Komisije Ujedinjenih nacija za međunarodno trgovačko pravo (UNCITRAL). Crna Gora je takođe članica Njujorške konvencije iz 1958.godine o priznanju i izvršenju stranih arbitražnih odluka (stupila na snagu 3. maja 2006.godine)¹⁵.

---

¹⁵ http://www.uncitral.org/uncitral/en/uncitral_texts/arbitration/NYConvention_status.html

18. POŠTOVANJE PROPISA OD STRANE PODNACIONALNIH ORGANA VLASTI

Podcentralni subjekti nemaju nadležnosti u oblastima vezanim za pravila STO. Povredu pravila STO od strane lokalnih vlasti koriguje nadležno ministarstvo ili nacionalna Vlada. Lokalne vlasti nemaju direktnu ulogu u spoljnotrgovinskom poslovanju i ekonomskim odnosima sa inostranstvom, kao ni u pogledu pravila za oporezivanje koja se primjenjuju na uvoz, subvencije ili investicije.

Član 6 Zakona o finansiranju lokalne samouprave (Službeni list RCG, broj 42/03, 44/03 i 05/08), dozvoljava lokalnim zajednicama da ubiraju prirez na porez na dohodak građana, porez na nepokretnosti, porez na potrošnju, porez na neiskorišćeno građevinsko zemljište, porez na firmarinu i lokalni porez na potrošnju alkoholnih i bezalkoholnih pića.

Ministarstvo finansija je bilo odgovorno za ubiranje svih poreza preko Poreske uprave, kao i za pravilno sprovođenje svih poreskih zakona. Ministarstvo finansija je stoga imalo funkciju nadzornog organa nad svim porezima koje koriste lokalne zajednice.

Podcentralni subjekti takođe nisu imali autonomnu vlast nad pitanjima subvencija, oporezivanja, trgovinske politike, ili bilo kojim drugim mjerama obuhvaćenim odredbama STO. Nakon pristupanja, odredbe Sporazuma STO, uključujući i Protokol o pristupanju Crne Gore, primjenjuju se jednako na njenom carinskom području i drugim teritorijama pod njenom kontrolom, uključujući i u regionima uključenim u poslove pogranične trgovine ili pograničnog saobraćaja, posebnim ekonomskim zonama, kao i drugim područjima u kojima su uspostavljeni posebni režimi za carinske tarife, poreze i propise.

II

IZVJEŠTAJ O INVESTICIONOJ KLIMI I IZUZEĆIMA OD NACIONALNOG TRETMANA

10. septembar 2013. godine

Sadržaj

1.	OPŠTA PITANJA POLITIKE.....	65
1.1.	Površina, zagađenje; klima	65
1.2.	Makroekonomski razvoj	67
1.3.	Energetska politika	68
1.4.	Institucionalna struktura i odgovornosti za energetske politiku.....	71
1.5.	Regulisanje energetske industrije	71
1.6.	Cijene energije	72
2.	SNABDIJEVANJE ELEKTRIČNOM ENERGIJOM I POTRAŽNJA	74
2.1.	Nedavni razvoj i struktura; perspektiva i struktura.....	74
3.	TRŽIŠNA STRUKTURA PO PODSEKTORIMA	80
3.1.	NAFTA	80
3.2.	Gas	82
3.3.	Ugalj.....	82
3.4.	Električna energija	84
3.5.	Obnovljivi izvori energije.....	86
4.	BUDUĆI RAZVOJ I INVESTICIONE POTREBE U SVAKOM OD ENERGETSKIH PODSEKTORA	89
4.1.	Nafta.....	90
4.2.	Gas	91
4.3.	Ugalj.....	93
4.4.	Električna energija	94
4.5.	Obnovljivi izvori energije.....	96
5.	MONOPOLI I PRIVATIZACIJA PREMA SVAKOM ENERGETSKOM PODSEKTORU	100
5.1.	Monopoli (pravni, de facto, prirodni)	100
5.2.	Investicione mogućnosti u procesu privatizacije	101
5.3.	Planovi restrukturiranja i privatizacije.....	101
6.	OPŠTE ZAKONODAVSTVO KOJE SE ODNOSI NA INVESTICIJE	102

6.1. Zakonodavstvo o stranim investicijama, uključujući definicije i oblike investicija	102
6.2. Osnivanje preduzeća	103
6.3. Preduzetništvo i privredno pravo	104
6.4. Zakonodavstvo o sticanju zemljišta/nepokretne imovine/nekretnina od strane stranih lica (fizička i pravna lica)	104
6.5. Zakonodavni okvir za privatizaciju	104
6.6. Režim licenciranja/koncesija; uključujući definicije izraza	104
6.7. Sektorski zakoni	105
6.8. Propisi o gasovodu/tranzitu	105
6.9. Bilateralni investicioni sporazumi	105

Spisak slika

Slika 1: Karta Crne Gore	66
Slika 2: Bruto domaća potrošnja energije, 1990-2010. (PJ)	74
Slika 3: Bruto snabdijevanje električnom energijom, 1990-2010. (PJ)	75
Slika 4: Potrošnja finalne energije po sektorima, 1990-2010. (PJ)	76
Slika 5: Potrošnja finalne energije po industrijskim granama, 1990-2010. (PJ)	77
Slika 6: Potrošnja finalne energije po kategorijama saobraćaja, 1990-2010. (PJ)	77
Slika 7: Potrošnja finalne energije po podsektorima ostale potrošnje, 1990-2010. (PJ)	78
Slika 8: Bruto domaća potrošnja energije i goriva, 1990-2010. (PJ)	79
Slika 9: Šema tržišta električne energije u Crnoj Gori	84
Slika 10: Potrebne investicije prema sektorima i područjima (mil. EUR)	90
Slika 11: Mapa vjetrova u Crnoj Gori	96
Slika 12: Solarna mapa Crne Gore	98

Spisak tabela

Tabela 1: Opšti opis	66
Tabela 2: Makroekonomski podaci	68
Tabela 3: Glavni prioriteti Energetske politike Crne Gore do 2030. godine	69
Tabela 4: Ključna strateška opredjeljenja Energetske politike Crne Gore do 2030. godine	69
Tabela 5: Tarife u 2012. i 2013. godini	72
Tabela 6: Ukupna potrošnja naftnih derivata, 1990-2010. (PJ)	80
Tabela 7: Bilans uglja, 1990-2010. (PJ)	83
Tabela 8: Teoretski i tehnički hidropotencijal u Crnoj Gori	86
Tabela 9: Korišćenje OIE prema Energetskom bilansu (EB) i izračunavanje OIE za proizvodnju električne energije (GWh)	88
Tabela 10: Indikativni investicioni troškovi Strategije prema sektorima i područjima (mil. EUR)	89

Tabela 11: Potrebni skladišni kapaciteti, investicije i troškovi za nabavku naftnih derivata do 2030. godine	91
Tabela 12: Investicije u distributivne mreže gasa u pojedinim gradovima	92
Tabela 13: Planirani projekti izgradnje vjetroelektrana sa potpisanim ugovorima za zakup zemljišta i izgradnju	97
Tabela 14: Spisak privrednih zakona i zakona o privrednim društvima.....	102

OPŠTA PITANJA POLITIKE

1.1. Površina, zagađenje; klima

Crna Gora se nalazi u Jugoistočnoj Evropi, između geografske širine 41°39' i 43°32' sjeverno, i dužine 18°26' i 20°21' istočno. Graniči se sa Hrvatskom i Bosnom i Hercegovinom na zapadu i sjeverozapadu, Srbijom na sjeveru i sjeveroistoku, Kosovom na istoku, Albanijom na jugoistoku i Jadranskim morem na jugozapadu. Zemlja ima ukupnu površinu od 13.812 km², a prema posljednjem popisu stanovništva u 2011. god., ima populaciju od 629.603; i prosječnu gustinu naseljenosti od oko 47 stanovnika/km².

Slika 1: Karta Crne Gore¹⁶

Tabela 1: Opšti opis

Pozicija	Jugoistočna Evropa
Površina	13.812 km ² (13.452 km ² kopno / 360 km ² more)
Glavni grad i administrativni centar / Istorijska prijestonica	Podgorica / Cetinje
Broj stanovnika	629.603

¹⁶ Upotrijebljena obilježja i prezentacija materijala u ovoj karti ne podrazumijevaju izražavanje bilo kakvog mišljenja od strane Sekretarijata Energetske povelje u pogledu određivanja granica ili administrativnih linija, ili njihovih organa vlasti.

Klima	Kontinentalna, mediteranska i planinska
Teritorijalna podjela	21 opština
Politički sistem	Parlamentarna demokratija
Službeni jezik	Crnogorski
Zvanična valuta	EUR (€)

Izvor: Monstat 2012. godina

Uprkos tome što je, po površini, jedna od najmanjih evropskih država, Crna Gora ima veoma različitu topografiju i geomorfologiju u rasponu od visokih i neravnih krečnjačkih planina i visoravni u unutrašnjosti do svog uskog ravnog obalnog područja koje se graniči sa Jadranskim morem. Klima je na jugu zemlje izrazito "mediteranska", a na sjeveru zemlje kontinentalna, sa visokim sezonskim varijacijama temperature i odlikuje se toplim suvim ljetima i jesenima i hladnim zimama sa velikim sniježnim padavinama u unutrašnjosti u planinskim regionima.

Zemlja ima dugu pomorsku tradiciju, posebno sa lukama Bar i Kotor, pružajući time direktne veze sa drugim zemljama u regionu Mediterana i šire. Takva pozicija je donijela određene prednosti, a u skladu sa tim jači razvoj turizma i pomorske privrede. Druga važna karakteristika je geografska veza zemlje drumskim i željezničkim koridorima sa Beogradom, koji leži na raskrsnici evropskih transportnih koridora i ostalih veza ka Nišu i Skoplju.

Rekonstrukcija postojeće Jadranske magistrale, sanacija pruge Bar-Beograd koja je u toku kao i modernizacija aerodroma u Podgorici i Tivtu su, takođe, u velikoj mjeri poboljšali saobraćajne veze Crne Gore. Osim toga, u posljednjih 15 godina, poboljšana je drumska veza sa Albanijom, što je u velikoj mjeri povećalo razmjenu i prevoz između dvije zemlje, uglavnom sa gradom Skadrom.

Sunčevo zračenje varira od oko 2.400-2.600 sati/godišnje na obali do oko 1.600-1.900 sati/godišnje u brdskim predjelima. U svim regionima, izloženost suncu je u julu i avgustu oko 4-5 puta duža nego u toku zimskih mjeseci.

1.2. Makroekonomski razvoj

Kao mala i vrlo otvorena ekonomija koja se i dalje suočava sa izazovima i mogućnostima koje donosi prelazak na tržišni sistem, Crna Gora je bila naročito ranjiva na ekonomsku krizu čiji efekti su se pojavili u posljednjem kvartalu 2008. godine. U periodu od šest do devet mjeseci, od sredine 2008. godine, glavni problem bio je nedostatak povjerenja u bankarski sistem, što je rezultiralo povlačenjem 30% depozita privatnog sektora, kreditna aktivnost je prestala, trgovina na malo je pala za više od 10%, a proizvodnja i izvoz roba je opao za skoro 40%. U isto vrijeme direktne strane investicije su se nastavile na istom nivou kao prije izbijanja krize (ako se izuzme djelimična privatizacija Elektroprivrede Crne Gore) što je u znatnoj mjeri ublažilo pad ekonomije u 2009. godini, dok je povećanje zaposlenosti u sektoru usluga apsorbavalo veći dio radne snage koja je otpuštena iz sektora industrijske proizvodnje. Vlada je uz pomoć akumuliranih depozita

iz godina suficita pružila pomoć bankarskom sistemu u cilju poboljšanja likvidnosti. Ekonomija je dostigla najnižu tačku u drugoj polovini 2009. godine, a onda i blag oporavak u drugom i trećem kvartalu 2010. godine.

Tabela 2: Makroekonomski podaci

	2009.	2010.	2011.
BDP (mil. €)	2981.0	3023.0	3192.0
BDP po glavi stanovnika	4,744	4,801	5,070
Nominalni rast BDP-a (u %)	-3.39	1.41	5.60
Realni rast BDP-a (u %)	-5.7	1.1	2.5
Inflacija (u %)	1.5	0.5	3.0
Tekući javni prihodi	45.39 % BDP-a	43.33 % BDP-a	41.69 % BDP-a
Javna potrošnja	51.13 % BDP-a	46.37 % BDP-a	45.00 % BDP-a
Kapitalna potrošnja	8.43 % BDP-a	5.41 % BDP-a	5.07 % BDP-a
Tekuća javna potrošnja	42.70 % BDP-a	40.96 % BDP-a	39.93 % BDP-a
Deficit / suficit javne potrošnje	-5.65 % BDP-a	-3.03 % BDP-a	-3.31 % BDP-a
Povećanje / smanjenje depozita	1.99 % BDP-a	-2.59 % BDP-a	1.75 % BDP-a
Nivo javnog duga	38.2 % BDP-a	42.3 % BDP-a	45.22 % BDP-a

Izvor: MONSTAT, 2012. godina

1.3. Energetska politika

Nova Energetska politika definiše ciljeve za razvoj energetike Crne Gore do 2030. godine, zajedno sa glavnim prioritetima i ključnim strateškim pravcima. Osnovni ciljevi Energetske politike Crne Gore su:

- Sigurnost snabdijevanja energijom
- Razvoj konkurentnog energetskog tržišta
- Održivi razvoj energetike.

Energetska politika takođe naglašava potrebu za poboljšanjem sistema finansiranja, planiranja, praćenja i kontrole sprovođenja energetske politike i strategije, koje su preduslov za održivi razvoj energetskog sektora.

Nova Energetska politika je inovirani dokument i treba da omogući da se energetski sektor Crne Gore razvija kao sistem koji je otvoren za investicije, u skladu sa cjelokupnim energetskim sistemom EU u cjelini i posebno sa Energetskom zajednicom. Energetska politika prepoznaje tri glavna prioriteta i dvadeset ključnih strateških ciljeva kojima se treba baviti do 2030. godine. Oni su prikazani u Tabeli 3:

Tabela 3: Glavni prioriteti Energetske politike Crne Gore do 2030. godine

	Prioritet	Značenje
1	Sigurnost snabdijevanja energijom	Stalno, sigurno, kvalitetno i raznovrsno snabdijevanje energijom u cilju uravnotežavanja isporuke sa zahtjevima kupaca;
2	Razvoj konkurentnog tržišta energije	Obezbjedenje liberalizovanog, nediskriminatornog, konkurentnog i otvorenog energetskog tržišta na osnovu transparentnih uslova; Uspostavljanje konkurencije u tržišnim djelatnostima (proizvodnja i snabdijevanje električnom energijom i prirodnim gasom), baziranje cjenovne politike za energente isključivo na tržišnim principima, kao i stvaranje uslova za pojavu novih energetskih subjekata (nezavisnih proizvođača energije, snabdjevača, trgovaca);
3	Održivi razvoj energetike	Obezbjedenje održivog razvoja energetike koji se temelji na ubrzanom ali racionalnom korišćenju vlastitih energetskih resursa uz uvažavanje principa zaštite životne sredine, povećanje energetske efikasnosti (EE) i veće korišćenje obnovljivih izvora energije (OIE), kao i potreba za socio-ekonomskim razvojem Crne Gore.

Tabela 4: Ključna strateška opredjeljenja Energetske politike Crne Gore do 2030. godine

	Opis strateškog opredjeljenja
1	Održavanje, revitalizacija i modernizacija postojeće i izgradnja nove infrastrukture za proizvodnju, prenos i distribuciju energije na principima ispunjenja međunarodnih tehničkih standarda, energetske efikasnosti, smanjenja gubitaka i negativnog uticaja na životnu sredinu;
2	Postepeno smanjenje zavisnosti od uvoza energije (i) smanjenjem specifične potrošnje finalne energije, (ii) povećanjem proizvodnje energije (primarne i sekundarne) korišćenjem vlastitih resursa i (iii) smanjenjem gubitaka energije od proizvodnje do krajnje potrošnje. Od sadašnjeg neto uvoznika električne energije Crna Gora planira da postane neto izvoznik električne energije poslije 2020. godine;
3	Preispitivanje postojećih barijera za aktiviranje svih opcija dugoročnog razvoja energetike;
4	Energetska efikasnost predstavlja prioritet u energetskoj politici Crne Gore: a. Obezbjediće se institucionalni uslovi i finansijski podsticaji za unaprijeđenje EE i smanjenje energetskog intenziteta u svim sektorima, od proizvodnje do krajnje potrošnje energije; b. Crna Gora će postići indikativni cilj za povećanje EE, koji predstavlja uštedu u iznosu od 9% prosječne finalne potrošnje energije u zemlji (bez Kombinata aluminijuma Podgorica) do 2018. godine. Prelazni indikativni cilj do kraja 2012. godine iznosi 2%. Nastavak prosječne godišnje uštede nakon 2018. godine će biti usklađen sa ciljevima postavljenim na nivou Energetske zajednice ili EU; c. Racionalno korišćenje energije u saobraćaju i promocija mjera EE (unaprijeđenje javnog transporta uključujući željeznički saobraćaj, promocija energetski efikasnih i nisko-emisionih vozila, integracija kriterijuma EE u projekte saobraćajne infrastrukture);
5	Iskorišćavanje OIE predstavlja prioritet u energetskoj politici Crne Gore: a. Kreiranje povoljnog ambijenta za razvoj i korišćenje OIE i dostizanje nacionalnog cilja udjela OIE u ukupnoj finalnoj energetskoj potrošnji; b. Nastavak istraživanja potencijala OIE i studentskog rada na istraživanju mogućnosti iskorišćavanja preostalog raspoloživog potencijala OIE; c. Povećanje udjela korišćenja OIE u saobraćaju sa ciljem obezbjeđenja dostizanja udjela OIE u ukupnoj potrošnji energije u saobraćaju, a u skladu sa obavezama države;
6	Poboljšanje sistema grijanja i/ili hlađenja u objektima: (i) supstitucijom direktne transformacije električne energije u toplotu i (ii) korišćenjem novih tehnologija prihvatljivih sa stanovišta zaštite životne sredine, što podrazumijeva veće korišćenje OIE i korišćenje visokoeffikasne kogeneracije;
7	Realizacija strateških 90-dnevnih zaliha naftnih derivata u skladu sa energetskom politikom EU;
8	Istraživanje nafte i gasa u crnogorskom podmorju i u kontinentalnom dijelu, kao i uglja u Pljevaljskom i Beranskom basenu;
9	Proaktivna uloga politike države Crne Gore u nastojanjima da se obezbijedi pristup sistemima prirodnog gasa kroz međunarodne projekte (Jonsko-jadranski gasovod i drugi), razvoj sistema prirodnog gasa (uključujući izgradnju regionalnih gasovoda i postrojenja za korišćenje prirodnog gasa);

	Opis strateškog opredjeljenja
10	Povećanje efikasnosti poslovanja energetske preduzeća smanjenjem operativnih troškova, tehničkih i komercijalnih gubitaka energije, uz opravdan povrat na investicije;
11	Nastavak restrukturiranja EPCG AD i CGES AD prema principima relevantnog energetske zakonodavstva EU i blagovremeno donošenje planova daljeg razvoja;
12	Održivi razvoj energetike u odnosu na zaštitu životne sredine i međunarodna saradnja u ovoj oblasti, naročito oko smanjenja emisije gasova sa efektom staklene bašte;
13	Na osnovu ratifikacije Kjoto protokola, kao zemlja van aneksa razvijenih zemalja bar do 2012. godine, pružanje podrške investitorima i obezbjeđenje uslova za realizaciju projekata tzv. Mehanizma čistog razvoja (CDM);
14	Podsticanje istraživanja, razvoja, transfera i primjene ekološki održivih novih tehnologija u energetskom sektoru; povećanje ulaganja u obrazovanje i naučno- istraživačke projekte i podsticanje međunarodne saradnje u oblasti ekološki održivih novih tehnologija u energetskom sektoru, kao i uvođenje nastave iz oblasti energetike u obrazovni sistem;
15	Harmonizacija zakonodavno-regulatornog okvira prema zahtjevima EU i obezbjeđenje podrške za razvoj i ubranu realizaciju programa i projekata korišćenja OIE i implementaciju mjera EE, supstituciju energenata i razvijanje lokalne energetike (kombinovana proizvodnja električne i toplotne energije);
16	Stvaranje odgovarajućeg zakonodavno-regulatornog i institucionalno-finansijskog okvira za ohrabivanje učešća privatnog sektora i ulaganja u energetiku;
17	Obezbeđenje socijalne zaštite ugroženih (ranjivih) kupaca energije, kao i viška radne snage u procesu promjena u energetskom sektoru koje mogu uticati na njihov socijalni položaj;
18	Postizanje dogovora sa susjednim državama u vezi optimalnog iskorišćenja zajedničkog hidropotencijala i upravljanja vodama, kao i planiranja i izgradnje novih elektroenergetskih interkonekcionih linija za vezu sa tim zemljama;
19	Unaprijeđenje regulatornog procesa i profesionalne nezavisnosti Regulatorne agencije za energetiku, sa ciljem kontinuiranog razvoja predvidljivog i jasnog regulatornog okvira i povoljnog ambijenta za investiranje u energetiku u Crnoj Gori;
20	Aktivna međunarodna saradnja na području energetike.

Izvor: *Energetska politika Crne Gore do 2030. godine*

Strategija razvoja energetike Crne Gore do **2025.** godine usvojena je 2007. godine. Strategija postavlja konkretne ciljeve i definiše mehanizme za prelazak od klasičnog podrazumijevanja snabdijevanja potrošača sa energijom ka sigurnom, konkurentnom i za okolinu prihvatljivom snabdijevanju energetske uslugama.

Strategija postavlja osnovne smjernice energetske progresu i održivog razvoja, kao što su:

- povećanje energetske efikasnosti;
- veće korišćenje obnovljivih izvora energije;
- rehabilitacija postojećih i izgradnja novih energetske postrojenja;
- postizanje ravnoteže između energetske razvoja i zaštite životne sredine.

Crna Gora trenutno priprema novu Strategiju razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine (SRE). Vlada je usvojila prvu radnu verziju nove Strategije. Konačno usvajanje nove Strategije razvoja energetike očekuje se u drugom kvartalu 2014. godine. Opšti cilj Strategije razvoja energetike u pogledu energetske efikasnosti (EE) je poboljšanje EE i smanjenje energetske intenziteta u svim sektorima, od proizvodnje do finalne potrošnje energije, kroz jačanje zakonodavnog, regulatornog i institucionalnog okvira i njegovo usklađivanje sa odredbama Sporazuma o formiranju energetske zajednice (EnCT) i kroz implementaciju ciljnih politika, aktivnosti i projekata tehnološkog unaprijeđenja koji su, na odgovarajući način, podržani uvođenjem finansijskih i drugih podsticaja.

1.4. Institucionalna struktura i odgovornosti za energetska politiku

Uloga Vlade Crne Gore u oblasti energetike je da utvrđuje i sprovodi: Nacionalnu energetska politiku i Strategiju razvoja energetike, dugoročni i godišnji energetska bilans, politiku za njihovu realizaciju i obezbjeđuje sprovođenje mjera za zaštitu životne sredine. Vlada promovira: investicije, konkurenciju zasnovanu na transparentnosti i nediskriminatornosti, povezivanje energetska sistema Crne Gore sa sistemima drugih zemalja (uzimajući u obzir ekonomske trendove i energetska potrebe), učešće privatnog sektora u sektoru energetike. Vlada definiše politiku i strategiju izgradnje novih, rekonstrukcije postojećih kapaciteta elektrana i usvaja odgovarajuće procedure. Ključne zainteresovane strane u energetska sektoru Crne Gore su:

- Ministarstvo ekonomije (ME) je odgovorno za energetiku, a posebno, prema Zakonu o energetici, za energetska politiku i strategiju države, kao i za pripremu zakona i glavnih podzakonskih akata u ovom sektoru. ME ima tri sektora koja se bave energetska pitanjima: Sektor energetike, Sektor energetska efikasnosti i Sektor za rudarstvo i geološka istraživanja.
- Regulatorna agencija za energetiku (RAE) osnovana je 2004. godine kao samostalna, funkcionalno nezavisna, neprofitabilna organizacija koja sprovodi javna ovlašćenja u energetska sektoru, u skladu sa ovim zakonom, u cilju regulisanja energetska sektora u Crnoj Gori. Zakon o energetici je zadržao suštinski koncept da se regulacija vrši na nediskriminatoran i transparentan način u skladu sa EU direktivama. Takođe, Zakon o energetici je precizirao poslove i odgovornosti RAE u smislu pojačanja njene uloge pri kontroli rada energetska subjekata.

Sva energetska preduzeća i kompanije su opisane u Poglavlju 17 Izveštaja o usklađivanju zakona i propisa sa odredbama Sporazuma.

1.5. Regulisanje energetska industrije

Sporazum o energetska zajednici (Energy Community Treaty) je potpisan 2005. god., a stupio je na snagu u 2006. godini (Zakon o ratifikaciji ugovora o energetska zajednici između EK i Republike Crne Gore („Službeni list RCG“, br. 66/06). Sporazum o energetska zajednici je prvi pravno obavezujući dokument Crne Gore prema EU. Zakon o energetici („Službeni list CG“, br. 28/10) zamjenjuje Zakon o energetici iz 2003. godine, koji je pružio osnovu za harmonizaciju energetska politike i propisa u sektoru energetike sa najboljom evropskom praksom i politikom, uključujući osnivanje Regulatorne agencije za energetiku, tržišta električne energije i odredbi za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora. U ovaj zakon su prenijete odredbe iz drugog energetska paketa (2003/54/EK i 2003/55/EK za električnu energiju i gas) zakonodavstva EU, kao i specifične odredbe iz direktiva o obnovljivim izvorima energije (2001/77/EK i 2009/28/EK, osim u vezi sa biogorivom), kogeneraciji (2004/8/EK) i djelimično o rezervama nafte i naftnih derivata (2009/119/EK).

U Zakon o energetska efikasnosti („Službeni list CG“, br. 29/10), prenijeti su zahtjevi direktive o finalnoj potrošnji energije i energetska uslugama (2006/32/EK) i direktiva u oblasti energetska karakteristika zgrada (2002/91/EK), o označavanju potrošnje energije

uređaja za domaćinstvo (92/75/EK), i o uspostavljanju okvira za definisanje zahtjeva za eko-dizajnom proizvoda koji koriste energiju (2005/32/EK).

• Zakon o istraživanju i proizvodnji ugljovodonika („Službeni list CG“, br. 41/10) je usvojen 2010. god. i u skladu je sa EU direktivom (94/22/EK).

Zakon o koncesijama od značaja za rudarstvo, hidroelektrane i druge projekte za proizvodnju energije („Službeni list CG“, br. 08/09 od 4. februara 2009. god.). Na osnovu člana 6 zakona, predmet koncesije, u skladu sa zakonom, može biti: “8) projektovanje, izgradnja, održavanje i korišćenje energetskih i drugih objekata za generisanje, prenos i distribuciju električne energije, toplotne energije i gasa, ili njihova rekonstrukcija, modernizacija, održavanje i korišćenje.”

U skladu sa Zakonom o energetici, Vlada i RAE usvajaju i donose podzakonske akte koji su u skladu sa postojećim zakonodavstvom EU o energetici.

1.6. Cijene energije

Cijene električne energije i gasa treba da se formiraju slobodno na organizovanom tržištu ili bilateralno u ugovorima između prodavaca i kupaca, izuzev slučajeva kada su sastavni dio regulisanih tarifa za snabdijevanje.

Prema članu 38 Zakona o energetici, RAE utvrđuje metodologije:

- 1) za utvrđivanje cijena, rokova i uslova za:
  - korišćenje prenosnih i distributivnih sistema električne energije i gasa;
  - korišćenje sistema za skladištenje gasa, postrojenja za TPG i TNG;
  - pružanje pomoćnih i sistemskih usluga i usluga balansiranja prenosnih sistema električne energije i prenosnih sistema gasa;
- 2) za utvrđivanje cijena za korišćenje prenosnog ili distributivnog sistema koju plaćaju korisnici direktnog voda kada je on priključen na prenosni ili distributivni sistem;
- 3) za određivanje regulisanih tarifa za tarifne kupce i kupce po regulisanim tarifama električne energije ili gasa koje snabdijeva javni snabdjevač.

Prema članu, RAE je usvojila tri metodologije za utvrđivanje cijena za korišćenje prenosnih i distributivnih sistema i za određivanje tarifa za snabdijevanje električnom energijom.

Prema tim metodologija, RAE je odobrila tarife tokom 2012. godine za različite kategorije potrošnje. Tarife koje su bile na snazi tokom 2012. i u prvom dijelu 2013. godine date su u Tabeli ispod:

Tabela 5: Tarife u 2012. i 2013. godini

KATEGORIJE POTROŠNJE	1. april 2011. – 31.	1.01.2012. –	01.08.2012. -
	decembar 2011.	31.07.2012.	31.07.2013.
	c€/KWh	c€/KWh	c€/KWh
<i>I</i>	2	3	4
Kombinat Aluminijuma Podgorica	4,02	4,17	4,59
Željezara Nikšić	3,93	4,53	4,71
Željeznička infrastruktura Crne Gore	4,55	5,19	5,6
Distributivni kupci 35 kV	4,72	4,73	5,42

Distributivni kupci 10 kV	6,06	6,24	6,81
Distributivni kupci 0,4 kV sa mjerenjem snage	8,83	9,55	10,07
Distributivni kupci 0,4 kV kod kojih se snaga ne mjeri, dvotarifno mjerenje	7,19	7,71	8,13
Distributivni kupci 0,4 kV kod kojih se snaga ne mjeri, jednotarifno mjerenje	7,06	7,56	9,51
Distributivni kupci 0,4 domaćinstva, dvotarifno mjerenje	7,19	7,56	8,13
Distributivni kupci 0,4 domaćinstva, jednotarifno mjerenje	7,45	7,94	9,51

Izvor: Izvještaj Regulatorne agencije za energetiku o trenutnoj situaciji u energetsom sektoru u 2012. godini

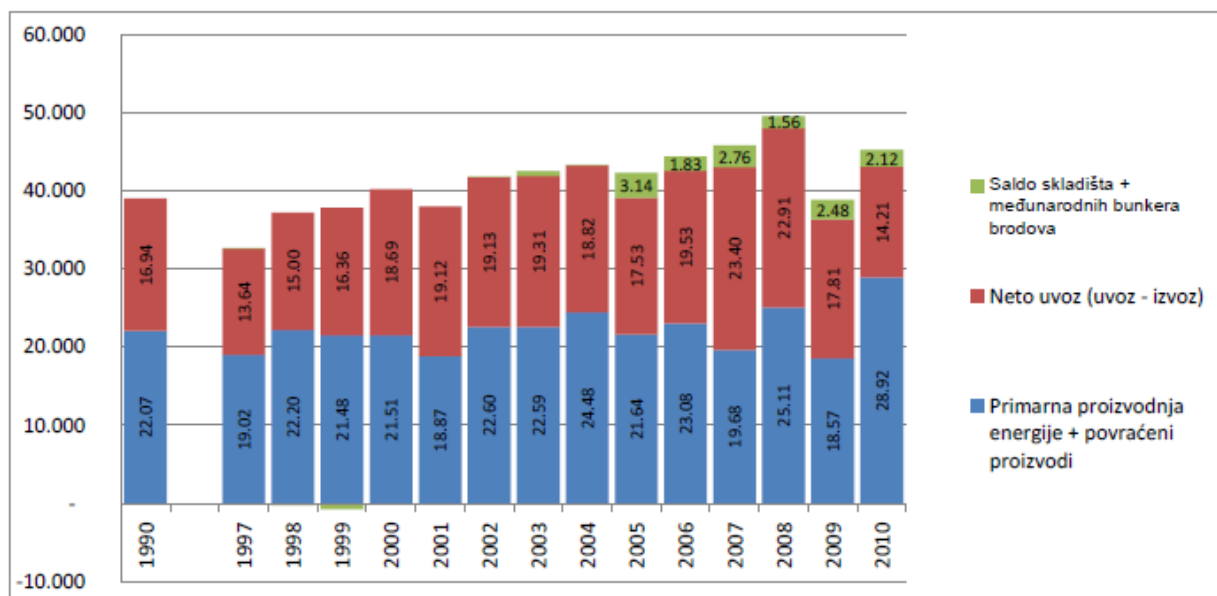
Vlada je izmijenila Uredbu o načinu obrazovanja maksimalnih maloprodajnih cijena naftnih derivata („Službeni list CG“, br. 73/2010) kojom se definišu kvaliteti naftnih derivata koji se mogu prodavati u maloprodaji (bezolovni benzini EN 280, eurodizel EN 590) i veleprodaji (lož ulje) kao i parametri koji omogućavaju korekcije maloprodajnih/veleprodajnih cijena navedenih naftnih derivata. Primjenom odredaba ove uredbe, petnaestodnevno se obavlja kalkulatívni obračun kojim se obezbjeđuje promjenjivost maloprodajnih cijena naftnih derivata, u skladu sa tržišnim uslovima.

2. SNABDIJEVANJE ENERGIJOM I POTRAŽNJA

2.1. Nedavni razvoj i struktura; perspektiva i struktura

Slike i analiza u nastavku prikazuju trendove od 1990. do 2010. godine za različite izabrane kategorije podataka iz energetske bilansa (EB) Crne Gore. Opširniji podaci su raspoloživi u energetske bazi podataka Ministarstva ekonomije, koji su u skladu sa međunarodnom metodologijom izrade EB (EUROSTAT i IEA) i klasifikacijom ekonomskih sektora.

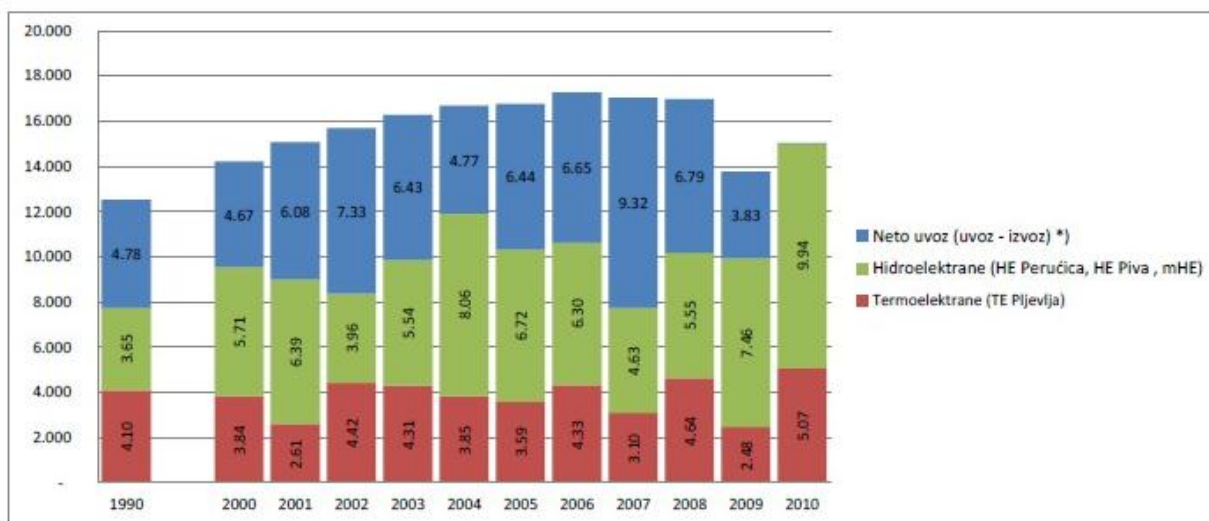
Slika 2: Bruto domaća potrošnja energije, 1990-2010. (PJ)

Izvor: Energetski bilans Crne Gore za 2012. godinu

Slike ispod prikazuju snabdijevanje Crne Gore električnom energijom od 1990. do 2010. godine i dalje i prosječni doprinos pojedinih domaćih elektrana i uvoza u snabdijevanju. Poslije niza godina u kojima je Crna Gora uvozila čak do 35% potrebne električne energije, 2010. godina je bila prva godina u kojoj je saldo uvoz-izvoza, uključujući i razmjenu sa Republikom Srbijom, bio skoro jednak nuli. Do te situacije je došlo zbog niže potrošnje električne energije zbog smanjenog obima rada Aluminijumskog kombinata Podgorica (KAP) a i zbog rekordne proizvodnje u TE Pljevlja i hidroelektranama u toj godini.

Slika 3: Bruto snabdijevanje električnom energijom, 1990-2010. (PJ)

*) uključuje i razmjenu električne energije na osnovu EPCG-EPS ugovora o HE Piva

Izvor: Energetski bilans Crne Gore za 2012. godinu

Bruto domaća potrošnja energije u periodu od 1997-2008. godine je bila u trendu porasta od 32,66 PJ u 1997. godini na 49,58 PJ u 2008. godini ili 3,86%/god. (Slika iznad).

Smanjenje proizvodnje u KAP-u i problemi sa Željezarnom Nikšić su značajno smanjili potrošnju energije u 2008. i 2009. godini. U tom periodu energetska zavisnost Crne Gore je bila u rasponu od 40,5% (1998.) do 55,3% (2007.) dok je u 2010. godini pala na 29,5% zbog praktično eliminisanog neto uvoza električne energije. U periodu od posljednjih 14 godina (1997-2010.), Crna Gora je 100% uvozila sve količine tečnih goriva i u prosjeku 37,3% (1,382 GWh/god.) električne energije prema realizovanom elektroenergetskom bilansu Crne Gore. U periodu 1997-2010., proizvodnja energije na primarnom nivou (ugalj, hidro i biomasa) je iznosila od 17,73 PJ (2007.) do 29,77 PJ (2010.) ili predstavljala od 47% (2009.) do 65% (2010.) ukupne bruto domaće potrošnje energije.

U kategoriji centralnih transformacija energije (elektrane, kogeneracije i kotlarnice), TE Pljevlja je danas praktično jedini objekat u Crnoj Gori, pored 2 kotlarnice manjeg značaja u Pljevljima, koji troši primarnu energiju u svrhe proizvodnje sekundarnih oblika energije (električna energija). Poslije smanjenja potrošnje primarne energije i proizvodnje električne energije u 2009. godini zbog remonta u TE Pljevlja, u 2010. godini prepoznaje se rekordna potrošnja uglja (1,86 mil. tona) kao i bruto proizvodnja električne energije (1,408 GWh) koja je 32% iznad prosjeka za period 2000-2010. godine (1,066 GWh).

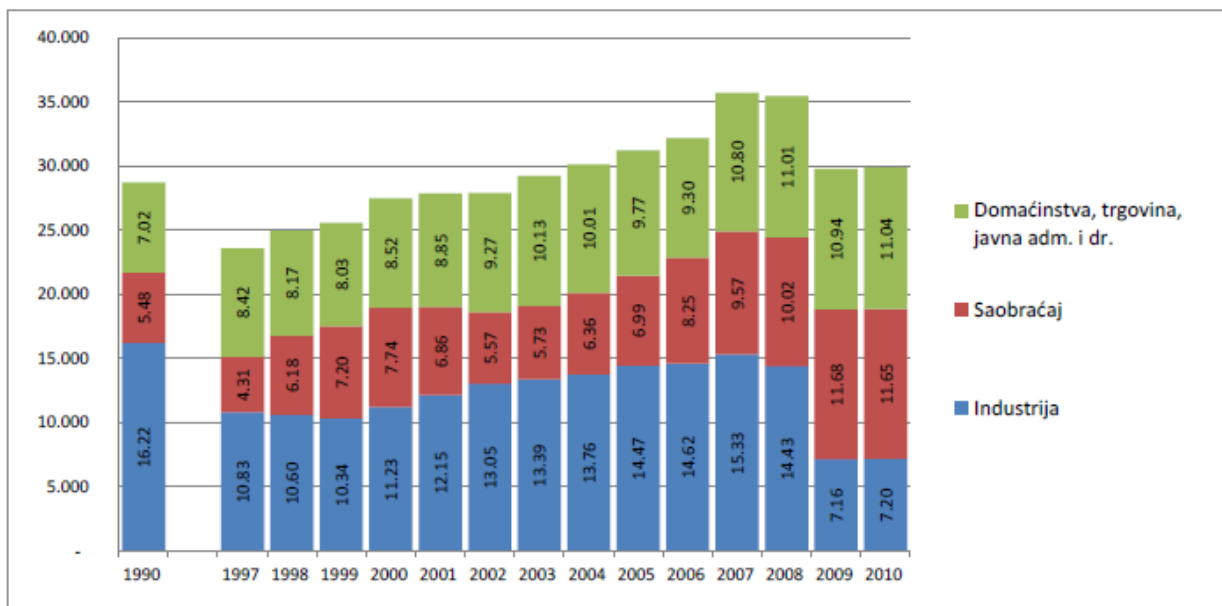
Slično kao bruto domaća potrošnja energije, takođe ukupna potrošnja finalne energije koja je prikazana na Slici 2, u periodu 1997-2008., ukazuje na permanentan rast (prosječno 3,74%/god., od 23,9 PJ u 1997. godini na 35,7 PJ u 2008. godini). U strukturi potrošnje u 2009. godini došlo je do smanjenja potrošnje od strane KAP-a i Željezare Nikšić.

Buduća finalna potrošnja i bilans električne energije

Potrošnja električne energije u budućnosti zavisice od velikog broja faktora. To je, prije svega, sudbina dva velika industrijska potrošača, Aluminijskog kombinata Podgorica (KAP) i Željezare Nikšić. Ta dva potrošača u prošlosti su trošila i preko 40% od ukupno

potrošene električne energije u Crnoj Gori. Stoga je vrlo jasno da će potrošnju električne energije u budućnosti, u najvećoj mjeri, određivati status ova dva industrijska potrošača. Drugi faktor je dinamika ekonomskog razvoja Crne Gore koja se definiše stopama porasta BDP-a kroz posmatrani period. Sljedeći uticajni faktor može biti intenzivna ili manje intenzivna gasifikacija Crne Gore. U Referentnom scenariju računa se s manje intenzivnom gasifikacijom Crne Gore, dakle samo u primorskom dijelu, uz planirani koridor prolaska Jonsko-jadranskog gasovoda (IAP). Buduća potrošnja električne energije je, u određenoj mjeri, osjetljiva takođe na nivo penetracije solarnih kolektora u pripremi sanitarne tople vode te biomase u segmentu grijanja prostora. Ukupna bruto potrošnja električne energije na prenosnoj mreži će porasti sa 4,518 GWh u 2011. godini, na 6,007 GWh u 2020. godini i 6,734 GWh u 2030. godini ili sa prosječnom godišnjom stopom rasta prema baznoj – 2008. godini (3,824 GWh) od 2,03%/god. do 2020. godine i 1,15%/god. u periodu 2021-2030., što je na donjoj granici porasta koji se očekuje u državama regije JIE (2-4%/god). Korišćenje krajnje energije (finalna potrošnja) i ukupan intenzitet energije u industriji, stambenom, trgovinskom i javnom sektoru, kao i saobraćaju za period 1990-2010. prikazani su u Slici ispod.

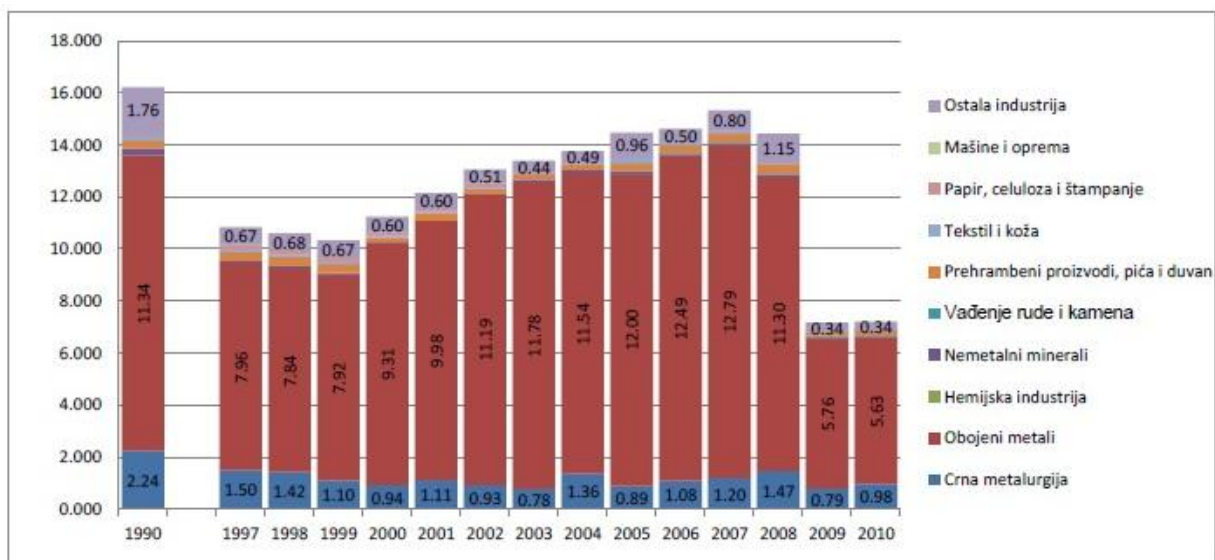
Slika 4: Potrošnja finalne energije po sektorima, 1990-2010. (PJ)

Izvor: Energetski bilans Crne Gore za 2012. godinu

Potrošnja finalne energije u industriji je bila u porastu u periodu 1997-2008. (Slika iznad), posebno zbog potrošnje u industriji obojenih metala koja je predstavljala 74-88% ukupne potrošnje finalne energije u industriji. U periodu 2009-2010., potrošnja energije u industriji je pala za oko 50% (14,4 PJ u 2008., 7,2 PJ u 2010.) zbog smanjene proizvodnje u KAP-u i Željezari Nikšić. Potrošnja u crnoj metalurgiji je predstavljala 6-14% ukupne potrošnje finalne energije u industriji u periodu 1997-2010. U periodu 1997-2010., potrošnja industrije crne metalurgije i obojenih metala je iznosila 6,6 PJ (2010.) do 14,0 PJ (2007.) i predstavljala je 87-94% ukupne potrošnje finalne energije u industriji.

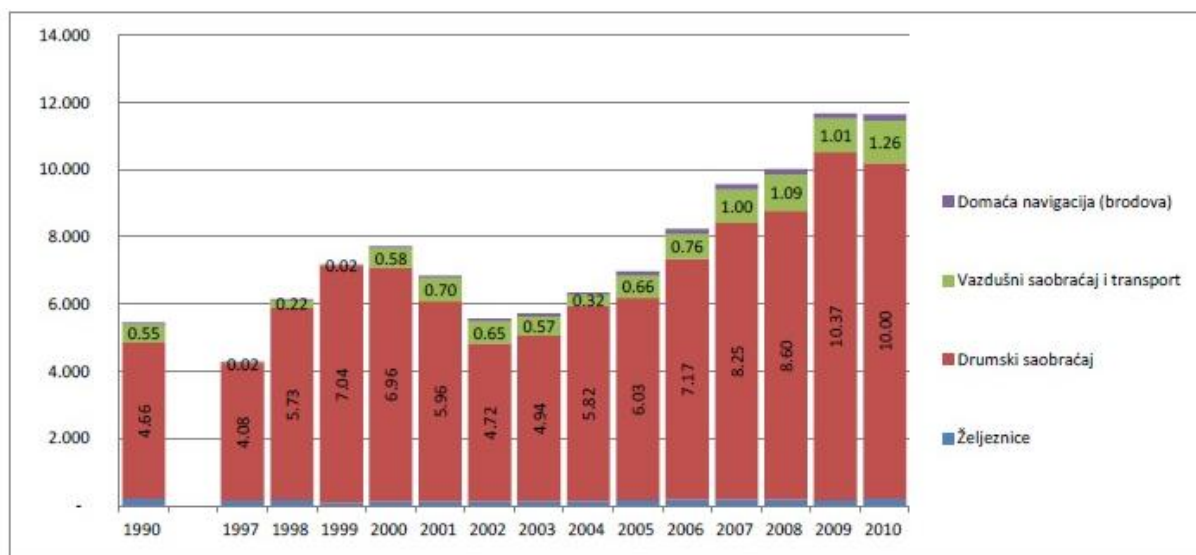
Slika 5: Potrošnja finalne energije po industrijskim granama, 1990-2010. (PJ)

Izvor: Energetski bilans Crne Gore za 2012. godinu

Potrošnja finalne energije u sektoru transporta je prikazana na Slikama iznad i ispod. Drumski saobraćaj ima daleko najveći udio u potrošnji svih goriva koja se koriste u sektoru transporta (oko 85%), slijedi vazdušni saobraćaj čiji udio u potrošnji od 2000. godine i dalje iznosi 10% potrošnje energije, dok je udio potrošnje željezničkog saobraćaja ispod 1%. U periodu 2002-2009., potrošnja energije (naftnih derivata) u drumskom saobraćaju se više nego udvostručila (4,7 PJ - 10,4 PJ).

Slika 6: Potrošnja finalne energije po kategorijama saobraćaja, 1990-2010. (PJ)

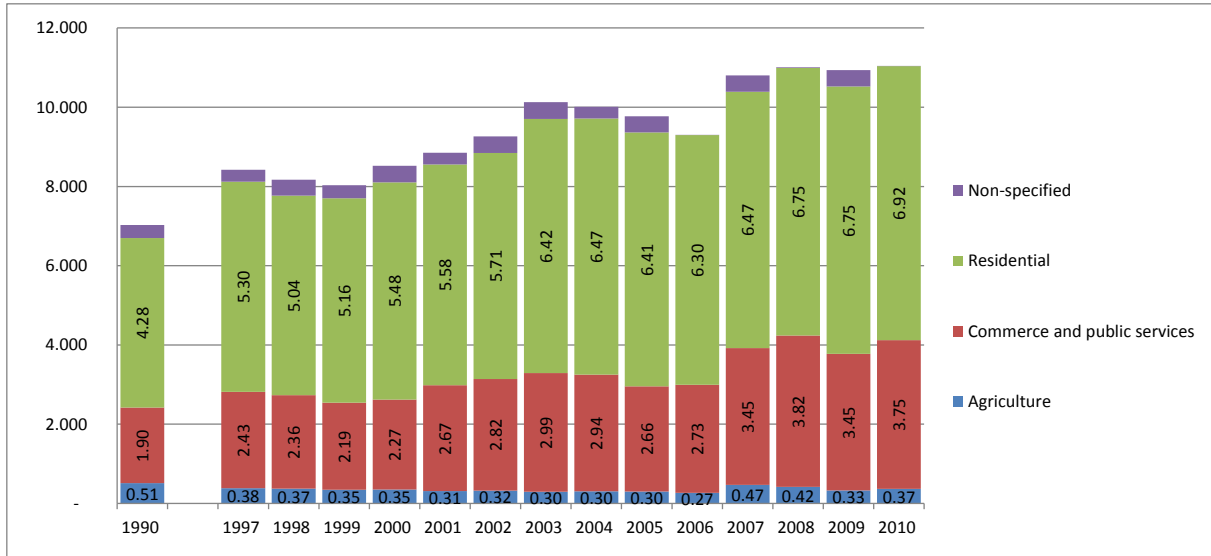

Izvor: Energetski bilans Crne Gore za 2012. godinu

Prema Slici 6, sektor domaćinstava sa prilično konstantnim udjelom od 60-65% dominira u potrošnji finalne energije u podsektorima ostale potrošnje u cijelom posmatranom periodu 1997-2010. Slijede sektori trgovine i javnih usluga sa upola

manjim udjelom (30-35%) dok udio poljoprivrede predstavlja od 3-4%, u zavisnosti od posmatrane godine. Inače kategorija ostala potrošnja ima trend porasta od 2,9% godišnje u periodu 1999-2010.

Slika 7: Potrošnja finalne energije po podsektorima ostale potrošnje, 1990-2010. (PJ)

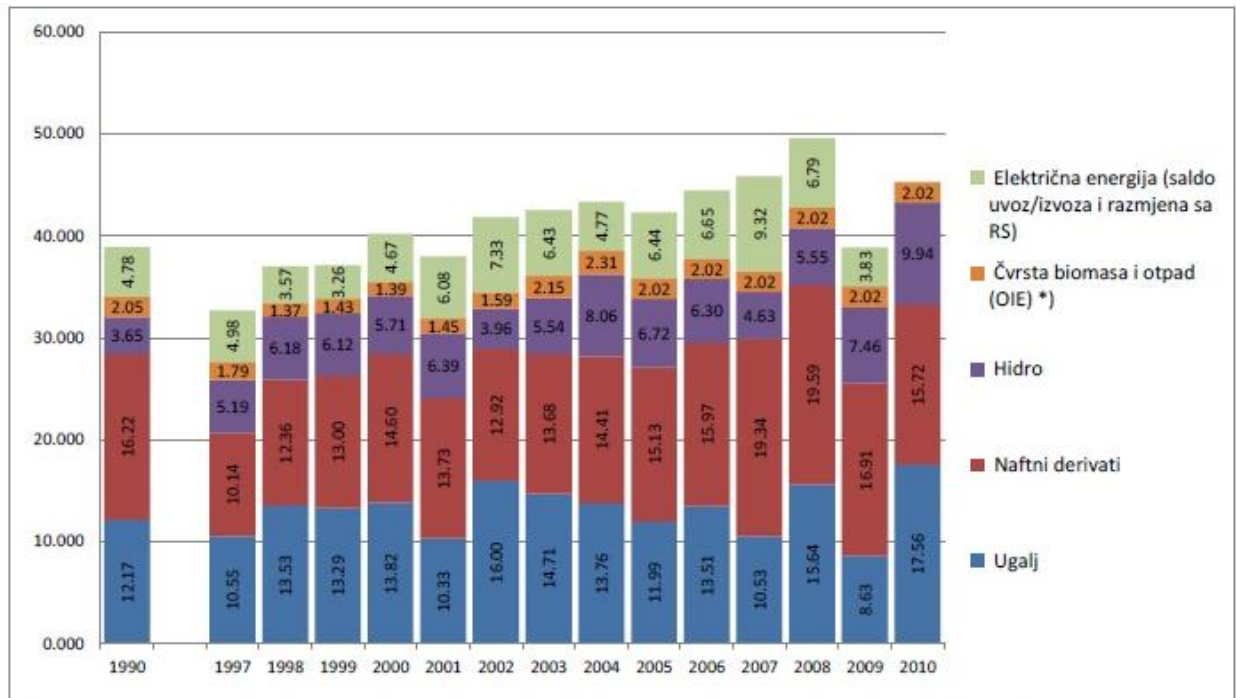

■ Neodređeno / ostalo   ■ Domaćinstva   ■ Trgovina i javne usluge   ■ Poljoprivreda

Izvor: Energetski bilans Crne Gore za 2012. godinu

Slika 7 prikazuje bruto domaću potrošnju energije po strukturi izvora (primarne proizvodnje i uvoza). U zavisnosti od posmatrane godine naftni derivati zajedno sa čvrstim gorivima (ugalj) imaju udio oko 70%, od toga uvezeni naftni derivati oko 35-45% a domaći ugalj 25-35%. Potrošnja električne energije proizvedene iz hidroelektrana a koja zavisi od hidrologije iznosila je 9,5-22% u periodu 1997-2010., dok se ostatak uvezio (do maks. 2,588 GWh u 2007.). Pretpostavlja se da je godišnji doprinos ogrijevnog drveta i ostataka drveno-prerađivačke industrije bio približno konstantan (oko 2 PJ ili 4-5% bruto domaće potrošnje energije).

Slika 8: Bruto domaća potrošnja energije i goriva, 1990-2010. (PJ)

* Drvena biomasa, šumski ostaci, ostaci od primarne drvne industrije, poljoprivredni usjevi, nus-proizvodi iz poljoprivrede (biljni i životinjski) - svi OIE

Izvor: Energetski bilans Crne Gore za 2012. godinu

3. TRŽIŠNA STRUKTURA PO PODSEKTORIMA

3.1. NAFTA

Crna Gora nema sopstvenu proizvodnju nafte, nema rafinerije i ne planira izgradnju istih. Naftni derivati se u potpunosti uvoze i većina njih se uvozi iz Grčke.

Tabela 6: Ukupna potrošnja naftnih derivata, 1990-2010. (PJ)

	Oblik energije	1990	2000	2005	2008	2009	2010
1	TNG	0.554	0.060	0.376	0.767	0.840	0.905
2	Motorni benzin	3.063	3.500	2.600	2.895	3.649	3.197
3	Mlazno gorivo	0.550	0.585	0.587	1.093	1.006	1.262
4	Dizel gorivo	2.614	4.591	4.661	6.603	7.680	7.181
5	Lož ulje	0.841	0.474	0.941	1.484	1.502	1.623
6	Ulje za loženje - mazut, S < 1%	-	-	0.068	0.085	-	0.004
7	Ulje za loženje - mazut, S ≥ 1%	6.547	4.292	4.455	5.169	1.426	0.425
8	Maziva	0.151	0.124	0.033	0.037	0.030	0.026
9	Bitumen	0.325	0.486	0.054	0.134	0.084	0.114
10	Petrol koks	1.550	0.465	1.280	1.320	0.699	0.986
11	Ostali naftni derivati	0.028	0.024	0.072	-	-	-
12	Ukupno naftni derivati	16.223	14.601	15.127	19.588	16.915	15.723

Izvor: Energetski bilans Crne Gore

Budući da je Crna Gora u pretpristupnoj fazi EU i da je potpisnik Sporazuma o formiranju Energetske zajednice i imajući u vidu pitanje skladištenja obaveznih naftnih rezervi, potrebno je da se započne sa donošenjem neophodnih odluka i njihovom primjenom u dogleđno vrijeme. Pored toga, takođe je stvar nacionalne politike da saraduje sa svim drugim zemljama Jugoistočne Evrope u pogledu politika energetske bezbjednosti. Aktuelni Zakon o energetici u Članu 173 i 174 daje opšti okvir uspostavljanja sistema obaveznih rezervi (operativnih i strateških rezervi nafte i naftnih derivata) u Crnoj Gori i predviđa izdavanje propisa koji definišu posebne uslove skladištenja. Postoji nekoliko naftnih kompanija sa značajnim kapacitetima i prometom, među kojima je najznačajniji Jugopetrol AD Kotor, u vlasništvu Hellenic Petroleum. Ova kompanija posjeduje skoro polovinu rezervoara i značajne skladišne kapacitete. Crna Gora u potpunosti zavisi od uvoza naftnih derivata iako postoje pozitivne perspektive za lokalna naftna polja čije je istraživanje kapaciteta i održivosti u pripremi. Potrošnja naftnih derivata u 2009. godini je iznosila 360.000 tona, uglavnom gasa/dizel goriva (45%), motornog benzina (22%) i mlaznog goriva/TNG (11%). Prisutan je pad potrošnje mazuta zbog smanjenja potrošnje KAP-a u 2009-2010. godini. U posljednjih nekoliko godina ekonomska kriza je negativno uticala na potražnju svih naftnih derivata.

Pravno-regulatorni razvoj

Sektor naftnih derivata se reguliše sljedećim zakonima i podzakonskim aktima:

- Zakon o energetici
- Zakon o zaštiti vazduha
- Zakon o opštoj bezbjednosti proizvoda
- Zakon o inspeksijskom nadzoru
- Uredba o načinu obrazovanja maksimalnih maloprodajnih cijena naftnih derivata

- Uredba o graničnim vrijednostima sadržaja zagađujućih materija u tečnim gorivima naftnog porijekla
- Pravilnik o licencama u energetsom sektoru Crne Gore

Organizacija tržišta i razvoj, konkurentnost na tržištu

Osnovna karakteristika tržišta naftnih derivata u Crnoj Gori je dominantan uticaj Jugopetrola Kotor (Hellenic Petroleum) u odnosu na ostale privredne subjekte koji se bave prodajom naftnih derivata.

Uzimajući u obzir načela konkurentnosti, dovoljan broj kompanija koje se bave istom problematikom, obezbjeđivanje istih uslova za rad i stvaranja viška proizvoda koji bi trebalo da obezbijedi konkurentnu cijenu naftnih derivata, poželjan bi bio ulazak još najmanje jedne, konkurentne, naftne kompanije na crnogorsko tržište.

Specifične tehničke i ekonomske karakteristike crnogorskog tržišta naftnih derivata zahtijevaju dobro ustanovljen i transparentan sistem promjena cijena naftnih derivata kako bi investitori imali povjerenje u postojanost i stabilnost tržišnih zakonitosti. Formiranjem stabilnog i slobodnog tržišta naftnih derivata, sa većim brojem učesnika, steći će se uslovi za potpunu deregulaciju cjenovne politike.

"Regulatorna agencija za energetiku je, u skladu sa Zakonom o energetici ("Službeni list CG", broj 28/10) donijela Pravila o načinu i uslovima za izdavanje, izmjenu i oduzimanje licenci za obavljanje energetske djelatnosti ("Službeni list CG", broj 66/10). Ovim pravilima se omogućava izdavanje 15 vrsta licenci, u oblasti nafte i gasa. Sljedeće licence se izdaju za:

- 1) nabavku gasa;
- 2) skladištenje gasa;
- 3) prenos gasa;
- 4) distribuciju gasa;
- 5) snabdijevanje gasom;
- 6) transport nafte naftovodima i drugim oblicima transporta nafte;
- 7) transport naftnih derivata produktovodima i drugim oblicima transporta naftnih derivata;
- 8) trgovinu na veliko naftnim derivatima;
- 9) trgovinu na malo naftnim derivatima;
- 10) skladištenje nafte i naftnih derivata;
- 11) transport i skladištenje tečnog prirodnog gasa (u daljem tekstu: TPG);
- 12) upravljanje postrojenjem za TPG;
- 13) upravljanje postrojenjem za tečni naftni gas (u daljem tekstu: TNG);
- 14) trgovinu na veliko i snabdijevanje krajnjih kupaca TNG; i
- 15) trgovinu na veliko i snabdijevanje krajnjih kupaca TPG.

Pored licenci izdatih na osnovu Zakona o energetici iz 2003. godine, RAE je, u skladu sa novim Zakonom izdala 70 licenci.

Prema ZoE predmet regulisanja u sektoru nafte i gasa su djelatnosti trgovine na veliko i malo, snabdijevanja krajnjih kupaca, skladištenja i transporta naftnih derivata i TNG. Pored još važećih (105) licenci na osnovu starog Zakona o energetici, RAE je, u skladu sa novim ZoE izdala još dodatne 34 licence.

Fiskalna i poreska strategija

Država će voditi fiskalnu i poresku politiku koja će u najvećoj mogućoj mjeri biti usaglašena sa zakonodavstvom EU.

3.2. Gas

Crna Gora još uvijek nema gasnu infrastrukturu. Zakon o energetici, međutim, reguliše i oblast gasa. Na osnovu te zakonske obaveze, Regulatorna agencija za energetiku će nastojati, u okviru svoje nadležnosti i u rokovima propisanim zakonom, da blagovremeno pripremi podzakonska akta neophodna za funkcionisanje ove oblasti energetike, neposredno nakon stvaranja neophodnih infrastrukturnih uslova.

3.3. Ugalj

Raspoloživi prirodni resursi u Crnoj Gori, kao i perspektive razvoja energetike u svijetu, ukazuju na to da smjernice za razvoj sektora uglja u budućnosti treba da budu povezane, uz poboljšanje stanja istraženosti rezervi, modernizaciju i racionalizaciju poslovanja rudnika uglja i odgovorno upravljanje rezervama uglja, uz maksimalno uvažavanje standarda zaštite životne sredine u skladu sa evropskim zakonodavstvom.

Poslije hidropotencijala, ugalj je drugi najznačajniji izvor energije u Crnoj Gori. Radi se o geografski dva odvojena područja na sjeveru i sjeveroistočnoj strani Crne Gore, Pljevaljsko područje i Beransko područje:

- Pljevaljsko područje obuhvata 3 basena:
  - Pljevaljski basen (ležišta: Potrlica sa Cementarom, Kalušići, Grevo, Komini i Rabitlje) sa gravitirajućim malim basenima (ležišta: Otilovići, Glisnica i Mataruge)
  - Ljuće-Šumanski basen (ležišta: Šumani I i Ljuće II)
  - Basen Maoče

Stepen istraženosti je visok. Ukupne bilansne rezerve na pljevaljskom području su oko 188,4 mil. tona, od toga u maočkom basenu 109,9 mil. tona, pljevaljskom basenu 76,8 mil. tona i u Ljuće-Šumanskom basenu 1,7 mil. tona.

Procijenjene rezerve u basenima Glisnica i Mataruge su sa značajnim stepenom pouzdanosti. Basen Glisnica je u završnoj fazi istraživanja i definisanja ležišta, a basen Mataruge istraživao je u dva perioda (1982. i 1994. godine) i prema tim podacima ne dovode se u pitanje količine uglja, ali je potrebno izvršiti detaljno geološko istraživanje u cilju definisanja količina i kvaliteta uglja.

- Beransko područje (baseni: Polica, Petnjik i Zagorje) je nedovoljno istraženo. Geološke rezerve mrkog uglja iznose oko 158 mil. tona, ali eksploatacione rezerve procijenjene u 2008. godini iznose maksimalno 17,8 mil. tona (IMC studija, 2008).

Zakon o energetici se ne primjenjuje na djelatnosti koje se odnose na istraživanje i eksploataciju uglja. Međutim, zbog značaja uglja kao energenta za proizvodnju električne energije i potrebe praćenja ostvarenja troškova uglja za proizvodnju električne energije u TE Pljevlja, RAE nastavlja da prati poslovne rezultate rada Rudnika Uglja AD Pljevlja (RUP). Prema izvještaju o stanju energetskog sektora Crne Gore u 2010. godini RAE, prosječna ostvarena cijena uglja u toj godini je bila 25,80 EUR/t uglja.

Prema stanju krajem 2011. godine u Crnoj Gori postoje dva pravna lica: Rudnik uglja AD Pljevlja (RUP) u mješovitom vlasništvu i Rudnik mrkog uglja "Ivangrad" AD Berane u privatnom vlasništvu sa koncesijama za eksploataciju uglja u Pljevaljskom i Beranskom basenu. Trenutna proizvodnja uglja se 100% zasniva na RUP-u, jer poslije privatizacije proizvodnja uglja u Beranama još nije počela, a više od 95% proizvodnje RUP-a je namijenjeno za potrebe TE Pljevlja.

Vlasnik rudnika u Beranama je u 2008. godini završio studiju o mogućnosti izgradnje TE u Beranama nominalne snage 110 MW.

Projekat do sada nije realizovan, i njegova realizacija se ne očekuje do 2020. godine. Izgradnja novog kapaciteta za proizvodnju električne energije se realizuje u tržišnim uslovima u kojima je konačna odluka o izgradnji na strani investitora - koncesionara. Maoče basen takođe ima potencijalne rezerve oko 109 mil. tona.

Bilans uglja u prošlosti (1990-2010.)

Prema zvaničnim podacima iz EB Crne Gore za period 2005-2010. i raspoložive energetske baze podataka u Ministarstvu ekonomije za prethodni period, EB uglja je prikazan u pojednostavljenoj EUROSTAT formi u Tabeli 5. U prosjeku 96% domaće proizvodnje je bilo za potrebe TE Pljevlja a ostalo je bilo korišćeno u finalnoj potrošnji. Potrošnja uglja u domaćinstvima i uslugama je veća nego u industriji. Većinu potrošnje uglja predstavlja domaći lignit dok su zanemarljive količine kvalitetnijeg uglja bile uvožene a dio domaćeg uglja izvožen.

Tabela 7: Bilans uglja, 1990-2010. (PJ)

RB	Pojednostavljena EUROSTAT forma	1990	2000	2005	2008	2009	2010
1+2	Primarna proizvodnja energije + povraćeni proizvodi	16.373	14.408	12.007	16.022	8.812	17.845
3+5	Neto uvoz (uvoz - izvoz)	- 4.305	- 0.649	- 0.253	0.001	- 0.166	- 0.503
4+6	Saldo skladišta + međunarodnih bunkera brodova	0.106	0.058	0.236	- 0.388	- 0.012	0.219
7	Bruto domaća potrošnja energije	12.174	13.817	11.990	15.635	8.634	17.561
8	Transformacije - ulaz	11.564	13.303	11.089	15.103	8.174	17.114
17	Transformacije - izlaz	-	-	-	-	-	-
30	Potrošnja grane energetike	-	-	0.006	0.007	0.008	0.006
31	Gubici prenosa i distribucije energije	-	-	-	-	-	-
32	Raspoloživo za finalnu potrošnju	0.610	0.514	0.895	0.525	0.453	0.441
33	Finalna ne-energetska potrošnja	-	-	0.034	0.018	-	-
36	Finalna potrošnja energije	0.610	0.514	0.862	0.506	0.453	0.441
37	Industrija	-	0.019	0.359	0.131	0.087	0.050
48	Saobraćaj	-	-	-	-	-	-
53	Ostala potrošnja	0.610	0.494	0.503	0.375	0.365	0.391
54	Domaćinstva	0.230	0.221	0.263	0.276	0.247	0.229
	Trgovina i javne usluge	0.377	0.260	0.237	0.099	0.114	0.159
55	Poljoprivreda	-	-	0.000	0.000	0.000	0.000
	Neodređeno / ostalo	0.004	0.014	0.003	-	0.005	0.003
56	Statistička razlika	-	-	-	-	-	-

Izvor: Energetski bilans Crne Gore za 2012. godinu

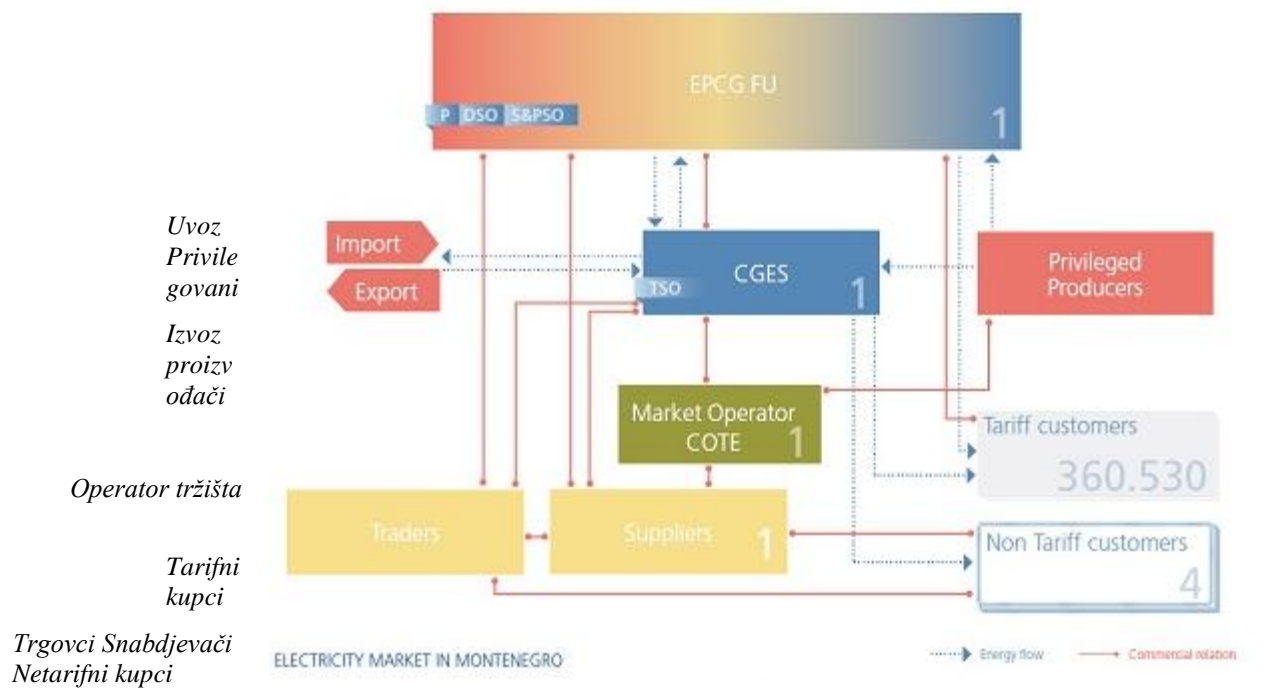
3.4. Električna energija

		2010.	2011.
Proizvodnja električne energije [GWh]		4.021,30	2.656,13
Neto uvozi [GWh]		721,9	1.371,10
Neto izvozi [GWh]		445.261	107,1
Potrošnja električne energije [GWh]		4.021,70	4.217,60
Gubici u prenosu [%]		3,66	3,66
Gubici u distribuciji [%]		9	9
Instalirani proizvodni kapacitet [MW]	Elektreane na uglj	218,5	218,5
	Elektreane na gas	-	-
	Elektreane na naftu	-	-
	Nuklearne elektreane	-	-
	Hidroelektreane	658,06	658,06
	od čega: Male hidroelektreane	9,06	9,06
	Pumpna elektreana	-	-
	Ostali obnovljivi izvori	-	-
od čega: Vjetar	-	-	
Horizontalna prenosna mreža [km]	380 kV ili više [km]	284,3	284,3
	220 kV [km]	348,1	348,1
	110 kV [km]	603,6	603,6
	HVDC [km]	-	-
	Kapacitet trafostanica [MVA]	3.349,50	3.287,50
Kupci električne energije	Ukupno	366.282	368.411
	od čega: Koji nisu domaćinstva	31.228	32.320
	Kvalifikovani prema nacionalnom zakonodavstvu	31.228	32.320
	Aktivni kvalifikovani kupci	-	-
Unutrašnje tržište	Električna energija kojom se snabdijevaju kvalifikovani kupci [MWh]	2.741.823	2.316.304
	Udio u ukupnoj potrošnji [%]	68,77%	65,2
Struktura potrošnje [%]	Industrija, trgovinski sektor i saobraćaj	68,77%	65,2
	Stambeni sektor	31,23%	34,8

Izvor: Godišnji izvještaj o implementaciji za 2012. godinu, Sekretarijat Energetske zajednice
 Sektor električne energije u Crnoj Gori je regulisan Zakonom o energetici iz 2010. godine. Električna energija je u nadležnosti Ministarstva ekonomije. *Regulatorna agencija za energetiku* je osnovana 2004. godine i odgovorna je za funkcionisanje energetskog tržišta.

Ključni subjekti u sektoru električne energije u Crnoj Gori su operator prenosnog sistema *Crnogorski elektroprenosni sistem (CGES)* i *Elektroprivreda Crne Gore (EPCG)*, preduzeće koje objedinjuje djelatnosti proizvodnje, distribucije i snabdijevanja. U *CGES*, država ima udio od 55%. Italijanska *TERNA* je stekla udio od 22% 2011. godine, kao dio ugovora o izgradnji podmorskog kabla između Italije i Crne Gore. U *EPCG*, italijanski *A2A* je stekao 43,7%, država je zadržala 55%, a ostatak pripada manjinskim akcionarima. Za razliku od drugih strana ugovornica, Crna Gora ne traži domaću licencu za veleprodaju. Pored *EPCG*, Montenegro Bonus DOO Cetinje takođe ima licencu za snabdijevanje električnom energijom.

Slika 9: Šema tržišta električne energije u Crnoj Gori

TRŽIŠTE ELEKTRIČNE ENERGIJE U CRNOJ GORI

⇒ energetska tok   ⇒ poslovni odnos

Izvor: Godišnji izvještaj o implementaciji za 2012. godinu, Sekretarijat Energetske zajednice

U 2012. godini, operator tržišta, Crnogorski operator tržišta (COTE), je odvojen od operatora prenosnog sistema. On je u 100% državnom vlasništvu.

S obzirom na otvaranje tržišta, Zakon predviđa da će sva domaćinstva postati kvalifikovani kupci u 2015. godini. Kupci koji nisu domaćinstva su kvalifikovani i mogu da promjene snabdjevača. Međutim, oni zadržavaju pravo da ih snabdijeva energetska subjekat koji ih je do tada snabdijevao, po regulisanim tarifama.

Prenosni sistem

Prema stanju na dan 31.12.2011. godine, prenosni elektroenergetski sistem Crne Gore sastoji se od pet dalekovoda 400 kV ukupne dužine na teritoriji Crne Gore 284,3 km: osam dalekovoda 220 kV, ukupne dužine na teritoriji Crne Gore 348,1 km i četrdeset dalekovoda 110 kV, ukupne dužine 724,3 km, od kojih pet (5), čija je ukupna dužina 120,7 km, rade pod naponom 35 kV. U sistemu prenosa nalaze se 22 trafostanice. Prenosnu mrežu Crne Gore karakteriše, uglavnom, radijalna struktura na sva tri naponska nivoa (400, 220 i 110 kV), ali i dobra povezanost sa susjednim elektroenergetskim sistemima, što dodatno osigurava elektroenergetski sistem Crne Gore i omogućava značajnu razmjenu električne energije između sistema u okruženju, usljed čega se preko ove mreže ostvaruje i značajan tranzit električne energije preko teritorije Crne Gore. Operativno upravljanje i vođenje elektroenergetskog sistema Crne Gore obavlja se u okviru Nacionalnog dispečerskog centra (NDC) koji raspolaže sa savremenom opremom za praćenje rada i vođenje sistema u realnom vremenu (SCADA - sistem sa svim

potrebnim mjerenjima i sistem telekomunikacionih veza sa svim objektima elektroenergetskog sistema). NDC raspolaže bazom podataka koja sadrži satne podatke o proizvodnji i potrošnji direktnih potrošača i o predatim količinama električne energije distributivnom sistemu, kao i o razmjeni i tranzitu energije sa susjednim sistemima. Sva mjerna mjesta na interkonekcijama, elektranama, na mjestima isporuke distribuciji i direktnim potrošačima opremljena su uređajima za daljinski prenos podataka.

Distributivni sistem

Distributivni sistem je dio elektroenergetskog sistema koji služi za prenošenje električne energije od prenosne mreže ili elektrana priključenih na distributivnu mrežu do potrošača koji su priključeni na distributivnu mrežu i čini ga sistem vodova i postrojenja naponskih nivoa 35 kV, 10 kV i 0.4 kV.

3.5. Obnovljivi izvori energije

Hidropotencijal

Crna Gora raspolaže hidroenergetskim potencijalom koji spada u sam svjetski vrh po Indeksu Strateškog Prioriteta za korišćenje (ISP), ekonomičnosti i pogodnosti uklapanja u ekološko i socijalno okruženje. Crna Gora od svog ukupnog hidroenergetskog potencijala na glavnim vodotocima od 9,846 GWh iskorišćava manje od 1,800 GWh (HE Perućica i HE Piva), odnosno tek nešto više od 17%. Instalirana snaga HE Perućica iznosi 307 MW, a HE Piva 342 MW.

Međutim, kao ograničavajući faktor iskorišćavanja vodnih resursa treba imati u vidu obuhvaćenost dijela toka rijeke Tare nacionalnim parkom Durmitor, koji je uveden u spisak svjetske prirodne baštine UNESCO-a, a basen rijeke Tare uključen je u rezervate biosfera UNESCO programa. U zavisnosti od varijante korišćenja voda, procjena iznosa tehnički iskoristivog potencijala glavnih vodotoka u prirodnom pravcu oticanja, kreće se u rasponu 3,7 do 4,6 TWh, dok bi, u varijanti prevođenja dijela vode rijeke Tare u rijeku Moraču (22,2 m³/s), tehnički iskoristivi potencijal iznosio od 4,6 do 5,3 TWh. Pored pomenutog hidropotencijala, koji se može iskoristiti za izgradnju proizvodnih postrojenja većih kapaciteta na teritoriji Crne Gore, postoji hidropotencijal malih vodotoka koji pruža povoljne mogućnosti za njegovo energetske iskorišćavanje izgradnjom malih HE (do 10 MW), te hidropotencijal izvan granica Crne Gore, koji predstavlja hidroenergetski potencijal koji se formira na teritoriji Crne Gore, ali je njegova realizacija moguća djelimično ili potpuno izvan njenih granica.

Tabela 8: Teoretski i tehnički hidropotencijal u Crnoj Gori

Teoretski potencijal	Tehnički potencijal
Glavni vodotoci: 9,8 TWh	Glavni vodotoci: 3,7-4,6 TWh
Manji vodotoci: 0,8-1,0 TWh	Manji vodotoci: 0,4 TWh
Ukupno: 10,6 – 10,8 TWh	Ukupno: 4,1-5,0 TWh

Izvor: Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2025. godine

Sunčevo zračenje

Crna Gora se nalazi u Jugoistočnoj Evropi i insolacija je u opsegu sličnom drugim južnoevropskim zemljama. Horizontalna insolacija, odnosno godišnja raspoloživa

količina sunčevog zračenja kao primarnog izvora energije po kvadratnom metru u Podgorici iznosi oko 1.600 kWh/m²god. Digitalna mapa globalnog sunčevog zračenja na teritoriji Crne Gore je prikazana u gore opisanoj studiji CETM-e. Mape sunčevog zračenja pokazuju teoretski potencijal energije sunčevog zračenja, odnosno raspoloživo globalno sunčevo zračenje na lokaciji u određenom vremenskom periodu. Ukoliko pretpostavimo da je prosječna sunčeva insolacija 1.450 kWh/m²god. u Crnoj Gori, teoretski potencijal sunčevog zračenja se može procijeniti na oko 20 PWh/god.

Vjetropotencijal

Najbolje oblasti za eksploataciju vjetropotencijala su:

- Priobalna područja - sa većim brzinama vjetra preko 6 m/s u prosjeku, i
- Brda oko Nikšića sa prosječnim brzinama vjetra u rasponu 5.5-6.5 m/s.

Pod pretpostavkama da se samo visoka i srednja produktivnost potencijala uzima u obzir, ukupan bruto kapacitet vjetroelektana koji može biti instaliran iznosi približno 400 MW. Od toga, 100 MW u oblastima visoke produktivnosti (odnosno sa približnim 30% faktorom kapaciteta) i 300 MW u oblastima srednje produktivnosti (odnosno sa približnim 25% faktorom kapaciteta). Tehnički vjetropotencijal se procjenjuje da iznosi približno 900 GWh/god.

Analiza je urađena na visinama od 50 metara, međutim, upotrebom viših stubova odnosno vjetrogeneratora većih instalisanih snaga bilo bi moguće koristiti jače vjetrove i mogao bi se dobiti veći faktor kapaciteta.

Biomasa

U referentnoj godini, odnosno 2008. godini, potrošnja ogrijevnog drveta kao što je navedeno od strane MONSTAT-a je iznosila 156.181 m³ što je jednako 411 GWh/god. S druge strane, prema studiji koja je urađena u okviru FODEMO projekta (2010.), potrošnja ogrijevnog drveta u toj godini iznosila je 260.474 m³. Jedan od razloga u pogledu primjetnih razlika između statistički evidentiranih podataka i stvarne potrošnje ogrijevnog drveta je nepotpuna evidencija o sječi u šumama koje su u privatnom posjedu. S druge strane, tradicija je da se u Crnoj Gori koristi ogrijevno drvo koje je sječeno te godine sa relativno velikim procentom vlažnosti. Iz tog razloga je veoma teško procijeniti energetska potrošnja ogrijevnog drveta, ali u pomenutoj FODEMO studiji prosječna potrošnja ogrijevnog drveta je 560 GWh/god. za 2008. godinu. U Strategiji se procjenjuje da će taj nivo biti zadržan do 2020. godine a da će se povećati na 620 GWh/god. do 2030. godine.

Tehnički nadoknadivi šumski ostaci za energetske svrhe iznose 58.306 m³/god. ili 127 GWh/god. Ostaci iz primarne proizvodnje u drveno-prerađivačkoj industriji iznose 125.966 m³/god. ili 262 GWh/god. U Strategiji se procjenjuje da će se taj nivo povećati na 330 GWh/god. do 2030. godine. Procjena teoretskog potencijala čvrstog komunalnog otpada u izvještaju CRES-a iznosi 197 GWh za cijelu Crnu Goru. U Strategiji se procjenjuje da će se taj nivo povećati na 280 GWh/god. do 2030. godine.

Korišćenje OIE za proizvodnju električne energije izračunato modelom prema metodologiji iz Direktive 2009/28/EK, što je potrebno za izračunavanje nacionalnog cilja korišćenja energije iz OIE (NCOIE), je prikazano u Tabeli 7. Električna energija iz OIE će se proizvoditi u hidroelektranama (velike i male), vjetroelektranama, FN postrojenjima i u nizu tehnologija koje pretvaraju biomasu u električnu energiju. Posljednja stavka uključuje i postrojenja za kogeneraciju koja proizvode električnu energiju za tržište

(sektor "transformacija" u Energetskom bilansu), za sopstveno korišćenje energije krajnjih kupaca (sektor "finalna potrošnja" u Energetskom bilansu), kao i širok spektar dostupnih tehnologija koje koriste biomasu neposredno ili preko posrednih faza (gasifikacija, rastapanje, varenje, fermentacija itd.).

Svaki projekat koji se odnosi na biomasu mora da se detaljno ispita putem sopstvene prethodne studije izvodljivosti na osnovu koje se biraju odgovarajuće tehnologije i optimalna veličina instalacije. Strategija jasno pravi razliku između oblika biomase koji se mogu koristiti za proizvodnju električne energije ili kombinovane proizvodnje električne i toplotne energije (za krajnju upotrebu ili daljinsko grijanje) i onih koji treba da se koriste samo za proizvodnju toplote.

Tabela 9: Korišćenje OIE prema Energetskom bilansu (EB) i izračunavanje OIE za proizvodnju električne energije (GWh)

Vrsta OIE	2010.	2015.	2020.	2025.	2030.
Korišćeni OIE prema EB (ukupno) ¹⁾	2.762,5	2.311,0	3.790,4	3.962,1	4.141,4
Obračunati OIE za potrebe izračunavanja NCOIE, ukupno (1-4), od čega: ²⁾	2.762,5	2.257,2	3.618,3	3.720,6	3.829,1
1. Hidro	2.762,5	1.957,4	3.153,0	3.153,0	3.153,0
Velike HE	2.733,6	1.720,0	2.731,0	2.731,0	2.731,0
Male HE	28,9	237,4	422,0	422,0	422,0
2. Vjetar	-	271,4	347,8	387,1	436,3
3. Sunčevo zračenje	-	5,3	16,5	36,0	52,0
4. Biomasa ³⁾	-	23,1	101,0	144,2	187,8

Izvor: Radna verzija Strategije razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine

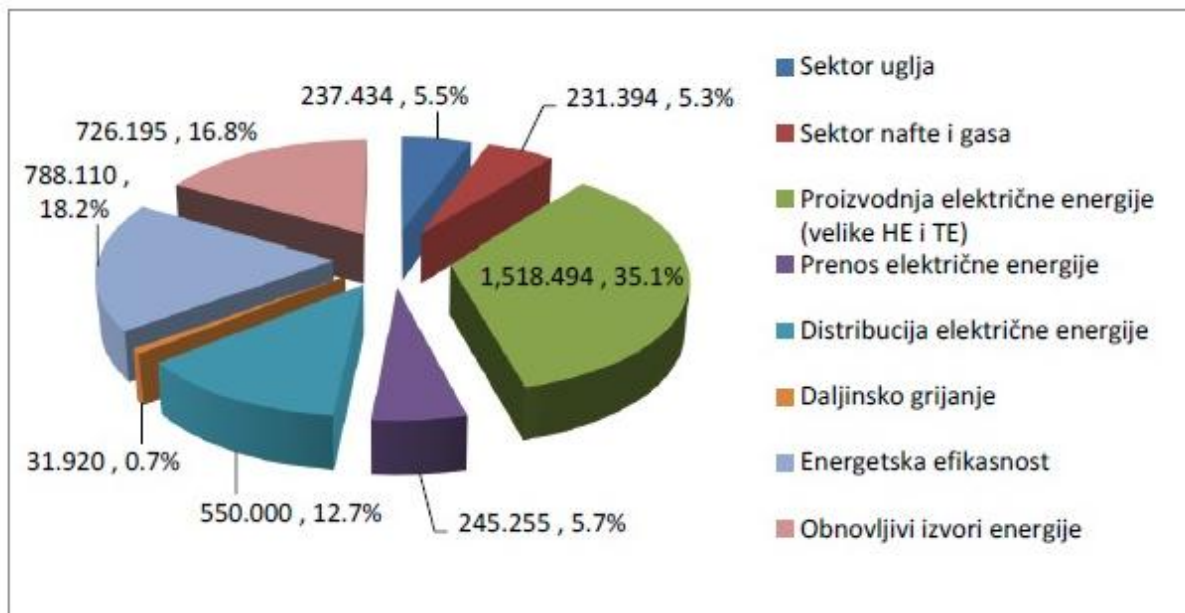
4. **BUDUĆI RAZVOJ I INVESTICIONE POTREBE U SVAKOM OD ENERGETSKIH PODSEKTORA**

Indikativni investicioni trošak predloženog Referentnog scenarija u radnoj verziji nove Strategije razvoja energetike do 2030. godine je procijenjen na ukupno 4.33 milijarde EUR, od toga 3.22 milijarde EUR za prvi 10-godišnji period do 2020. godine, prema raspodjeli prikazanoj u Tabeli i Slici ispod.

Tabela 10: Indikativni investicioni troškovi Strategije prema sektorima i područjima (mil. EUR)

Sektor / područje / program / projekat	2012-2021	2022-2030	Ukupno
1 Sektor uglja	222.434	15.000	237.434
1.1) Pljevaljski basen	104.610	15.000	119.610
1.2) Maoče basen	115.824	-	115.824
1.3) Berane basen	2.000	-	2.000
2 Sektor nafte i gasa	184.082	47.312	231.394
2.1) Jonsko-jadranski gasovod	60.000	-	60.000
2.2) Razvodni i distributivni gasni sistem	-	21.760	21.760
2.3) 90-dnevne rezerve naftnih derivata	124.082	25.552	149.634
3 Elektroenergetski sektor	1,862.459	451.290	2,313.749
3.1) Proizvodnja električne energije (velike HE i TE)	1,343.494	175.000	1,518.494
3.2) Prenos električne energije	228.965	16.290	245.255
3.3) Distribucija električne energije	290.000	260.000	550.000
4 Daljinsko grijanje	18.560	13.360	31.920
4.1) Kotlarnica na biomasu u Pljevljima - 18 MW _{th}	7.200	-	7.200
4.2) Distributivni sistem za daljinsko grijanje u Pljevljima	10.000	10.000	20.000
4.3) Ostale kotlarnice na biomasu	1.360	3.360	4.720
5 Energetska efikasnost	348.720	439.390	788.110
6 Obnovljivi izvori energije	577.630	148.565	726.195
6.1) Male hidroelektrane	211.425	-	211.425
6.2) Vjetroelektrane	194.840	46.200	241.040
6.3) Fotonaponske elektrane	24.000	44.000	68.000
6.4) Elektrane na biomasu	67.365	58.365	125.730
6.5) Kogeneracija na biomasu	2.266	0.066	2.332
6.6) Spalionica mješovitog čvrstog komunalnog otpada (CHP)	80.000	-	80.000
7 Ostalo	3.500	1.500	5.000
7.1) Uvođenje i nadogradnja IS-infrastrukture za razvoj tržišta	3.500	1.500	5.000
UKUPNO (1-7)	3,217.385	1,116.417	4,333.802

Slika 10: Potrebne investicije prema sektorima i područjima (mil. EUR)

Izvor: Radna verzija Strategije razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine

Izvor sredstava može biti:

- (i) država,
- (ii) privatni sektor,
- (iii) javno-privatno partnerstvo i
- (iv) razvojni fondovi.

4.1. Nafta

Crna Gora nema zalihe naftnih proizvoda, već se nabavka potrebnih količina naftnih derivata u uslovima poremećaja na tržištu vrši u skladu sa Zakonom o interventnim nabavkama („Službeni list RCG“, br. 69/03).

Zakonom o interventnim nabavkama uređuju se procedure kojima se obezbjeđuje kontinuitet snabdijevanja tržišta Crne Gore proizvodima koji su neophodni za zadovoljenje osnovnih potreba stanovništva, u uslovima ozbiljnih poremećaja na tržištu. Pod ozbiljnim poremećajima na tržištu podrazumijevaju se okolnosti izazvane prirodnim katastrofama, direktnom opasnošću od rata, blokadom granica Crne Gore i sličnim razlozima koje nije moguće predvidjeti.

Rezervoari koji su u upotrebi trenutno se koriste u isključivo komercijalne svrhe kompanija (operativne rezerve); stoga je samo manji dio postojećih kapaciteta operativan i najveći dio neiskorišćenih kapaciteta zahtjeva značajne investicije i održavanje. Aktuelne potrebe skladišnih kapaciteta u pogledu obaveze održavanja 90-dnevnih strateških rezervi, u skladu sa metodologijom obračuna EU, za zemlju iznose od 90.000 – 100.000 m³ dok se očekuje povećanje na oko 190.000 m³ do 2020. i 228.000 m³ do 2030. godine. Procijenjeno je da će u najtežim uslovima potrebe za operativnim rezervama biti u opsegu od 30.000 – 40.000 m³.

Okvirni troškovi obezbjeđenja obaveznih naftnih rezervi do 2020/2030. godine

Za potrebe izgradnje novih i modernizacije postojećih skladišnih kapaciteta, za formiranje cjelokupnih 90-dnevnih strateških rezervi naftnih derivata, potrebno je obezbijediti orijentaciono 31,8 mil. EUR dok je investicija nabavke naftnih derivata procijenjena na oko 117,7 mil. EUR (Tabela 9.6). Ukupni indikativni trošak obezbjeđenja obaveznih 90-dnevnih rezervi naftnih derivata do 2030. godine je procijenjen na 149,6 mil. EUR (izvor: procjena EIHP).

Pretpostavlja se da je trenutni kapacitet skladišta na koji se može računati za održavanje rezervi naftnih derivata 122.200 m³ (Bar - 72.500 m³, Bijelo polje – 27.200 m³ i Lipci – 22.500 m³), dok bi na osnovu predviđene potrošnje goriva u Referentnom scenariju za 90-dnevne rezerve trebalo obezbijediti kapacitet od oko 190.000 m³ do 2020. i 228.000 m³ do 2030. godine. Ukoliko se ne koriste skladišni kapaciteti drugih država, bilo bi potrebno izgraditi dodatne skladišne kapacitete: 68.000 m³ do 2020. i 38.000 m³ do 2030. godine.

Tabela 11: Potrebni skladišni kapaciteti, investicije i troškovi za nabavku naftnih derivata do 2030. godine¹⁷

Modernizacija postojećih skladišnih kapaciteta		Izgradnja novih skladišnih kapaciteta		Nabavka naftnih derivata	
(1000 m ³)	(mil. EUR)	(1000 m ³)	(mil. EUR)	(1000 t)	(mil. EUR)
Period 2012-2020.					
67,20	6,45	68,00	16,32	159,116	101,31
Period 2021-2030.					
-	-	37,80	9,07	25,786	16,48

Izvor: Radna verzija Strategije razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine

Uspostavljanje Centralnog tijela za upravljanje rezervama (CSE) bi bio prvi značajan rezultat u pogledu postizanja cilja navedenog u predlogu inovirane Strategije razvoja energetike za period do 2030. godine.

Nakon uspostavljanja CSE-a i nakon donošenja podzakonskih akata, CSE će pripremiti akcioni plan sa konkretnim zadacima (pravni, organizacioni i zadaci upravljanja, inženjering i formiranje zaliha, potrebne investicije i uspostavljanje sistema izvještavanja o zalihama nafte).

4.2. Gas

Postoji više različitih scenarija ili ideja za pravce iz kojih bi moglo doći do snabdijevanja Crne Gore prirodnim gasom. Trenutno su aktuelna dva projekta izgradnje regionalnih gasovoda i to Jonsko-jadranskog gasovoda (IAP), Trans-jadranskog gasovoda (TAP) i koncepta gasnog prstena (Gas Ring Concept) preko kojeg bi trebalo da se izvrši gasifikacija Jugoistočne Evrope.

U 2007. godini, ministarstva Hrvatske, Albanije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore, zadužena za energetski sektor, pokrenula su inicijativu za izgradnju Jonsko-jadranskog gasovoda. Vrijednost projekta je procijenjena na 230 mil. EUR, od čega bi Albanija

¹⁷ Procjena EIHP: 96 EUR/m³ za modernizaciju i 240 EUR/m³ za izgradnju novih skladišnih kapaciteta, troškovi nabavke naftnih derivata prema prognozama Platts

pokrila 90 mil. EUR, Hrvatska 80 mil., a Crna Gora 60 mil. Procijenjuje se da će izgradnja Jonsko-jadranskog gasovoda biti završena između 2011-2012. godine. Ukupna dužina gasovoda će iznositi približno 400 km. U cilju razvoja projekta, potpisana je Ministarska deklaracija između Albanije, Hrvatske i Crne Gore u 2007. godini, koja je proračunata Memorandumom o razumijevanju između švajcarskog EGL-a, tadašnje vodeće kompanije za TAP projekat i hrvatskog operatora prenosnog sistema gasa - PLINACRO doo.

U slučaju da IAP ide uz more, gasifikovali bi se gradovi Tivat i Lastva, Bar i okolna naselja, Budva, Kotor, Dobrovo i Škaljari, Herceg Novi i Igalo, što bi prouzrokovalo troškove za distributivnu mrežu dužine oko 435 km od oko 21,8 mil. EUR.

Transportni i distributivni gasovodni sistem

Ako IAP ide uz more onda se gasifikuje skoro sigurno samo priobalje, što je predviđeno u Referentnom scenariju Strategije. Ako se želi gasifikovati i Podgorica, mora se izgraditi transportni gasovodni sistem i obezbijediti veći potrošač gasa (npr. elektrana ili kogeneracija na gas) kako bi se isplatila izgradnja gasovoda od obale do Podgorice. Ako IAP ide preko Podgorice, svakako se gasifikuje Podgorica i još neki sjeverniji dijelovi. Ako se u toj varijanti želi gasifikovati i priobalje mora se opet izgraditi transportni gasovod od Podgorice do obale, a za što opet treba elektrana na gas, te naposljetku dolazimo do istog rješenja.

Procjena investicija u distributivne (ulične) mreže gasa u pojedinim gradovima je prikazana u Tabeli ispod.

Tabela 12: Investicije u distributivne mreže gasa u pojedinim gradovima

Naselje	Distributivna mreža - ulični gasovodi (km)	Distributivna mreža - ulični gasovodi (mil. EUR)
Podgorica	344.8	17.24
Nikšić	150.5	7.53
Tivat i Lastva	44.3	2.22
Bar i okolna naselja	139.4	6.97
Budva	56.3	2.82
Cetinje	58.1	2.91
Kotor, Dobrota i Škaljari	41.5	2.08
Herceg Novi i Igalo	53.6	2.68
Ulcinj	41.6	2.08

Izvor: Radna verzija Strategije razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine

U slučaju da IAP ide uz more, gasifikovali bi se gradovi Tivat i Lastva, Bar i okolna naselja, Budva, Kotor, Dobrovo i Škaljari, Herceg Novi i Igalo, što bi prouzrokovalo troškove za distributivnu mrežu dužine oko 435 km od oko 21,8 mil. EUR.

Ukoliko bi IAP prolazio kroz Podgoricu, gasifikovala bi se Podgorica i najvjerojatnije Nikšić. Ukupna dužina distributivne mreže uličnih gasovoda bi iznosila oko 495 km sa troškom izgradnje od oko 24,8 mil. EUR.

4.3. Ugalj

Pljevaljsko područje – Basen Maoče

Basen Maoče se nalazi oko 15 km vazdušne, odnosno 30 km drumske udaljenosti od Pljevalja. Basen uglja Maoče se nalazi u neogenom basenu na nadmorskoj visini od 880 do 980 metara u planinskoj oblasti. Prosječne godišnje padavine iznose 900 mm.

Prosječna godišnja temperatura je 7°C i broj hladnih dana (temperatura vazduha ispod 0°C) je 40 do 50 dana godišnje.

Najvažniji vodotoci koje treba razmotriti prilikom planiranja rudnika su rijeka Čehotina (istočno od ležišta uglja) i rijeka Maočnica (srednji dio ležišta uglja). Na području Maoče prevladavaju travnate površine sa šumama u obližnjim planinama.

Geološke rezerve iznose oko 123 mil. tona (B+C1) i obuhvataju glavni srednji sloj kao i površinske i donje slojeve. Ovjerene rezerve koje su potvrđene od strane Komisije za rudne rezerve Crne Gore u 1990. godini iznose 109 mil. tona mrkog uglja - lignita (90,1 mil. tona B i 19,8 mil. tona C1 kategorije), od čega je 93 mil. tona eksploatacionih rezervi. Međutim, prema konačnom iskupu po modelu iz studije Fichtner-a (2009.), iskoristive rezerve uglja su procijenjene na 103 mil. tona sa prosječnim koeficijentom otkrivke od 6,9m³/t. Zapravo, koeficijent otkrivke i uglja izračunat za iskoristive rezerve kreće se između 5 i 8 m³/t.

Za 1.387 hektara potrebnih za površinski kop i dva stovarišta van iskopa, kupovina zemljišta i reklamacijski troškovi su procijenjeni na 104 mil. EUR. Pod uslovom da su 2 postrojenja od 250 MW u TE Maoče izgrađena (tj. scenario 2,5 mil. tona/god.) biće potrebno oko 98 mil. tona tokom 40 godina. (U slučaju kapaciteta od 350 MW, biće potrebno 1,9 mil. tona/god. ili oko 74 mil. tona.) U ovom slučaju, ukupni kapitalni troškovi uključujući kupovinu zemlje i upravljanje vodama su od strane Fichtner-a grubo procijenjeni na 540 mil. EUR, dok su početni investicioni troškovi procijenjeni na 147,8 mil. EUR. Očekivani troškovi koji se odnose na troškove isporuke uglja do praga rudnika se procjenjuju na oko 18,5 EUR/t. Svako značajno smanjivanje planiranih kapaciteta, a time i potražnje uglja u TE Maoče bi imalo pozitivne i negativne implikacije. S jedne strane, bila bi osigurana veća fleksibilnost u rješavanju potencijalnih problema sa podzemnim vodama i više rezervi u eksploataciji uglja u slučaju potencijalnih problema u vađenju uglja u kasnijoj fazi. S druge strane, određeni troškovi vađenja uglja bi bili povećani po jedinici iskopanog uglja, a time i troškovi proizvodnje električne energije. Indikativni trošak u Strategiji za otvaranje rudnika Maoče za potrebe TE 1x350 MW je trošak za otvaranje rudnika za kapacitet TE Maoče od 2x250 MW (144,8 mil. EUR) umanjen za 20% zbog predviđenog manjeg kapaciteta (izvor: procjena ME).

Donja toplotna vrijednost analiziranog ležišta mrkog uglja-lignita je povoljna - 12,5 kJ/kg, sa sljedećim karakterističnim parametrima kvaliteta za B+C1 vrstu rezervi: pepeo - 16,16%, sumpor - 0,84% , i vlažnosti - 30,93%.

Ležište uglja Maoče, za koje se planira dodijeliti koncesija za eksploataciju uglja, proteže se preko 14,5 km², od čega je nekih 25% zemljišta u državnom vlasništvu, a preostalih 75% je u privatnom vlasništvu. Neposrednim pregovorima i/ili eksproprijacijom u skladu sa Zakonom su predviđene metode za obezbjeđivanje neophodnog prenosa vlasništva za budućeg nosioca projekta.

4.4. Električna energija

Plan izgradnje novih hidroelektrana

U Crnoj Gori postoji niz lokacija za izgradnju hidroelektrana, prije svega na rijekama Morača, Piva, Tara i drugim vodotocima (Lim, Čehotina, Zeta i dr.) na kojima postoji značajan hidro potencijal. Pored raspoloživosti dokumentacije, trenutni pravno-regulatorni okvir u Crnoj Gori predstavlja dodatno ograničenje. Na osnovu toga su iz daljnjeg razmatranja eliminisane hidroelektrane na rijeci Tari (Deklaracija o zaštiti rijeke Tare, 2004.), kao i razmatranje, zakonom zabranjene, nuklearne elektrane.

Hidroelektrane na rijeci Morači

Posljednji tender za sistem hidroelektrana na rijeci Morači nije uspio (septembar 2011.). Tender je bio zasnovan na dva osnovna rješenja vezana uz kotu HE Andrijevo (285 mm i 250 mm), ali je bilo dozvoljeno da ponuđači takođe predlože alternativno tehničko rješenje pod uslovom da je osigurana min. proizvodnja od 600 GWh. Nije bilo ponuda ni za jedno osnovno rješenje kao ni predlog za alternativno rješenje.

Najnovije tehničke studije koje su izrađene u periodu 2009-2010. potvrdile su da ukupni instalisani kapacitet osnovnog rješenja 1 iznosi 238 MW sa očekivanom proizvodnjom od 721 GWh. Prema tom rješenju bila je predviđena izgradnja četiri HE: HE Andrijevo, HE Raslovići, HE Milunovići i HE Zlatica.

U svojim nastojanjima da pronađe investitora za bilo koju vrstu tehničkog rješenja koje bi na kraju bilo usvojeno, Strategija predviđa da Vlada nastavi sa svojim naporima i da ili raspiše novi tender ili, što je više vjerovatno, nađe zainteresovanog investitora koji bi ponudio svoje rješenje Vladi kao prihvatljivo alternativno rješenje. Oba slučaja zahtijevaju određeno vrijeme.

U datim okolnostima, imajući u vidu da je projekat HE na Morači ipak daleko najbolje ispitan i dokumentovan projekat, Strategija predviđa da je sistem HE na rijeci Morači kandidat koji može najprije da uđe u elektroenergetski sistem u odnosu na druge kandidate velikih HE, ali realno to ne bi moglo biti postignuto prije 2019. godine. Pored toga, važno je prepoznati da nacrt Strategije razvoja energetike do 2030. godine u ovom trenutku uzima u obzir samo osnovno rješenje 1 (721 GWh/god. i 238 MW) i ne može prejudicirati bilo koje alternativno rješenje.

Period izgradnje prema osnovnom rješenju za HE na Morači se procjenjuje na 6 godina. Međutim, čak i produžen rok u nacrtu Strategije može biti ugrožen ukoliko se ne nađe investitor i prihvatljivo tehničko rješenje najkasnije do kraja 2013. godine.

Priključenje na prenosnu mrežu, zavisno od rezultata elaborata o priključenju HE na Morači, moglo bi se izvršiti povezivanjem HE Andrijevo na dalekovodu 220kV Podgorica 1 – Pljevlja 2 (opciono na dalekovodu 400kV Podgorica - Ribarevine) a HE Raslovići, HE Milunovići i HE Zlatica sa 110kV vodovima na potezu TS Kolašin - HE Raslovići – HE Milunovići – HE Zlatica – TS Smokovac – TS Podgorica 1. Ukupni indikativni troškovi izgradnje prema osnovnom rješenju 1 iznose 543 mil. EUR (izvor: Poyry studija, decembar 2009.).

Hidroelektrana na rijeci Komarnici

Crna Gora je razvila tehničko rješenje za korišćenje hidropotencijala rijeke Komarnice, koji predviđa izgradnju velike HE ukupne instalisane snage od 168 MW i očekivane godišnje proizvodnje od 232 GWh. U toku su geološka istraživanja na lokaciji.

Procijenjeni ukupni troškovi izgradnje iznose približno 183 mil. EUR (izvor: nacrt Detaljnog prostornog plana).

Priključenje na prenosnu mrežu, zavisno od rezultata elaborata o priključenju HE Komarnica, moglo bi se izvršiti sa dva dalekovoda 110kV na TS 400/110kV Brezna (opciono preko 400kV dalekovoda).

Ministarstvo nadležno za prostorno planiranje trenutno radi na izradi Detaljnog prostornog plana i Strateške procjene uticaja na životnu sredinu za ovaj projekat. Period izgradnje ove HE se procjenjuje na 7 godina.

Hidroelektrana na rijeci Čehotini

Za Crnu Goru primjetno je visoko interesovanje investitora i lokalne samouprave za izgradnju hidroelektrana na rijeci Čehotini. Plan upravljanja vodama za Crnu Goru iz 2001. godine, predviđa dva moguća tehnička rješenja za eksploataciju hidropotencijala rijeke Čehotine.

- Varijanta 1: predviđa izgradnju HE Mekote i HE Gradac - tehnički potencijal: 136 GWh
- Varijanta 2: predviđa izgradnju HE Gradac i HE Milovci - tehnički potencijal: 222-218 GWh

Varijanta 2 nije vezana samo za teritoriju Crne Gore. Zbog toga postoji potreba o postizanju dogovora o podjeli potencijala Čehotine sa Republikom Srpskom.

U periodu od decembra 2010. godine do februara 2011. godine, Ministarstvo ekonomije je pozvalo investitore da dostave pisma namjere za realizaciju relevantnih projekata i dobilo je odgovore od petnaest preduzeća, kako domaćih tako i međunarodnih, koji bi bili voljni da ulažu u slučaju da Crna Gora ponudi prilikom davanja koncesije mogućnost korišćenja tehničkih rješenja na toj rijeci.

Nacrtom Strategije razvoja energetike do 2030. godine se ne predviđa izgradnja hidroelektrana na rijeci Čehotini.

Ostale hidroelektrane

Pored gore navedenog, HE Kruševu (na rijeci Pivi) i HE Boki (na rijeci Trebišnjici) može se pripisati karakter mogućeg kandidata dugoročno gledano budući da je njihov mogući razvoj povezan sa posebnim problemima koji se odnose na realizaciju (prostorni/uticaj na životnu sredinu u BiH i podjela hidropotencijala Bilečkog jezera i HE Kruševo) koje je potrebno riješiti sa susjednim zemljama. U saradnji sa susjedima, potrebno je uraditi istražne radove i izraditi projektnu dokumentaciju na nivou koji bi im obezbijedio tretman kandidata za izgradnju u Strategiji. Zbog navedenog, HE Kruševo i HE Boka nisu ni razmatrane kao kandidati za izgradnju.

Plan izgradnje malih hidroelektrana

Prema do sada izrađenim analizama, procjenjuje se da na nivou Crne Gore najveći potencijal razvoja među obnovljivim izvorima energije imaju velike hidroelektrane, male hidroelektrane i vjetroelektrane.

Trenutno su u Crnoj Gori zaključene koncesije na 13 vodotoka sa planiranom izgradnjom 35 mHE, ukupne instalisane snage od približno 100 MW i planirane proizvodnje procijenjene na približno 300 GWh godišnje. Koncesije su zaključene kroz dva tendera koja su se završila septembra 2008. i septembra 2010. godine.

Ministarstvo ekonomije je u junu 2013. godine objavilo Javni poziv za davanje koncesija za korišćenje vodotoka za izgradnju malih hidroelektrana u Crnoj Gori. Koncesije će biti

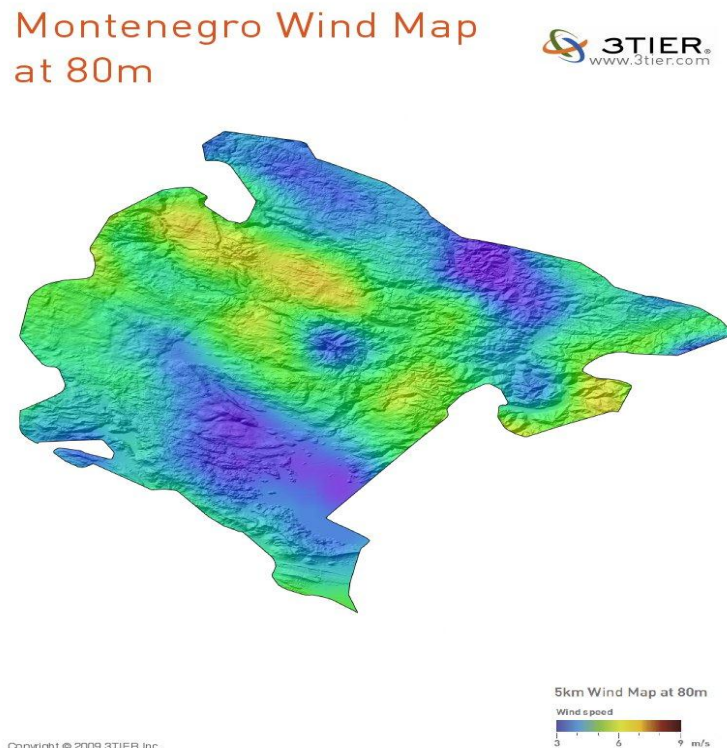
date na osnovu postupka javnog nadmetanja, kao što je predviđeno Zakonom o koncesijama.

4.5. Obnovljivi izvori energije

Vjetroelektrane

Hidrometeorološki zavod Crne Gore već više od 20 godina, na većem broju lokacija (meteorološke stanice), vrši sistematsko mjerenje hidrometeoroloških parametara za svoje potrebe, pa tako i parametara vjetra. Podaci se mjere u tačkama koje su u urbanim sredinama (uglavnom gradovima) i koje su najčešće u nižim predjelima i dolinama. Mnogobrojni podaci koji se na ovaj način dobijaju i analiziraju su pretežno namijenjeni potrebama raznih analiza i studija koje se vrše u Hidrometeorološkom zavodu Crne Gore.

Slika 11: Mapa vjetrova u Crnoj Gori

Izvor: www.3tier.com

Na osnovu ovih podataka nije moguće sa većom tačnošću odrediti sve mikrolokacije sa zadovoljavajućom brzinom vjetra, već oni mogu poslužiti samo za približno lociranje područja u kojima treba tražiti lokacije sa kvalitetnim vjetropotencijalom. Na osnovu dosadašnjih istraživanja i podataka iz meteoroloških stanica, potencijalno dobra područja za korišćenje energije vjetra su područja oko Nikšića, planinski prevoji iznad mora i područje primorja.

Na osnovu rezultata studije CETMA, Crna Gora je izdala četiri dozvole za mjerenje potencijala vjetra bez ekskluzivnog prava na lokaciju tokom 2008-2009. za specifične geografske oblasti u Crnoj Gori. Dva preduzeća koja su dobila dozvole, dostavila su nadležnom ministarstvu za energetiku tokom 2009. godine svoja mjerenja, analize i potencijalna tehnička rješenja koja su zasnovana na dozvoli. Na osnovu rezultata

mjerenja, mišljenja nadležnog ministarstva za prostorno planiranje i životnu sredinu i mišljenja operatora prenosnog sistema, u decembru 2009. godine raspisan je javni tender za dvije specifične lokacije.

Dvije lokacije za vjetroelektrane, za koje su potpisani ugovori za zakup zemljišta i izgradnju vjetroelektrana su Možura, predviđene snage 46 MW i godišnje proizvodnje od oko 100 GWh i Krново koje bi imalo dvije faze izgradnje. Prva faza instalisane snage 50 MW i godišnje proizvodnje 110 GWh i druga faza dodatnih 22 MW i 48 GWh. Osim ovih lokacija, već do 2020. godine i kasnije, dodato je još nekoliko vjetroelektrana, bez precizno utvrđene lokacije, na način da godišnja proizvodnja iz vjetroelektrana do 2020. godine dostigne iznos od oko 350 GWh (150 MW) i do 2030. godine oko 435 GWh (190 MW). Detalji u vezi ova dva projekta su prikazani u Tabeli ispod.

Tabela 13: Planirani projekti izgradnje vjetroelektrana sa potpisanim ugovorima za zakup zemljišta i izgradnju

Vjetroelektrane	Opština	Nominalna snaga generatora (MW)	Broj vjetrogeneratora	Instalisani kapacitet vjetroelektrane (MW)	Godišnja proizvodnja (GWh)
Možura	Ulcinj	2.0	23	46	106
	Bar				
Krново	Nikšić	2.4	30	72	166
	Šavnik				

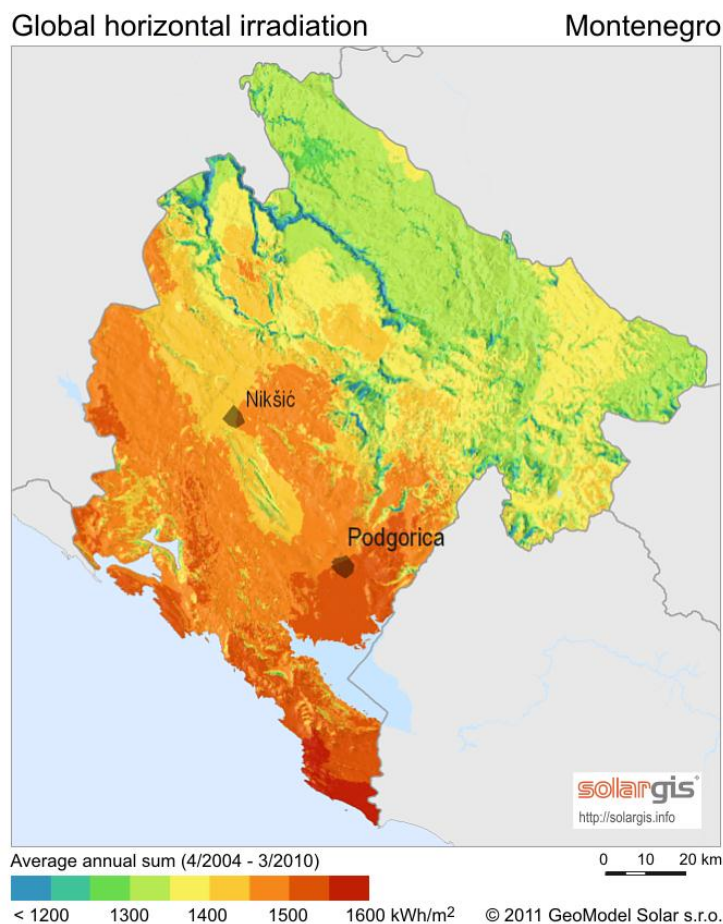
Izvor: Ministarstvo ekonomije

Ovi projekti su trenutno u fazi dobijanja građevinske dozvole. Priklučenje VE Krново na prenosnu mrežu predviđeno je dvostrukim vodom 110kV Krново – TS Brezna. Moguća varijanta za VE Možura je priključenje na novi dalekovod 110kV Virpazar – Ulcinj, po principu “ulaz-izlaz”. Konačna rješenja će biti data nakon izrade elaborata o priključenju. Indikativni trošak za vjetroelektranu Možura je procijenjen na 65 mil. EUR (izvor: procjena investitora), Krново – 70+20 mil. EUR (izvor: procjena investitora) i ostale vjetroelektrane – 1.200 EUR/kW (izvor: procjena Obradivača). Ukupni indikativni trošak vjetroelektrana u Strategiji je tako procijenjen na 241 mil. EUR.

Fotonaponske solarne elektrane

Nacrt Strategije razvoja energetike do 2030. godine predviđa izgradnju određenog broja postrojenja sa fotonaponskim panelima. Treba pritom imati na umu da se za fotonaponska postrojenja ne može očekivati neko značajnije učešće OIE u elektroenergetskom bilansu, kojim će i dalje dominirati velike proizvodne jedinice električne energije.

Slika 12: Solarna mapa Crne Gore

Izvor: SolarGis

Trenutno, veoma mali broj solarnih sistema se koristi u Crnoj Gori za proizvodnju toplotne i električne energije u ostrvskim (izolovanim) sistemima (tj. nisu priključeni na distributivnu mrežu). ZoE uvodi mogućnost za krajnjeg potrošača električne energije da instalira sistem proizvodnje manjeg obima i preda električnu energiju u mrežu. Smatra se da bi sektor zgrada, kao glavni potrošač energije, mogao da bude u obavezi da koristi obnovljive izvore energije u nekom procentu, kroz transponovanje posljednje EU Direktive o zgradama iz 2010. godine. Shodno tome, sunčevo zračenje bi moglo da se koristi za proizvodnju električne energije, kroz fotonaponske sisteme.

Korišćenje sunčevog zračenja za proizvodnju električne energije (fotonapon - FN) nije praktično eksploatisano u Crnoj Gori, uglavnom zbog i dalje visokih investicionih troškova. Trenutno, ne postoje globalni podaci o tome koliko FN energije se koristi na teritoriji Crne Gore, ali u svakom slučaju očekuje se da će biti neznatno i samo sporadično, a samo se očekuju pojedinačni slučajevi.

FN sistem od 5 kW se trenutno koristi u opštini Perast za punjenje električnih automobila i bicikala koji se koriste za javni prevoz. S druge strane, na krovu zgrade UN u opštini Podgorica koja je u fazi izgradnje planirana je ugradnja proizvodnog FN postrojenja instalisane snage od 136 kW.

Proizvodnja električne energije iz biomase

Do sada u Crnoj Gori biomasa nije korišćena za proizvodnju električne energije. Polazeći od potencijala raznih vrsta biomase koja će biti raspoloživa za proizvodnju električne energije u budućnosti, a uzimajući u obzir troškove takve proizvodnje, pretpostavljen je jedan prilično umjeren scenario izgradnje takvih postrojenja. Za proizvodnju električne energije koristili bi se ostaci od primarne drvne industrije, poljoprivredni usjevi i proizvodi od ribe, poljoprivredni nus-proizvodi (biljni i životinjski otpad), mješoviti čvrsti komunalni otpad i biorazgradivi komunalni otpad (biološki otpad/deponijski gas i metan iz kanalizacije/mulja), primjenom brojnih tehnoloških rješenja za proizvodnju samo električne energije ili u kogeneracijama (električna energija i toplota).

Na osnovu idejnog projekta planira se izgradnja kogeneracije na deponijski gas u Podgorici (izgradnja u tri faze 2012., 2014. i 2016. god.) sa vrednošću investicije od oko 2,6 mil. EUR.

5. MONOPOLI I PRIVATIZACIJA PREMA SVAKOM ENERGETSKOM PODSEKTORU

5.1. Monopoli (pravni, de facto, prirodni)

Jedna od glavnih preporuka nacrta Strategije za energetske regulatorni okvir je da Regulatorna agencija za energetiku utvrdi opravdane troškove odgovarajućih energetskih djelatnosti kako bi zaštitila privredu i građane od monopolskog položaja pojedinih subjekata i omogućila da energetske subjekte obavljaju energetske djelatnosti koje su im zakonom dozvoljene, u skladu sa ciljevima Energetske politike Crne Gore i ove Strategije.

EPCG AD Nikšić ima de facto monopol u proizvodnji i distribuciji električne energije i snabdijevanju električnom energijom.

CGES AD Podgorica ima de facto monopol u distribuciji energije, upravljanju elektroenergetskim sistemom, održavanju i razvoju prenosne mreže na teritoriji Crne Gore.

EPCG AD Nikšić i CGES AD Podgorica nisu klasični monopolisti, s obzirom da oni sami ne formiraju cijene svojih usluga, već to radi Regulatorna agencija za energetiku na osnovu objektivnih kriterijuma.

U zakonodavstvu Crne Gore ne postoji institut koji ima isključiva i posebna prava, ali u skladu sa članom 2 Zakona o javnim preduzećima („Službeni list CG“, br. 6/91):

„Privredne djelatnosti koje se, u smislu ovog Zakona, smatraju djelatnostima od javnog interesa su djelatnosti u oblasti infrastrukture: elektroprivrede, željeznički i PTT saobraćaj, radio-televizija, dnevni list "Pobjeda", korišćenja i upravljanja dobrima od opšteg interesa - vodoprivreda, morsko dobro, putna privreda, šumarstvo, kao i komunalne i druge djelatnosti.“

Preduzeća koja obavljaju djelatnosti od javnog interesa su:

1. EPCG AD Nikšić
2. Prenos AD Podgorica
3. Radio i Televizija Crne Gore
4. "Pošta Crne Gore" doo Podgorica
5. JP "Morsko dobro"
6. Crnogorski Telekom AD Podgorica
7. Željeznička infrastruktura Crne Gore, Podgorica
8. Komunalna preduzeća čiji je osnivač lokalna samouprava
9. Javna zdravstvena ustanova "Montefarm"
10. Radio difuzni centar DOO Podgorica
11. JP "Regionalni vodovod crnogorsko primorje"
12. JP "Nacionalni parkovi Crne Gore"
13. JU „Institut za razvoj i istraživanja u oblasti zaštite na radu" Podgorica
14. JU „Centar za ekotoksikološka ispitivanja Crne Gore" (CETI)

Činjenica da elektroenergetska djelatnost ima karakter javnog interesa ukazuje na njen značaj za državu. Sam termin javni snabdjevač znači da je EPCG do potpunog otvaranja tržišta obavezan da posluje po pravilima koja utvrdi Regulatorna agencija za

energetiku, kao i da snabdijeva sve potrošače u Crnoj Gori potrebnim količinama električne energije po tarifama i cijenama utvrđenim na taj način.

Vrijeme trajanja ovlaštenja koje imaju nosioci snabdijevanja električnom energijom će trajati dok postoje zakonske osnove, odnosno, dok se potpuno ne otvori i zaživi tržište električne energije i tarifni kupci pređu u kvalifikovane, potpuno ili u djelimičnom broju.

Razlog za dodjelu elektroenergetskim djelatnostima statusa javnog interesa i EPCG statusa javnog snabdjevača je obaveza da se te djelatnosti pouzdano obavljaju na cijeloj teritoriji Crne Gore, obezbjeđivanjem urednog snabdijevanja električnom energijom svih potrošača, a što je jedan od osnovnih uslova života i rada svih građana i privrednih subjekata.

Da bi EPCG i CGES dobili licence za obavljanje ovih djelatnosti, isti moraju objektivizirati i prezentirati Regulatornoj agenciji za energetiku svoje materijalno-tehnološke, kadrovske, finansijske i iskustvene potencijale kao garanciju za obavljanje predviđenih djelatnosti u narednom periodu.

5.2. Investicione mogućnosti u procesu privatizacije

Proces privatizacije bio je intenzivan u prethodnim decenijama i rezultirao je tranzicijom 90% državne imovine u privatnu. Najvećih 10 kompanija, koje su u državnom vlasništvu, posjeduju oko 2,41 mlrd. € sredstava i zapošljavale su 7.000 radnika u 2011. godini. Konsolidovani bilans uspjeha pokazuje da su ove kompanije, u 2011. godini, dostigle neto kumulativni gubitak u iznosu od 70 mil. €. Privatizacija je, u proteklom periodu, bila važan izvor budžetskih prihoda. Planom privatizacije za 2013. godinu, određene su kompanije koje će ući u proces privatizacije, kao i način na koji će se privatizovati. Očekuje se da će ovaj proces biti nastavljen i u narednom periodu. Ipak, Vlada će razmotriti strateški pristup upravljanja kompanijama koje su u državnom vlasništvu.

U pogledu rezultata poslovanja ovih kompanija, najveći profit u 2011. godini imao je *Crnogorski elektroprenosni sistem AD*, dok su najveće gubitke zabilježili Elektroprivreda Crne Gore AD, Montenegro Airlines AD Podgorica i Kontejnerski terminal i generalni tereti AD.

5.3. Planovi restrukturiranja i privatizacije

Savjet za privatizaciju i kapitalne projekte (<http://www.savjetzaprivatizaciju.me/en>) za svoj rad odgovara Vladi.

Na ovom sajtu možete naći Plan privatizacije za 2013 godinu: <http://www.mipa.co.me/>
Prema Planu privatizacije nisu predviđene privatizacije u energetskom sektoru.

Razdvajanje operatora distributivnog sistema električne energije

Cilj pravnog razdvajanja operatora distributivnog sistema je razdvajanje distributivne aktivnosti od unitarne, vertikalno integrisane Elektroprivrede Crne Gore AD Nikšić i njenog rada u okviru zasebnog pravnog lica, na otvorenom tržištu električne energije, za potrebe matične kompanije i svih ostalih korisnika usluga distribucije, pod jednakim uslovima.

6. OPŠTE ZAKONODAVSTVO KOJE SE ODNOSI NA INVESTICIJE

6.1. Zakonodavstvo o stranim investicijama, uključujući definicije i oblike investicija

Najvažniji zakoni usvojeni u prethodnom periodu su Zakon o privrednim društvima, Zakon o založnom pravu, Zakon o insolventnosti privrednih društava, Zakon o fiducijarnom prenosu prava svojine, Zakon o PDV-u, Zakon o računovodstvu, Zakon o spoljnoj trgovini, Carinski zakon, Zakon o slobodnim zonama, Zakon o zaštiti konkurencije, itd.

Tabela 14: Spisak privrednih zakona i zakona o privrednim društvima

Privredni zakoni i zakoni o privrednim društvima:	Usvojen
<u>Zakon o stranim investicijama</u>	april 2011.
<u>Izmjene i dopune Zakona o stranim investicijama (CG verzija)</u>	jun 2007.
<u>Zakon o privrednim društvima</u>	jul 2011.
<u>Zakon o koncesijama</u>	2009.
<u>Zakon o računovodstvu i reviziji</u>	novembar 2005.
<u>Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o računovodstvu i reviziji</u>	2008.
<u>Zakon o tekućim i kapitalnim poslovima sa inostranstvom</u>	jul 2005.
<u>Zakon o domaćem platnom prometu</u>	oktobar 2008.

Izvor: MIPA

Zakonom o stranim investicijama („Službeni list CG“, br. 18/11) uređuju se oblici stranih investicija, prava stranih investitora, zaštita stranih investitora, promocija i druga pitanja od značaja za strane investicije u Crnoj Gori. Stranim investitorom smatra se i lice koje je na osnovu izvršenih ulaganja steklo crnogorsko državljanstvo u skladu sa zakonom.

Podsticanje i promocija stranih investicija kojima se doprinosi ekonomskom razvoju Crne Gore vrši se na osnovu Strategije za promociju stranih investicija.

Stručne poslove na promociji stranih investicija obavlja Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija, koja je osnovana 2005. godine od strane Vlade.

Agencija obavlja sljedeće poslove:

- 1) stručne poslove na promociji investicionih mogućnosti Crne Gore, u skladu sa Strategijom i godišnjim programom rada Agencije koji se naročito odnose na:
  - pripremanje, razvoj i predstavljanje informacija o poslovnim mogućnostima za investiranje u Crnu Goru;
  - pružanje stručne pomoći stranim investitorima za ulaganje u određene oblasti i sektore privrede;
  - organizovanje neposrednih kontakata stranih i domaćih privrednih društava;
  - ostvarivanje saradnje sa relevantnim međunarodnim institucijama radi povećanja stranih investicija;
- 2) prati realizaciju stranih investicija, saraduje sa organima državne uprave, jedinicama lokalne samouprave i državnim institucijama Crne Gore na poslovima promocije i podrške na realizaciji investicija;
- 3) sačinjava informacije o stranim investicijama za Vladu u cilju unaprijeđenja investicionog ambijenta;
- 4) vodi evidenciju stranih investitora i stranih investicija;
- 5) i druge poslove iz oblasti stranih investicija u skladu sa zakonom.

Zakon o zapošljavanju i radu stranaca („Službeni list CG“, br. 22/08) je krovni zakon koji reguliše zapošljavanje stranaca u Crnoj Gori. S obzirom na činjenicu da postoji veliki broj stranih državljana koji rade u Crnoj Gori, ovim zakonom definišu se uslovi zapošljavanja i postupci u dobijanju različitih dozvola za rad. Nedavne izmjene ovog zakona doprinijele su povećanju efikasnosti i eliminisanju barijera pri zapošljavanju stranaca.

Zakon o spoljnoj trgovini usaglašen je sa zahtjevima i principima Svjetske trgovinske organizacije (STO) i Evropske unije. Ovaj zakon obezbjeđuje praćenje tokova robe i kapitala, otvorenu tržišnu ekonomiju, veću liberalizaciju prometa roba i usluga, kao i ravnopravnost učesnika u spoljnotrgovinskom prometu. Carinski zakon je pojednostavio carinski postupak i uveo dokumentaciju koja prati robu na identičan način kako se to čini u EU. Zakon je u potpunosti preuzeo odredbe sporazuma STO o carinskom vrednovanju i pravilima o porijeklu robe.

Zakon o slobodnim zonama definiše slobodne zone i slobodna skladišta kao djelove državne teritorije koji uživaju carinsku eksteritorijalnost. U carinskom smislu zone su za domaće tržište inostranstvo, a u svakom drugom smislu su dio državne teritorije kojoj pripadaju. Učesnicima međunarodnog poslovanja, slobodne zone omogućavaju fleksibilnije, efikasnije i profitabilnije poslovanje. Pogodnosti za korisnike slobodnih zona i skladišta su oslobađanje od carinskih i poreskih opterećenja kod proizvodnje za izvoz. Na ovaj način stvoreni su uslovi za povećanje konkurentnosti.

Zakon o tekućim i kapitalnim poslovima sa inostranstvom omogućio je slobodan protok kapitala, uredio procedure transfera i repatrijaciju kapitala u skladu sa najboljom praksom EU i najrazvijenijih zemalja svijeta. Iako i dalje postoje problemi u primjeni i određeni stepen rigidnosti, Zakon o radu je kreirao osnov za uređenje tržišta rada u Crnoj Gori.

6.2. Osnivanje preduzeća

Zakonom o privrednim društvima („Službeni list CG“, br. 06/02, 80/08 i 36/11) uređuju se oblici obavljanja privrednih djelatnosti i njihova registracija.

Ne postoje razlike u osnivanju domaćih i stranih privrednih društava.

6.3. Preduzetništvo i privredno pravo

Zakon o privrednim društvima broj 36/2011, pojednostavio je postupak registracije privrednih društava i stvorio neophodne predušlove za osnivanje Centralnog registra Privrednog suda, koji omogućava online pretraživanja privrednih društava registrovanih u Crnoj Gori. Crnogorski zakon omogućava osnivanje šest oblika privrednih društava, među kojima su najčešći: preduzetnik, društvo sa ograničenom odgovornošću, akcionarsko društvo, ortačko društvo, komanditno društvo i dio stranog društva. Prema istraživanju OECD-a, Crna Gora ima najmanje prepreka za prvobitnu registraciju preduzeća u regionu.

Izmjenama zakonodavstva nedavno je omogućena elektronska registracija preduzeća. Zakon o stečajnom postupku daje mogućnost za efikasan završetak aktivnosti ili za reorganizaciju biznisa. Zakon pomaže kreditorima da povrate potraživanja na brži način, vlasnicima biznisa da se preorijentišu na neke druge aktivnosti i da se imovina preduzeća brže uključi u privredni proces.

6.4. Zakonodavstvo o sticanju zemljišta/nepokretne imovine/nekretnina od strane stranih lica (fizička i pravna lica)

Strani investitori mogu da steknu pravo na nepokretnosti u Crnoj Gori, kao što su objekti preduzeća, mesta poslovanja, stanovi, stambeni prostori i zemljište za izgradnju. Pored toga, strana lica mogu da steknu prava svojine na nepokretnostima nasljeđivanjem, na isti način kao i domaći državljanin.

Strani investitori nemaju ograničenja za kupovinu i prodaju nekretnina u Crnoj Gori i mogu to da urade na isti način kao i lokalno stanovništvo. To se odnosi na sve poslovne i stambene nekretnine, uključujući i zemljišne parcele.

Crna Gora ima jedno ograničenje koje se odnosi na pristup zemljištu, a koje je opisano u Prilogu.

6.5. Zakonodavni okvir za privatizaciju

Prema Zakonu o privatizaciji privrede („Službeni list RCG“, br. 6/99 i 42/04), privatizacija u Crnoj Gori se sprovodi kombinacijom sljedećih metoda: (1) prodaja akcija, (2) prodaja poslovne aktive preduzeća, (3) izdavanje akcija zaposlenima u preduzeću, (4) zamjena akcija za privatizacione vaučere, (5) upis novih akcija putem dokapitalizacije, (6) zamjena duga za akcije, (7) zajedničko ulaganje u kojem preduzeće koje se privatizuje ulaže osnovnu aktivu i (8) kombinacija navedenih metoda.

6.6. Režim licenciranja/koncesija; uključujući definicije izraza

Zakonom o koncesijama („Službeni list CG“, br. 08/09) uređuju se uslovi, način i postupak davanja koncesija, predmet koncesija i druga pitanja od značaja za ostvarivanje koncesije.

Pravilnikom o licencama u energetsom sektoru Crne Gore („Službeni list RCG“, br. 54/09) uređuju se uslovi i postupci za podnošenje zahtjeva i izdavanje licenci, izuzeci od

licenciranja, sadržaj i izgled licencnog dokumenta, postupak izmjena licenci, obaveze u sprovođenju i kontrola sprovođenja licenci za obavljanje energetske djelatnosti za:

- proizvodnju, prenos, operatora prenosne mreže, distribuciju i operatora distributivne mreže, operatora tržišta, snabdijevanje i trgovinu električnom energijom;
- komercijalni transport, skladištenje i distribuciju, kao i prodaju i snabdijevanje naftnim derivatima i gasom.

6.7. Sektorski zakoni

Vidi podnaslov 1.5 ovog Izvještaja, Regulisanje energetske industrije.

6.8. Propisi o gasovodu/tranzitu

Crna Gora još uvijek nema gasnu infrastrukturu. Zakon o energetici, međutim, reguliše i oblast gasa. Na osnovu te zakonske obaveze, Regulatorna agencija za energetiku će nastojati, u okviru svoje nadležnosti i u rokovima propisanim zakonom, da blagovremeno pripremi podzakonska akta neophodna za funkcionisanje ove oblasti energetike, neposredno nakon stvaranja neophodnih infrastrukturnih uslova.

Takođe vidi Poglavlje 5 (Tranzit) Izvještaja o harmonizaciji nacionalnog zakonodavstva.

6.9. Bilateralni investicioni sporazumi

1. Sporazum između Crne Gore, s jedne strane, i Belgijsko-luksemburške ekonomske unije, s druge strane, o uzajamnom podsticanju i zaštiti ulaganja, 16. februar 2010. godine. Ovaj sporazum još uvijek nije na snazi.
2. Sporazum između Crne Gore i Kraljevine Danske o podsticanju i uzajamnoj zaštiti ulaganja, 11. februar 2009. godine,
3. Sporazum između Vlade Crne Gore i Vlade Republike Azerbejdžana o uzajamnom podsticanju i zaštiti ulaganja, koji je potpisan 16. septembra 2011. godine i koji je stupio na snagu 2. novembra 2012. godine,
4. Sporazum između Vlade Crne Gore i Vlade Republike Češke o izmjenama i dopunama Sporazuma između Savezne Vlade i Vlade Republike Češke o uzajamnom podsticanju i zaštiti ulaganja, koji je potpisan 4. juna 2010. godine i koji je stupio na snagu 4. maja 2011. godine,
5. Sporazum između Crne Gore i Republike Finske o podsticanju i uzajamnoj zaštiti ulaganja, koji je potpisan 14. novembra 2008. godine i koji je stupio na snagu 29. aprila 2010. godine,
6. Sporazum između Vlade Crne Gore i Vlade Katara o uzajamnom podsticanju i zaštiti ulaganja, koji je potpisan 17. februara 2009. godine i koji je stupio na snagu 29.9.2009. godine,
7. Sporazum između Vlade Crne Gore i Vlade Republike Makedonije o uzajamnom podsticanju i zaštiti ulaganja, 15. decembar 2010. godine, koji je stupio na snagu 30.9.2011. godine,

8. Sporazum između Vlade Crne Gore i Vlade Malte o uzajamnom podsticanju i zaštiti ulaganja, koji je potpisan 7. aprila 2010. godine i koji je stupio na snagu 19.7.2011. godine,
9. Sporazum između Crne Gore i Srbije o uzajamnom podsticanju i zaštiti ulaganja, koji je potpisan 29. oktobra 2009. godine i koji je stupio na snagu 9.10.2010. godine,
10. Sporazum između Crne Gore i Ujedinjenih Arapskih Emirata o uzajamnom podsticanju i zaštiti ulaganja, koji je potpisan 26. marta 2012. godine i koji je stupio na snagu 1. marta 2013. godine,
11. Sporazum između Vlade Crne Gore i Vlade Republike Turske o uzajamnom podsticanju i zaštiti ulaganja, koji je potpisan 14. marta 2012. godine, a koji još uvijek nije stupio na snagu.

III

IZVJEŠTAJ O ENERGETSKOJ EFIKASNOSTI

10. septembar 2013

Sadržaj

1. OPŠTI DIO	108
• Energetska politika	109
• Politika zaštite životne sredine i veza sa energetskektorom	115
• Glavni pravci ekonomske, fiskalne I monetarne politike	115
2. OSNOVNI PRINCIPI	115
• Elementi EE uključeni u politiku i strategiju drugih privrednih sektora	118
• Implementacija politike	119
3. PODJELA ODGOVORNOSTI I KOORDINACIJA	120
4. STRATEGIJA I CILJEVI POLITIKE	121

- *Strategija i ciljevi politike za poboljšanje EE i regulisanje uticaja na životnu sredinu* 121
- 17.1.122
- a. Koordinacija sa drugim strategijama sektora i strategijama zaštite životne sredine koje su vezane za određene uslove privredne rekonstrukcije.....122
  - 5. *FINANSIJSKI PODSTICAJI, PROMOCIJA TEHNOLOGIJE* 122
  - b. *Projekti u oblasti EE*.....122
  - 6. *NACIONALNI PROGRAMI I AKTIVNOSTI* 125

1. OPŠTI DIO

Tabela 1: Indikatori energetske efikasnosti

CRNA GORA – ENERGETSKA EFIKASNOST				
Opšti ciljevi energetske efikasnosti - Direktiva 2006/32/EC (ktoe / % / year)		58,9 /9/2018		
Ključne nadležne institucije		Ministarstvo ekonomije; Ministarstvo održivog razvoja i turizma		
Glavni podaci i indikatori energetske efikasnosti**		2009	2010	2011
Ukupno snabdjevanje primarnom energijom (TPES)	ktoe	994	1.174	1.179
Energetski intenzitet (TPES/GDP)	toe / thousand 2005 USD	0,36	0,42	0,41
TPES/Populacija	toe/capita	1,58	1,86	1,87
Ukupna potrošnja finalne energije (UFPE)	ktoe	792	806	816

- **Energetska politika**

U skladu sa Zakonom o energetici (usvojen 2010. godine) Energetska politika Crne Gore identifikuje ciljeve energetskeg razvoja Crne Gore i mjere za postizanje ovih ciljeva. Ažurirana Energetska politika Crne Gore do 2030. godine usvojena je od strane Vlade 03. marta 2011. godine

Glavni prioriteti Energetske politike Crne Gore su:

- Bezbjednost u snabdjevanju energijom – Trajno, bezbjedno, visokokvalitetno i diversifikovano snabdjevanje energijom usmjereno da ispuni zahtjeve potrošača;
- Razvoj konkurentskog tržišta energije – Obezbeđivanje liberalnog, nediskriminišućeg, konkurentskog i otvorenog energetskeg tržišta na osnovama otvorenog tržišta. Uspostavljanje konkurencije u tržišnim aktivnostima (proizvodnja i snabdjevanje strujom i prirodnim gasom), osnova politike cijena za za forme energije zasnovana isključivo na tržišnim principima, kao i stvaranje uslova za pojavljivanje novih energetskeg preduzeća (nezavisni proizvođači, snabdjevači i trgovci energijom);
- Održivi energetskeg razvoj – Obezbeđivanje održivog razvoja energetskeg sektora bazirano na ubrzanom, ali racionalnom korišćenju sopstvenih energetskeg izvora u skladu sa principima zaštite životne sredine, povećanju energetske efikasnosti (EE) i povećanog korišćenja obnovljivih energetskeg izvora (OEI) kao i potrebama za socio-ekonomskim razvojem Crne Gore.

Prema Zakonu o energetici, ostvarivanje ciljeva definisanih Energetskeg politikom treba da bude postignuto kroz razvoj Strategije razvoja energetike Crne Gore (SRE) i putem petogodišnjeg Akcionog plana za realizaciju istog.

SRE do 2025. godine je usvojena 2007. godine i trenutno se ažurira. Nacrt Ažurirane SRE do 2030. godine je spreman, finalizovan je proces javne diskusije i očekuje se da će biti usvojena krajem 2013. Nakon usvajanja inovirane SRE, planira se novi Akcioni plan za implementaciju strategije.

Usvajanje ažurirane SRE do 2030. godine će zamijeniti trenutnu Strategiju energetske efikasnosti (iz 2005. godine) što nači da će nova SRE postati zajednički strateški dokument u oblasti energetike.

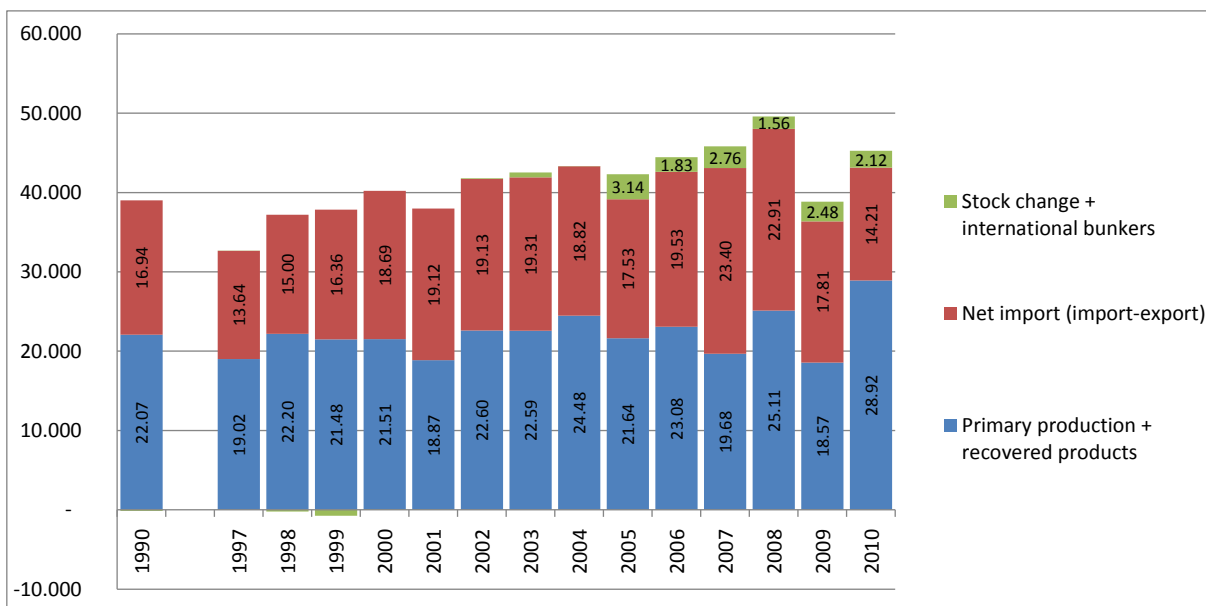
Što se tiče energetske efikasnosti, Zakon o energetskeg efikasnosti (iz 2010.) prepoznaje trogodišnji Akcioni plan za energetskeg efikasnost (APEE) kao glavni dokument za period 2013.-2015. godina a koji je u pripremi i trebalo bi da bude usvojen do kraja 2013. godine.

- **Snabdjevanje energijom i potražnja**

Brojevi 1-5 i Tabela 2 u nastavku pokazuju trendove u posmatranom periodu za različite odabrane kategorije podataka o energetsom balansu (EB) Crne Gore a koji su dostupni u bazi podataka Ministarstva ekonomije koji je usklađen sa međunarodnom metodologijom izrade energetskog bilansa (EUROSTAT I IEA) i klasifikacijom privrednih sektora.

Ukupno snabdjevanje energijom u periodu 1997.-2008. godine pokazuje trend povećanja sa 32,66 PJ u 1997. na 49,58 PJ u 2008. odnosno 3,86% godišnje (slika1). Smanjenje proizvodnje u Aluminijskom kombinatu Podgorica (KAP) i problemi sa Željezom Nikšić znatno su smanjili potrošnju energije u 2008. i 2009. godini. Tokom ovog perioda, energetska zavisnost Crne Gore bila je u rangu od 40,5% (1998.) do 55,3% (2007.) dok je 2010. godine pala na 29,5% zahvaljujući skoro eliminisanom neto uvozu energije. Tokom četrnaestogodišnjeg perioda (1997.-2010.), Crna Gora je uvezla 100% svih tečnih goriva i u prosjeku, 37,3% (1,382GWh/yr.) električne energije prema realizovanom energetsom balansu Crne Gore. Tokom perioda 1997.-2010. godina proizvodnja energije na osnovnom nivou (ugalj, hidro i biomasa) kretala se od 17,73 PJ (2007.) do 29,77 PJ (2010.) tj. činila je od 47% (2009.) do 65% (2010.) ukupne bruto domaće potrošnje energije.

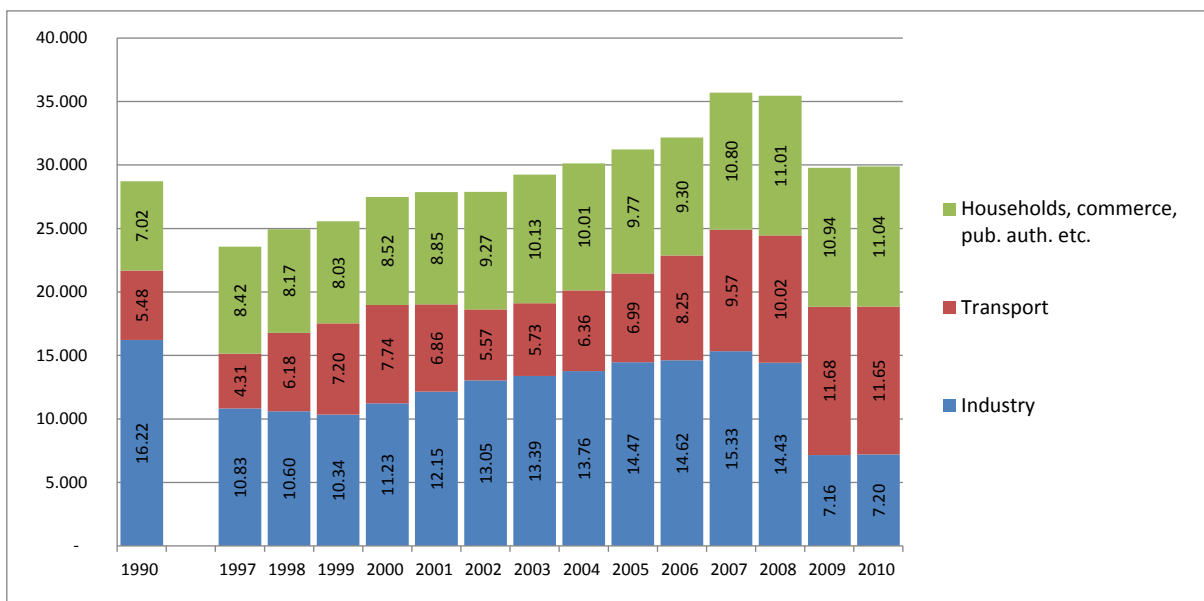
Slika 1: Ukupno snabdjevanje energijom, 1990-2010 (PJ)

Izvor: Energetski balans Crne Gore 2012.

Slično energetsom snabdjevanju prikazanom na Slici 1, ukupna potrošnja finalne energije koja je prikazana na Slici 2, za period 1997.-2008. godine, takođe prikazuje konstantno povećanje (u prosjeku 3,74% godišnje, od 23,9 PJ 1997. do 35,7 PJ 2008.). Prema strukturi potrošnje, došlo je do smanjenja potrošnje u KAP-u i Nikšičkoj Željezari u 2009. godini.

Slika 2: Potrošnja finalne energije po sektorima, 1990.-2010. (PJ)

Izvor: Energetski balans Crne Gore 2012

Prema Slici 3 u nastavku i u zavisnosti od godine, dominira industrijski sektor (40-46%), a prate ga drugi potrošači – domaćinstva i sektor uslužnih djelatnosti (29-36%) dok sektor saobraćaja predstavlja 18-28%. U uslovima smanjene potrošnje u crnoj metalurgiji i industriji obojenih metala u 2009. i 2010. godini uočeno je da je sektor saobraćaja postao dominantan (39%) u poređenju sa drugom potrošnjom (37%) i industrijom (24%). Takođe, ovaj sektor je zabeležio stalni rast potrošnje, ukazujući na važnu ulogu sektora saobraćaja u potrošnji finalne energije u budućnosti.

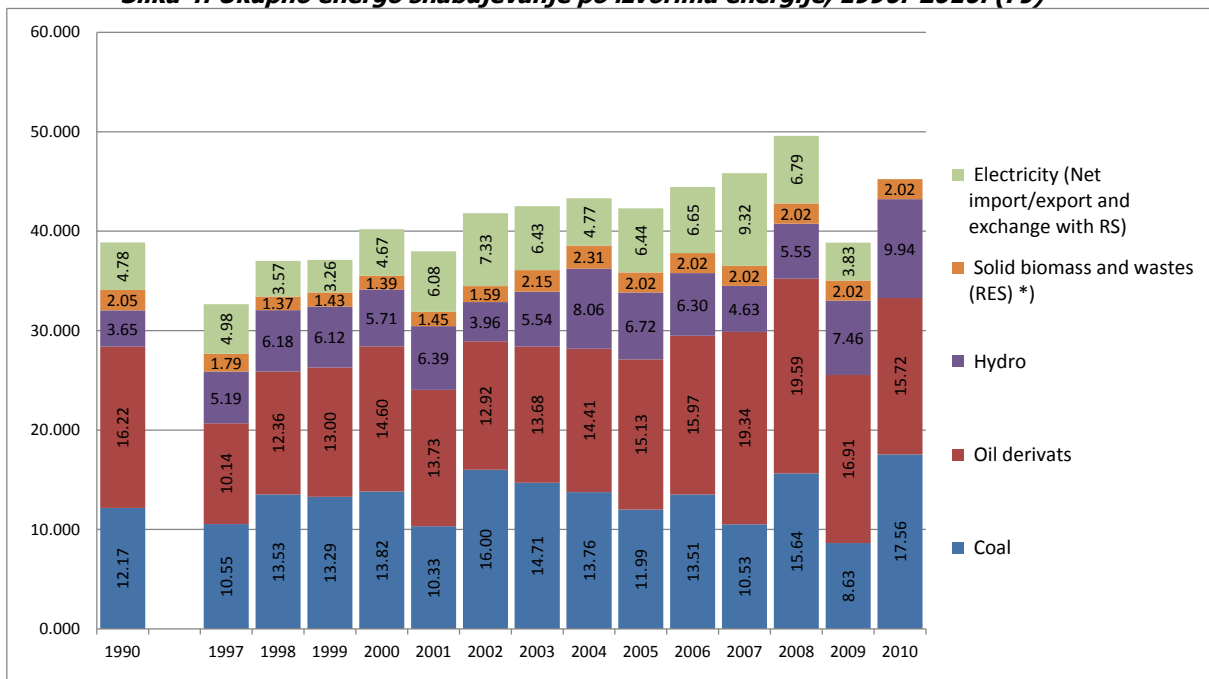
Slika 3: Potrošnja finalne energije po sektorima, 1990.-2010. (%)

Izvor: Energetski balans Crne Gore 2012.

Slike 4 i 5 pokazuju bruto snabdjevanje energijom i potrošnju finalne energije po energetskeim izvorima (primarna proizvodnja i uvoz). U zavisnosti od posmatrane godine, udeo naftnih derivata zajedno sa čvrstim gorivom (ugalj) je u prosjeku 70%, od kojih je 35-45% uvezenih naftnih derivata a 25-35% domaći ugalj. Potrošnja struje iz hidroelektrana koje zavise od nepredvidive hidrologije bila je 9,5-22% u periodu 1997.-2010., dok je ostatak električne energije bio uvezen (do max. 2,588 GWh u 2007. godini). Pretpostavlja se da je godišnji doprinos od ogrevnog drveta i ostataka drveno-prerađivačke industrije u tom periodu bio konstantan (oko 2 PJ ili 4-5% ukupne nacionalne energetske potrošnje). Kada je u pitanju ukupna količina energije Slika 4 identična je sa slikom 1.

Slika 4: Ukupno energo snabdjevanje po izvorima energije, 1990.-2010. (PJ)

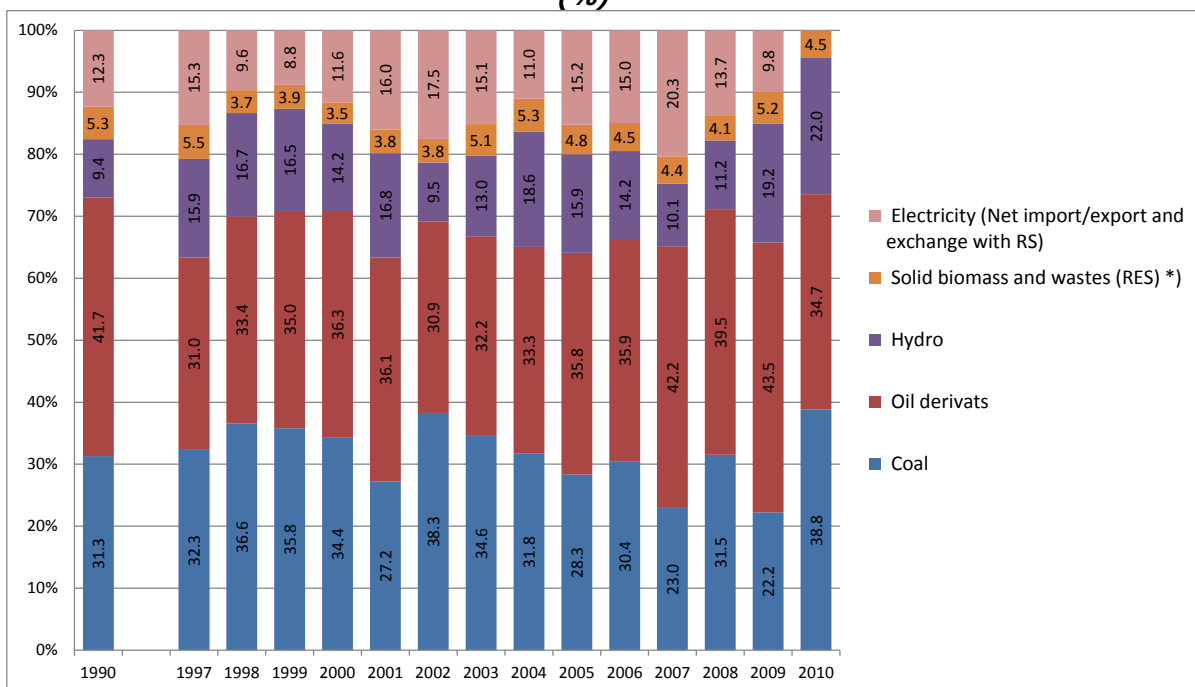

*) woody biomass, forest residues, waste form prim. woody industry, energy crops, agricultural by-products (crop and livestock residues) - all RES

Izvor: Energetski balans Crne Gore 2012.

Slika 5: Ukupno energo snabdjevanje po izvorima energije, 1990.-2010. (%)

*) woody biomass, forest residues, waste form prim. woody industry, energy crops, agricultural by-products (crop and livestock residues) - all RES

Izvor: Energetski balans Crne Gore 2012.

U Tabeli 2 dati su odabrani podaci i indikatori razvoja energetskog sektora Crne Gore u periodu 1990.-2010. godina.

Tabela 2: Odabrani podaci I elementi energetskog balansa I odabrani indikatori razvoja energetskog sektora Crne Gore (1990.-2010.)

RB		Jedinica	1990	2000	2005	2008	2010
1	Stanovništvo	(-)	615,035	612,496	623,277	628,804	629,603
2	Bruto nacionalni proizvod	(000 EUR-2000)	1,065,700	1,065,700	1,224,000	1,573,000	1,520,000
3	Bruto nacionalna potrošnja	(TJ)	38,876	40,194	42,300	49,579	45,251
4	Neto uvoz (+) / izvoz (-) ukupne energije1)	(TJ)	38,876	18,691	17,526	22,909	14,214
5	Neto uvoz (+) / izvoz (-) električne energije 1)	(GWh)	1,329	1,298	1,543	1,464	249
6	Potrošnja finalne energije	(TJ)	29,224	28,121	31,407	35,789	30,028
7	Bruto potrošnja finalne energije (GFEC)	(TJ)	30,380	29,941	34,565	38,713	32,964
...8	Potrošnja finalne energije	(GWh)	3,084	3,335	3,730	3,816	3,320
9	Bruto energetska potrošnja 2)	(GWh)	3,517	3,949	4,655	4,717	4,172
10	Bruto proizvodnja električne energije iz obnovljivih izvora	(GWh)	1,014	1,586	1,868	1,541	2,762
11	Bruto proizvodnja elektročne energije u elektranama (total)	(GWh)	2,188	2,651	2,866	2,830	4,171
12	Ukupna potrošnja iz obnovljivih izvora (EB)	(TJ)	5,695	7,103	8,740	7,562	11,961
13	Korišćenje obnovljivih izvora u proizvodnji elek. energije	(TJ)	3,649	5,709	6,724	5,546	9,945
14	Korišćenje obnovljivih izvora energije za grejanje/hlađenje	(TJ)	2,047	1,394	2,016	2,016	2,016
15	Korišćenje obnovljivih ener. izvora u saobraćaju (NTRES-T)	(TJ)	171	105	134	106	123
16	Ukupno korišćenje obnovljivih ener. izvora u NTRES kalkulacijama	(TJ)	5,695	7,103	8,740	7,562	11,961
17	CO2 emisija od sagorevanja goriva (IPCC, pristup sektora)	(Gg CO2)	2,437	2,441	2,350	3,037	2,931

INDIKATORI							
I	Energetska zavisnost (total) 3)	(%)	100.00	46.50	39.33	43.14	29.45
...II	Samodovoljnost u elek. energiji	(%)	62.21	67.13	66.86	68.96	105.88
III	Transformacija i distribucija energije	(%)	75.17	69.96	74.25	72.19	66.36
IV	Intenzitet energije 1 (EI1): bruto nacionalna potrošnja / GDP	(MJ/000 EUR-2000)	36,479	37,716	34,559	31,519	29,770
V	Intenzitet energije 2 (EI2): Potrošnja finalne energije / GDP	(MJ/000 EUR-2000)	27,422	26,388	25,659	22,752	19,756
VI	Potrošnja finalne energije po GDP	(kWh/000 EUR-2000)	2,894	3,130	3,047	2,426	2,184
VII	Bruto nacionalna potrošnja energije per capita	GJ/cap	63.2	65.6	67.9	78.8	71.9
VIII	Bruto potrošnja finalne energije per capita	GJ/cap	47.5	45.9	50.4	56.9	47.7
IX	Potrošnja finalne energije per capita	kWh/cap	5,015	5,445	5,984	6,069	5,273
X	Obnovljivi izvori u ukupnoj proizvodnji energije (bruto)	(%)	46.32	59.82	65.17	54.44	66.24
XI	Udeo obnovljivih izvora enrg. u bruto potrošnji finalne energije (NTRES)	(%)	18.75	23.72	25.28	19.53	36.28
XII	Udeo obnovljivih izvora enrg. u saobraćaju (NTRES-T)	(%)	3.51	1.48	2.16	1.21	1.21
XIII	emisija CO2 per capita	t CO2/cap	3.96	3.98	3.77	4.83	4.65
XIV	Emisija CO2 po jedinici bruto nacionalne energetske potrošnje	(t CO2/TJ)	62.69	60.72	55.55	61.25	64.77
XV	Emisija CO2 po jedinici GDP	(kg CO2/EUR-2000)	2.29	2.29	1.92	1.93	1.93

Izvor: Nacrt strategije energetskog razvoja do 2030.

- ***Politika zaštite životne sredine i veza sa energetskektorom***

Imajući na umu da je energetskektor među glavnim strateškim prioritetima crnogorske ekonomije i da je energetskektor veoma kompleksan i ima uticaja na životnu sredinu i klimatske promjene, budući razvoj se mora pažljivo isplanirati i mora obuhvatiti pitanja zaštite životne sredine i klimatskih promjena.

Propisi na polju zaštite životne sredine i klimatskih promjena, informacije, učešće javnosti u pitanjima životne sredine i klimatskih promjena su mehanizmikoji obezbjeđuju poboljšanje procesa donošenja odluka, razvoj i implementaciju politike regulative na različitim poljima ovog sektora.

Pitanje zaštite životne sredine u Crnoj Gori ima visoki prioritet. Crna Gora je razvila sveobuhvatni zakon koji se bavi izgradnjom i modernizacijom proizvodnih kapaciteta elektroenergetskom sektoru i izgradnjom dalekovoda.

U Crnoj Gori, EU Direktiva za procjenu uticaja na životnu sredinu je unešena u nacionalno pravo Zakonom o procjeni uticaja (na snazi od 2008., amandman 2010.). Ovaj zakon je bio predmet daljih izmjena u maju 2013. u cilju postizanja većeg stepena saglasnosti sa odredbama Direktive za procjenu uticaja na životnu sredinu, iako su glavne odredbe ove Direktive već prenešene u zakon. Pored toga, očekuje se da Uredba o projektima koji podliježu Procjeni uticaja na životnu sredinu bude usvojena od strane Vlade do kraja 2013.

Sve u svemu, na državnom nivou, izvedeno je 55 procjena uticaja na životnu sredinu tokom 2012. godine, dok je 171 procjena izvršena na lokalnom nivou (ukupno 226). Takođe, pogledaj Izvještaj o usklađivanju zakona i propisa sa odredbama Sporazuma, poglavlje o Aspektima životne sredine.

- ***Glavni pravci ekonomske, fiskalne i monetarne politike***

Pogledaj Izvještaj o usklađivanju zakona i propisa sa odredbama Sporazuma, poglavlje 1, Podnaslov o trenutnoj situaciji u tržišnoj reformi.

2. OSNOVNI PRINCIPI

Energetska efikasnost je jedan od prioriteta nove energetske politike u Crnoj Gori ili šire, u regionu Jugoistočne Evrope i EU. Njena važnost nastavlja da raste u okruženju a) visoke zavisnosti od energetske uvoza b) rastućih cijena energije i c) brige o bezbjednosti energetske snabdjevanja i klimatskih promjena.

Energetska efikasnost je prepoznata kao isplativ i brz način da se poboljša sigurnost snabdjevanja energijom i smanji emisija gasova odgovornih za klimatske promjene. Čineći privredu energetske efikasnijom imaće pozitivan uticaj na razvoj ekonomije i otvaranje novih radnih mjesta..

Vlada Crne Gore usvojila je Strategiju energetske efikasnosti za Crnu Goru 2005. godine kao dio politike razvoja energetske sektora koju je predložilo Ministarstvo ekonomije. Strategija energetske efikasnosti ističe da efikasno korišćenje energije doprinosi

pouzdanijem energetsom snabdjevanju, tržišnoj konkurenciji i zaštiti životne sredine. Takođe, ona potvrđuje ogromnu ulogu koju EE ima u otvaranju novih poslovnih prilika i porastu broja zaposlenih kao i druge benefite na lokalnom i globalnom nivou.

Prioriteti i ključne mjere Strategije potvrđeni su u Strategiji razvoja energetike Crne Gore do 2025. (decembar 2007.) i ažuriranoj Energetskoj politici (mart 2011.)

Međutim, kao što je gore navedeno, Ministarstvo ekonomije trenutno radi na ažuriranju Strategije razvoja energetike do 2030. godine koja će biti usvojena do kraja 2013. godine a koja će utvrditi jedan od sljedećih koraka vezano za inoviranje Strategije energetske efikasnosti za Crnu Goru..

Prema Zakonu o energetskej efikasnosti, mjere i politika energetske efikasnosti implementirane su kroz trogodišnji EE akcioni plan (APEE). Prvi APEE pokriva period od 2010.-2012. i Vlada ga je usvojila u decembru 2010. godine Ministarstvo ekonomije trenutno priprema drugi APEE koji će biti usvojen do kraja 2013. godine.

Jedan od zahtjeva Zakona o EE, koji se prenosi Direktivom 2006/32/EC o energetskej efikasnosti krajnje energije i energetskeim uslugama je obaveza da se definišu Indikativni ciljevi energetske štednje. Indikativni cilj je planirana štednja u potrošnji finalne energije u Crnoj Gori, koja je izražena u apsolutnom iznosu u GWh ili u ekvivalentnoj jedinici i u procentima koji odgovaraju prosječnoj potrošnji finalne energije.

U cilju ispunjavanja ove obaveze, Vlada Crne Gore usvojila je Odluku o indikativnim ciljevima energetske uštede u aprilu 2011. godine (Službeni list Crne Gore br. 48/2011.). Indikativni cilj je određen iznosom od 58,9 ktoe ili 9% finalne potrošnje energije u Crnoj Gori. Indikativni cilj važi za devetogodišnji period od 2010.-2018. godina.

Indikativni cilj energetske štednje biće ostvaren putem mjera koje su opisane u Akcionom planu energetske efikasnosti.

Zakon o energetskej efikasnosti (Službeni list Crne Gore 29/10 iz maja 2010.) napisan je u skladu sa odgovarajućim direktivama EU koje su bile primjenjive u vrijeme nastanka, a sve četiri su podlegle izmjenama i zatim napuštene. Prema obavezama koje proističu iz članstva u Sporazumu o energetskej zajednici, nacionalno zakonodavstvo treba da bude usklađeno sa sledećim direktivama EU u oblasti energetske efikasnosti:

- Direktiva 2006/32/EC o učinkovitosti korišćenja krajnje energije i energetskeim uslugama;
- Direktiva 2010/31/EU o energetskej efikasnosti zgrada;
- Direktiva 2010/30/EU o označavanju energetskei efikasneih proizvoda i potrošnjei energije.

Dodatno, Crna Gora je odlučila da implementira Direktivu 2009/125/EC stvarajući okvir za ispunjavanje zahtjeva Ekodizajna za proizvode koji koriste energiju. Glavni zahtjevi Ekodizajna su već uključeni u Zakon o energetskej efikasnosti

Vredi pomenuti da je nova Direktiva 2012/27/EU usvojena u oktobru 2012. Ova direktiva dodatno dopunjuje Direktive 2009/125/EC i 2010/30/EU i ukida Direktivu 2006/32/EC.

Usvajanje ove direktive u Energetskej zajednici je u toku. Sekretarijat Energetske zajednice pripremio je preporuke za implementaciju nove Direktive za energetskeu efikasnost u Energetskej zajednici i lansirao studiju koja će procjeniti uticaj Direktive za

energetsku efikasnost, ako bude usvojena od Ugovornih strana Sporazuma o Energetskoj zajednici (uključujući Crnu Goru).

U tom pogledu, Zakon o EE prenosi samo osnovne zahtjeve "starih" direktiva, ali potpuniji prenos zahtjeva direktiva koje se trenutno primjenjuju predviđen je kroz izradu podzakonskih akata i planiranih amandmana na Zakon o EE. Crna Gora je već započela pripreme amandmana na Zakon o EE. Imajući u vidu velike promjene na postojećem dokumentu, ovo će zapravo biti potpuno novi zakon. Usvajanje novog zakona od strane Vlade planira se krajem 2013.

U cilju usklađivanja nacionalnog zakonodavstva sa novim obavezama, 11 regulativa je usvojeno a jos 3 su u nacrtu:

- Pravilnik o metodologiji izračunavanja nacionalnog indikativnog cilja poboljšanja energetske efikasnosti u Crnoj Gori (Službeni list Crne Gore 18/11 iz aprila 2011.);
- Odluka o određivanju nacionalnog indikativnog cilja za poboljšanje energetske efikasnosti. (Službeni list Crne Gore 48/2011 od 30. septembra 2011.);
- Pravilnik o određivanju limita za energetsku potrošnju u cilju definisanja velikih potrošača, sadržaja plana poboljšanja EE i izvještaja o planu implementacije (Službeni list Crne Gore 10/12 iz februara 2012.);
- Pravilnik o sadržaju izvještaja o implementaciji plana za poboljšanje energetske efikasnosti od strane lokalne samouprave (Službeni list Crne Gore 61/11 od 23. decembra 2011.);
- Pravilnik o informacionom sistemu energetske potrošnje i načinu dostavljanja podataka o godišnjoj potrošnji energije (Službeni list Crne Gore 6/12 od 27. januara 2012.);
- Vodič o implementaciji mjera energetske efikasnosti (službeni list Crne Gore 51/12 od 9. oktobra 2012.);
- Pravilnik o minimalnim zahtjevima energetske efikasnosti u zgradama (Službeni list Crne Gore 23/2013 od 27. maja 2013.);
- Pravilnik o Sertifikatu o energetskoj efikasnosti zgrada (Službeni list Crne Gore 23/2013 od 27. maja 2013.);
- Pravilnik o metodologiji izvođenja energetskih provjera zgrada (Službeni list Crne Gore 23/2013 od 27. maja 2013.);
- Pravilnik o programu obuke za obavljanje energetskih revizija, sadržaja zahtjeva za izdavanje ovlaštenja i registra ovlašćenih lica (Službeni list Crne Gore 24/2013 od 31. maja 2013.);
- Pravilnik o redovnim energetskim revizijama sistema za hlađenje i grijanje (Službeni list Crne Gore 24/2013 od 31. maja 2013.);

Nacrt sledećih regulative je završen:

- Pravilnik o označavanju energetske efikasnosti na kućnim aparatima;
- Pravilnik o Eko dizajnu proizvoda koji koriste energiju;
- Pravilnik o metodologiji evaluacije nivoa energetske efikasnosti u javnoj nabavci

dobara i usluga.

- ***Elementi EE uključeni u politiku i strategiju drugih privrednih sektora***

Zakon o prostornom planiranju i izgradnji iz 2008. godine uveo je odredbe u dvije oblasti: zahtjevi energetske efikasnosti koji treba da budu ispunjeni tokom izrade prostornog/urbanističkog plana i kao preduslov za dobijanje građevinske dozvole. Oni nameću obavezu da se kriterijum energetske efikasnosti uključi kada se priprema specifična tehnička dokumentacija (“elaborat”) za nove zgrade kao i podnošenje sertifikata o energetske efikasnosti zgrade.

Porast urbanizacije u Crnoj Gori izazvao je i neke negativne efekte, a najistaknutiji među njima jeste veliki broj nelegalnih građevina (zgrada koje nemaju građevinsku dozvolu), poslovnih i stambenih, koje posjeduju karakteristike niske energetske efikasnosti. Ministarstvo održivog razvoja i turizma dalo je nacrt strateških dokumenata i Zakona o legalizaciji nelegalno izgrađenih objekata. Pomenuti podrazumjevaju poboljšanje energetske efikasnosti kao jedan od uslova da postanu kvalifikovani za legalizaciju.

Dugoročna vizija razvoja sadržana u dokumentu “Crna Gora u XXI vijeku – eri kompetitivnosti”, omogućava artikulaciju globalnih izazova vremena, ustanovljavanje pravaca razvoja, obaveza i ciljeva crnogorskog društva u svim segmentima. Osim toga, opredjeljenje za jačanje otvorenosti crnogorske ekonomije, jačanje ekonomskih sloboda sa više stimulativnog okruženja za podsticanje preduzetništva i promovisanje obnovljivih izvora energije i energetske efikasnosti predstavljaće jednu od osnova za dugoročne razvojne ciljeve.

Strategija regionalnog razvoja Crne Gore uvodi nove uslove institucionalne i sistematske podrške politici balansirano regionalnog razvoja zemlje, postavljajući dodatne preduslove za dinamizaciju sveukupnog ekonomskog razvoja. Jedan od glavnih zadataka i ciljeva ove strategije je promovisanje EE u Crnoj Gori..

Prema Strategiji za aktivnosti naučnog istraživanja u Crnoj Gori (2012.-2016.), stimulisane razvoja novih tehnoloških rješenja vodi do isplative, u životnoj sredini prihvatljive i pouzdane proizvodnje energije:

- Istraživanja posvećena poboljšanju EE i smanjenju troškova proizvodnje električne energije iz obnovljivih energetskih izvora (hidro potencijal, vjetar, termo-solarni, biomasa) ;
- Istraživanje u oblasti novih tehnoloških rješenja koji uključuju EE i uštedu energije.
- Istraživanje posvećeno višestrukim energetskim izvorima;
- Istraživanje koje se može da konstituiše kvalitetnu osnovu za promociju razvoja strateških dokumenata u ovoj oblasti.

- ***Implementacija politike***

Kako je definisano u Zakonu o EE, implementacija programa i mjera EE postignuta je putem APEE. APEE postavlja prioritete svakom sektoru i definiše realizaciju, izvore finansiranja i vremenski raspored. Očekivana ušteda energije je unaprijed procjenjena i ukupan indikativni cilj energetske efikasnosti na kraju implementacije je postavljen.

Crna Gora je već usvojila prvi Nacionalni akcioni plan energetske efikasnosti za period 2010.-2012., i trenutno je u pripremi drugi NAPEE za period 2013.-2015, koji će biti usvojen u III kvartalu 2013..

Mjere APEE pokrivaju sve sektore potrošnje finalne energije. Glavni kratkoročni prioriteti pomenuti kroz implementaciju prvog APEE biće predmet i u drugom APEE. APEE mjere uključuju, ali nisu ograničene samo na:

Mjere za poboljšanje EE zgrada. Kako je relevantan okvir za energetske efikasnost u zgradama usvojen u okviru implementacionog perioda prvog APEE, budući prioriteti biće uglavnom povezani sa implementacijom pravilnika o energetske efikasnosti zgrada i redovne inspekcije bojlera i sistema za hlađenje, kao i sa amandmanima ovog zakona. Mjere koje će promovisati implementaciju pravilnika o EE biće različite za nove i već postojeće zgrade. Za nove zgrade ključna stvar biće sprovođenje Zakona putem inspekcije i monitoringa, kao i kroz akcije za podizanje svesti građana. Za već postojeće zgrade, poboljšanje EE zahtjevaće kombinaciju aktivnosti širenja informacija sa pružanjem pomoći i tehničke podrške. Javni sektor mora da da primjer kroz programe za energetske rehabilitacije i izdavanje sertifikata postojećim zgradama, koje finansira država, lokalni budžet, donatori, stipendije i krediti, kao i usklađivanje privatnog kapitala putem alternativnih finansijskih mehanizama kao što su ugovaranje o energetskom učinku ili finansiranje od strane trećeg lica.

Mjere za stambeni sektor Kao dodatak poboljšanju EE stambenih zgrada, druge mjere za sektor u prvom APEE bile su vezane za:

- o savesniji korišćenje energije i odgovarajuće održavanje energetskog sistema,
- o uvođenje podsticaja za korišćenje energetski efikasnih tehnologija (npr. efikasna rasvjeta) i obnovljivih izvora energije posebno solarnih sistema za grejanje,
- uvođenje energetskih oznaka za kućne aparate.

Slične mjere biće uključene u drugi APEE:

Mjere uslužnog sektora (javnog i komercijalnog): Osim regulatornih mjera za poboljšanje EE u zgradama, prioriteti za ovaj sektor u prvom APEE uključivali su:

- o tehničku pomoć i podršku za uspostavljanje efikasnog upravljanja energijom kao i energetskih informacionih sistema, razvoja i implementacije EE programa i planova kako bi korišćenje savremenog ESCO modela bilo moguće,
- o podrška implementaciji EE programa za rehabilitaciju kada je u pitanju ulična rasvjeta, sistemi za snabdjevanje vodom, kanalizacija i druge komunalne usluge,
- o podrška uvođenju EE tehnologije i OEI u opštinskim objektima i
- o saradnja i podrška za izradu i implementaciju biznis programa.

Nastavak ovih aktivnosti biće isplaniran u drugom APEE:

Mjere za industrijsku sektor: Prioritet u prvom APEE bio je pružanje podrške velikim potrošačima iz industrijskog sektora da uspostave potrebne interne mehanizme u cilju ispunjenja obaveza u skladu sa Zakonom o EE a u vezi sa upravljanjem energijom, pripremama akcionog plana itd. Kako su ove akcije djelimično implementirane, nastavak će uslediti u drugom APEE. Istovremeno, izvršni mehanizmi za monitoring poštovanja Zakona o EE biće ojačani.

Mjere sektora saobraćaja: U prvom APEE, EE mjere uključuju:

- o šemu za uvođenje EE i kriterijuma za zaštitu životne sredine u investiranje u saobraćajnu infrastrukturu,
- o specijalne mjere za promociju EE u javnosti i gradskom saobraćaju, preduzećima za prevoz robe itd, uključujući obuku za vozače, efikasno održavanje vozila,
- o EE kriterijumi u kupovini vozila i programi za modernizaciju vozila, upravljanje efikasnim voznim parkom, itd,
- o javne kampanje za podizanje nivoa svijesti za kupovinu energetski efikasnih vozila, vozila koja koriste alternativna pogonska goriva, efikasno održavanje vozila, ekonomična vožnja, prelazak sa privatnih automobile na pješaćenje i bicikla kada su u pitanju kratke relacije i korišćenje sredstava javnog transporta za duge i relacije srednje dužine, itd.

Kako su ove mjere samo djelimično implementirane, one će biti uključene u drugi APEE sa određenim izmjenama.

U skladu sa posebnim standardima, Institut za standardizaciju Crne Gore je tokom 2011. oformio tehničku komisiju za usvajanje standarda u energetsom sektoru:

ISME / TK 004 E: upravljanje energetske sistemima i energetska efikasnost i
ISME / TK 006 E: Električna energija

Kroz rad ove dvije tehničke komisije u 2012. usvojeni su brojni standardi, a komisije i dalje rade na usvajanju standarda iz oblasti energetike, posebno obnovljive energije i EE. Usvojeni standardi mogu se pogledati na sljedećem linku:

<http://www.isme.me/en/standardi/katalog.php>

3. PODJELA ODGOVORNOSTI I KOORDINACIJA

Ministarstvo ekonomije preko sektora za EE je odgovorno za kreiranje i implementaciju politike energetske efikasnosti. Sektor za EE je osnovan u novembru 2009. godine. Na osnovu Pravilnika o sistematizaciji i organizaciji, planirano je 8 radnih mjesta. Trenutno, sektor ima 7 stalno zaposlenih i 2 privremena savjetnika.

Glavni ciljevi misija Sektora za EE proizilazi iz kompetencija Ministarstva ekonomije kada je u pitanju EE a u vezi sa najboljim praksama EU. Glavni ciljevi uključuju:

1. Identifikaciju, analizu i propozicije za tehnički moguću i isplativu politiku i mjere poboljšanja EE koje se tiču energetske potrošnje.

2. Podržavanje i promovisanje aktivnosti koje su usmjerene na uštedu i druge EE aktivnosti, kao i na smanjenje negativnih uticaja na životnu sredinu izazvanih konverzijama energije u procesima njene potrošnje.
3. Promovisanje korišćenja obnovljive energije i korišćenja drugih netradicionalnih izvora sa slabim uticajem na životnu sredinu.
4. Promovisanje i uzimanje učešća u razmjeni znanja i informacija sa sličnim organima drugih država i međunarodnim institucijama i udruženjima aktivnim u oblasti EE.

Fond za EE je osnovan 2006. godine, kao nezavisna stavka u budžetu a u okviru sredstava državnog budžeta Ministarstva ekonomije. Fond upravlja projektima koji se finansiraju iz budžeta, donacijama, kreditima i/ili drugim mehanizmima finansiranja.

Ne postoji specijalizovana Agencija za EE u Crnoj Gori. Ipak, Zakon o EE uvodi Inspekciju za EE koja kontroliše rad revizora za energetiku koji izdaju sertifikate za EE.

4. STRATEGIJA I CILJEVI POLITIKE

- ***Strategija i ciljevi politike za poboljšanje EE i regulisanje uticaja na životnu sredinu***

Najvažniji ciljevi Energetske politike u Crnoj Gori do 2030. godine su:

- d. Obezbjedenje institucionalnih uslova i finansijskih podsticaja sa ciljem poboljšanja EE i smanjenja energetske intenziteta u svim sektorima, od proizvodnje do krajnje potrošnje energije;
- e. Crna Gora treba da dostigne indikativni cilj povećanja EE koji predstavlja uštedu od 9% prosečne potrošnje finalne energije u zemlji (bez KAP-a) do 2018 godine. Prelazni indikativni cilj jeste smanjenje od 2% do kraja 2012. Preostala prosječna godišnja ušteda nakon 2018. mora biti u skladu sa ciljevima koje je postavila Energetska zajednica ili EU;
- f. Racionalno korišćenje energije u saobraćaju i promovisanje mjera EE (poboljšanje javni prevoz, promovisanje EE vozila sa niskom emisijom štetnih gasova, integracija kriterijuma EE u projektima saobraćajne infrastructure);
- g. Povećanje operativne efikasnosti energetskih kompanija smanjenjem operativnih troškova, energetskih gubitaka tehničke i komercijalne prirode uz opravdan povrat investicija;
- h. Održivi razvoj energetske sektora a u vezi sa zaštitom životne sredine i međunarodnom saradnjom na ovom polju, posebno kada je u pitanju smanjenje emisije štetnih gasova;

- i. Na osnovu verifikacije Kjoto protokola, kao zemlja van aneksa razvijenih zemalja barem do 2012, odredbe o podršci investitora i odredbe o uslovima za implementaciju projekta tzv Mehanizam čistog razvoja;
- j. Podsticaji za istraživanja, razvoj, transfer i primjenu ekološki prihvatljivih novih tehnologija u sektoru energetike, veće investiranje u obrazovanje i naučno istraživačke projekte i podsticanje međunarodne saradnje u oblasti ekološko prihvatljive nove tehnologije u energetsom sektoru, kao i uvođenje predavanja o energetici u obrazovni plan i program;
- k. Usklađivanje zakonodavno-regulatornog okvira sa zahtjevima EU i osiguranje podrške za razvoj i ubranu implementaciju programa i projekata na temu korišćenja OEI i implementacije mjera EE, zamjena energenata i razvoj energetike (kombinovana proizvodnja električne i toplotne energije);

Vidi Poglavlje 1, podnaslov Politika zaštite životne sredine i njena veza sa sektorom energetike

- **Koordinacija sa drugim strategijama sektora i strategijama zaštite životne sredine koje su vezane za određene uslove privredne rekonstrukcije**

Značajan napredak je postignut u razvoju nacionalnog strateškog zakonodavstva i politike koji se odnose na zaštitu životne sredine, a većim dijelom su vezani za pristupanje EU i za druge obaveze koje proističu iz međunarodnih povelja i protokola.

Ciljevi nacionalne strategije koji se tiču energetike, energetske efikasnosti i sektora za zaštitu životne sredine u Crnoj Gori upoređeni su sa ciljevima Nacrta SER kako bi se utvrdila usklađenost između nacionalnih strategija i Nacrta SER. Pomenute strategije su:

- Ustav Crne Gore
- Nacionalna strategija održivog razvoja
- Prostorno planiranje u Crnoj Gori do 2020.
- Strategija razvoja crnogorskog turizma do 2020.
- Prepristupni ekonomski program (PEP) za Crnu Goru 2012.-2015.
- Prioriteti Crne Gore za RIO +20
- Nacionalna strategija upravljanja kvalitetom vazduha

5. FINANSIJSKI PODSTICAJI, PROMOCIJA TEHNOLOGIJE

a. Projekti u oblasti EE

Sektor za EE je centralna institucija za EE u Crnoj Gori i, kao takav, koordinira ili je uključen u implementaciju mnogobrojnih projekata i aktivnosti u vezi sa EE. U nastavku je kratak pregled važnih projekata koje Ministarstvo implementira zajedno sa međunarodnim i lokalnim partnerima. Detaljne informacije mogu se naći na linku: <http://energetska-efikasnost.me/ee.php?id=24&l=en>

PEECG – Projekat „Energetska efikasnost u Crnoj Gori“

Vlada Crne Gore dobila je kredit od međunarodne banke za razvoj i rekonstrukciju u iznosu 6,5 miliona eura za projekat “Energetska efikasnost u Crnoj Gori” (PEECG). Očekuje se da ovaj projekat poboljša energetske efikasnosti u obrazovnim i zdravstvenim institucijama, kao i da podigne svest kada su u pitanju mjere efikasnosti. 15 institucija je odabrano za rekonstrukciju (8 škola, 1 studentski dom i 6 bolnica). Projekat se implementira od 2009. godine i trajeće do marta 2014.

PEEJZ – Program energetske efikasnosti u javnim zgradama

Sektor energetske efikasnosti (Ministarstvo ekonomije) u saradnji sa nemačkom KfW bankom lansirao je “Program energetske efikasnosti u javnim zgradama” sa fondom u iznosu 13 miliona eura. Cilj programa jeste poboljšanje EE i komfora u oko 30 zgrada, koje se nalaze pod Ministarstvom prosvete i sporta (osnovne škole, gimnazije, srednje stručne škole, obdaništa i studentski domovi). Planirano trajanje programa je od januara 2011. do septembra 2014.).

MONTESOL – Beskamatni krediti za postavljanje solarno-termalnog sistema za domaćinstva

Ministarstvo ekonomije Crne Gore, u saradnji sa Programom za zaštitu životne sredine Ujedinjenih Nacija (UNEP) i Italijanskim ministarstvom za zaštitu životne sredine, zemlje i mora (IMELS), implementira projekat MONTESOL, usmjeren na atraktivne i prihvatljive ponude finansijskih rješenja u smislu odobravanja potrošačkih kredita za postavljanje solarnih sistema za zagrijavanje vode (SHW). Za MONTESOL projekat, fond u iznosu million USD, bio je predviđen za implementaciju i upravljanje, a posebno za subvenciju kamatne stope komercijalnih banaka (2 banke su uključene). Projekat je počeo u julu 2011. Oko 100 sistema instalirano je do jula 2013.

ENERGETSKO DRVO – Beskamatni kredit za instalaciju sistema grejanja korišćenjem biomase u domaćinstvima

Ministarstvo ekonomije Crne Gore, u saradnji sa Agencijom za razvoj iz Luksemburga (Lux-Dev) pripremila je projekat ENERGETSKO DRVO, sa ciljem da ponudi privlačne i prihvatljive finansijske mehanizme za ostvarivanje potrošačkih kredita za instaliranje sistema grejanja korišćenjem moderne biomase (pelat, briketi). Za projekat ENERGETSKO DRVO, fond u iznosu 130 000 eura predviđen je za implementaciju i upravljanje a posebno za subvenciju kamatne stope komercijalnih banaka. Planirani početak projekta je u avgustu 2013.

SOLARNI KATUNI – Projekat koji se odnosi na instaliranje fotonaponskih solarnih sistema na prostorima letnjih pašnjaka

Ministarstvo ekonomije i Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja u saradnji sa lokalnim vlastima implementira projekat “Solarni katuni”. Projekat je lansiran sa ciljem poboljšanja uslova života i rada za domaćinstva koja borave na letnjim pašnjacima i stvaranja uslova za porast broja farmera na letnjim pašnjacima. Problemi snabdjevanja strujom riješeni su instaliranjem fotonaponskog solarnog sistema koji smanjuje potrebu za elektrifikacijom u određenim područjima a energija koja se dobija na ovaj način je besplatna za ljude koji borave na letnjim pašnjacima. Broj instaliranih sistema u okviru ovog projekta je 87 u 2012. i 115 u 2013. sa ukupnim kapacitetom od 35kW.

GIZ-ASE - Poboljšanje energetske efikasnosti u Crnoj Gori

Projekat GIZ ASE započet je u aprilu 2008. a bazirao se na Ugovoru o tehničkoj saradnji između Vlade Federalne republike Nemačke i Vlade Crne Gore. U početku, bilo je planirano da Ministarstvo za ekonomsku saradnju i razvoj Federalne republike Nemačke (BMZ) podrži i asistira Vladi Crne Gore u njenim naporima u oblasti energetske efikasnosti. Nemačka vlada započela je projekat “Usluge savjetovanja za energetske efikasnosti” (ASE) preko svoje agencije za implementaciju – Nemačka međunarodna saradnja (GIZ) i obezbjedila 1,5 miliona eura potrebnih za prvu fazu projekta. U međuvremenu, obezbjeđeni su dodatni fondovi, koji omogućili produžetak vremena trajanja projekta i intenzivirali aktivnosti na ovom polju. Naime, Kraljevsko ministarstvo inostranih poslova Norveške učestvovalo je u sufinansiranju projekta sa dodatnih 1,5 miliona eura dok je Ministarstvo za ekonomsku saradnju i razvoj Federalne republike Nemačke obezbjedilo dodatnih 2 miliona eura. Sve u svemu, ovo predstavlja impozantnu sumu od 5 miliona eura u obliku bespovratnog finansiranja. Projekat je uzeo učešće i podržao nekoliko različitih grupa aktivnosti do marta 2013.

Zajedno sa strateškim partnerom, Ministarstvo ekonomije, GIZ ASE je implementiralo seriju aktivnosti koje se mogu klasifikovati u nekoliko kategorija:

- Uspostavljanje i jačanje zakonodavnog i institucionalnog okvira u oblasti EE (priprema Zakona o energetske efikasnosti i 5 pravilnika o energetske efikasnosti u zgradama);
- Obrazovanje učenika u svim osnovnim školama na teritoriji Crne Gore u okviru specijalnog projekta “Energetska turneja”;
- Kampanja podizanja svijesti građana o pojmu, važnosti i mogućnostima energetske efikasnosti;
- Organizovanje obuke, izdavanje sertifikata revizorima za energetiku kao i implementacija samih energetske revizija;
- Organizovanje konferencija, učestvovanje na sajmovima i drugim bitnim događajima sa ciljem podizanja nivoa znanja, širenja informacija, razmjene iskustva kao i povezivanja relevantnih subjekata u zemlji, regionu i šire.

TA-EnCT – Tehnička podrška za implementaciju Sporazuma o Energetskoj zajednici

Projekat “Tehnička podrška za implementaciju Sporazuma o Energetskoj zajednici” bila je finansirana od strane EU u okviru IPA programa a njime je rukovodila Delegacija EU u Crnoj Gori. Projekat je implementirala Exergia S.A. (Grčka) u konzorcijumu sa

KANTOR S.A. (Greece) i Mercados (Španija) u okviru ugovora o djelu potpisanog od strane Delegacije EU u Crnoj Gori.

Opšti cilj projekta bio je da se pomogne razvoju i implementaciji politike energetskeg sektora što bi osiguralo realizaciju obaveza Crne Gore u okviru Sporazuma o Energetskoj zajednici uključujući implementaciju liberalizovanog regionalnog energetskeg tržišta.

Direktni korisnici projekta bili su:

- Operater prenosnog sistema i operater tržišta energije (A.D. Prenos)
- Energetska regulatorna agencija, i
- Sektor za EE pri Ministarstvu ekonomije

Vrijeme trajanja projekta bilo je od februara 2010. do novembra 2011.

6. NACIONALNI PROGRAMI I AKTIVNOSTI

Što se tiče energetskeg bilansa i baze podataka, zvanične statističke aktivnosti u Crnoj Gori bazirane su na programu statističkeg istraživanja, pripremljenih u skladu sa Strategijom razvoja I pri tom pokrivaju period od 5 godina. Trenutno, Program statističkeg istraživanja za period 2009.-2013. je implementiran. Program zahtjeva pripremu godišnjeg energetskeg bilansa za električnu energiju I uglj, kao I razvoj godišnjeg bilansa za naftu, gas I energiju dobijenu iz obnovljiveg izvora sa ciljem da se pripremi sveobuhvatni energetskeg bilans I indikatori cijena nafte I gasa kao I cijena električne energije za kategoriju potrošača a na osnovu potrošnje.

U skladu sa Zakonom o energetici, Ministarstvo zaduženo za energetiku odgovorno je za pripremanje dugoročneg godišnjeg energetskeg bilansa u skladu sa dugoročnom strategijom i akcionim planom za njenu implementaciju. Ministarstvo je odgovorno za usvajanje pravila koje će definisati sadržaj, obim, jedinice izvještavanja i njihove obaveze, procedure I metodologiju za pripremu energetskeg bilansa. Nacrt pravila je pripremljen, ali još nije usvojen.

Ministarstvo ekonomije/Sektor za energetskeg efikasnost u saradnji sa domaćim i međunarodnim partnerima priprema realizuje različite programme I aktivnosti iz oblasti energetske efikasnosti. Ovi programi i aktivnosti povezani su sa podizanjem svesti, promotivnim programima za građane, obrazovnim i trening programima za različite ciljne grupe itd.

Program obuke za energetske revizije

Zakon o EE definiše energetske revizije kao proceduru u kojoj se utvrđuje status energetske potrošnje zgrade, identifikuju mjere energetske efikasnosti i isplativost njihove implementacije. Neophodan uslov za dobijanje ovlašćenja za izvođenje energetskeg revizija jested a je lice obučeno u skladu sa programom obuke za energetske revizije. U prethodnom periodu, Ministarstvo ekonomije je zajedno sa Nemačkom međunarodnom saradnjom, Norveškom kompanijom za uštedu energije, Mašinskim fakultetom i Fakultetom za arhitekturu Univerziteta u Podgorici sprovelo ovu vrstu obuke za 41 inžinjera.

Nakon uspješnog završetka kursa lica su dobila ovlašćenja za sprovođenje energetskeg revizija. Samo ovlašćena lica mogu da vrše energetske revizije zgrada u Crnoj Gori i da izdaju sertifikate o energetskeg efikasnosti.

Obuka za upravljanje energijom

Prema zakonu o energetskej efikasnosti organi u javnom sektoru imaju obavezu da uspostave sistem upravljanja energijom. Ministarstvo ekonomije/Sektor za energetske efikasnost napravio je program obuke na temu "Upravljanje energijom" koji je namjenjen predstavnicima javnog sektora, u cilju njihove pripreme za uspješnu implementaciju Zakona. Program je napravljen i sproveden u okviru projekta "Tehnička podrška za implementaciju Sporazuma o Energetskoj zajednici u Crnoj Gori" koji je finansirala Evropska delegacije EU u Crnoj Gori (vidi Poglavlje 5).

Energetska turneja

Nemačka međunarodna saradnja (GIZ) zajedno sa Ministarstvom prosvete i Ministarstvom ekonomije realizovala je projekat Energetska turneja, u okviru kojeg su posjećene 162 crnogorske osnovne škole i učenici su upoznati sa temom energetske efikasnosti na direktan način.

"Energetska turneja" podrazumjevala je upoznavanje učenika završnih razreda osnovne škole sa temom energetske efikasnosti i širenje znanja u oblasti klimatskih promjena i obnovljivih izvora energije. Mjere su predočene kao dio školske kampanje i dizajnirane tako da se mogu uključiti u redovnu nastavu. Stručno obučeni nastavnici posjetio je sva pojedinačna odjeljenja završnih razreda i izlagala ovu veoma bitnu temu tokom predavanja koja su trajala 90 minuta. Metodološki pristup je vrlo praktičan i bazira se na eksperimentima, posebno osmišljenim za ovakvu vrstu časova. Deo predavanja bio je i kratki edukativni film koji je napravljen sa ciljem da privuče pažnju učenika probudi njihovo interesovanje za temu EE i klimatskih promjena. Svi učenici dobili su radnu svesku sa materijalima za predavanje koji njihovi profesori mogu koristiti kao dopunski material na svojim časovima.

Info centri i info kancelarije

Kao dio javne kampanje Ministarstvo ekonomije u saradnji sa GIZ, Direktoratom za razvoj malih i srednjih preduzeća i lokalne samouprave otvorilo je 2 info centra (Podgorica i Bijelo Polje) i 7 info kancelarija (Nikšić, Berane, Cetinje; Bijelo Polje, Žabljak, Plav i Rožaje).

Zaposleni u ovim info centrima su obučeni za davanje informacija o EE malih i srednjih preduzeća građanima.

Konferencije o EE

Kao dio javne kampanje Ministarstvo ekonomije u okviru GIZ-ASE projekta organizovalo je 3 konferencije.

Prva u seriji značajnih događaja u oblasti EE u Crnoj Gori bila je organizovana 2009. godine u hotelu Splendid u Bečićima. Konferencija je bila posvećena sakupljanju relevantnih subjekata iz zemlje i regiona u cilju ohrabivanja i unapređivanja regionalne saradnje u oblasti energetske sigurnosti i EE, promocije saradnje kroz Energetsku zajednicu, kao i razmena iskustva i primjera dobrih praksi u regionu. Konferencija je ukazala na značaj zaštite okoline i klimatskih promjena koje uzrokuje proizvodnja i potošnja energije.

U aprilu 2010. održana je druga konferencija u Budvi. Regionalna konferencija „Održivo upravljanje energijom u javnim zgradama, od politike do lokalne akcije“ okupila je relevantne političke i privredne subjekte sa željom da se proširi ideja o značaju EE i

pronalaženju novih mogućnosti za saradnju na ovom polju sa akcentom na upravljanju energijom u javnim zgradama.

Konferencija o EE rasvete održana je 28. aprila u hotelu Crna Gora u Podgorici i bavila se racionalnom potrošnjom energije i kvalitetom rasvete i kao takva bila je prva konferencija koja se bavila ovom temom u Crnoj Gori i regionu.

Promocija Štednih sijalica

05. marta 2011. godine Sektor za EE Ministarstva ekonomije počeo je promociju u vidu distribucije štednih sijalica građanima. Do 05. marta 2012. godine Sektor za EE organizovao je promocije u svakoj crnogorskoj opštini o podjelio oko 7000 štednih sijalica.

Osim štednih sijalica, brošure sa praktičnim savjetima o EE u domaćinstvi podjeljene su građanima u cilju informisanja o mjerama povećanja EE u njihovim domovima.

PRILOG 1

Članstvo Crne Gore u međunarodnim organizacijama

Međunarodna organizacija	Skraćenica	Datum sticanja članstva
Ujedinjene nacije	UN	28. jun 2006.
Organizacija Ujedinjenih nacija za drogu i kriminal	UNODC	23. oktobar 2006.
Organizacija Ujedinjenih nacija za industrijski razvoj	UNIDO	28. novembar 2006.

Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu	UNESCO	1. mart 2007.
Međunarodna agencija za atomsku energiju	IAEA	16. oktobar 2006.
Organizacija za sprovođenje ugovora o opštoj zabrani nuklearnih proba	CTBTO	18. septembar 2006.
Organizacija za zabranu hemijskog oružja	OPCW	3. jun 2006.
Međunarodna organizacija za civilno vazduhoplovstvo	ICAO	17. mart 2007.
Svjetska organizacija za intelektualnu svojinu	WIPO	4. decembar 2006.
Svjetska zdravstvena organizacija	WHO	14. septembar 2006.
Međunarodni komitet crvenog krsta	ICRC	2. avgust 2006.
Međunarodna organizacija za migracije	IOM	28. novembar 2006.
Međunarodna Unija za telekomunikacije	ITU	21. jul 2006.
Svjetska carinska organizacija	WCO	24. oktobar 2006.
Međunarodni centar za proučavanje, očuvanje i restauraciju kulturne baštine	ICCROM	16. septembar 2007.
Inter-parlamentarna unija	IPU	16. oktobar 2006.
Svjetska poštanska unija	UPU	27. jul 2006.
Svjetska meteorološka organizacija	WMO	8. maj 2007.
Međunarodna organizacija rada	ILO	14. jul 2006.
Međunarodna pomorska organizacija	IMO	10. oktobar 2006.
Međunarodni tribunal za pravo mora	ITLOS	23. oktobar 2006.

Međunarodni krivični sud	ICC	3. jun 2006.
Stalni arbitražni sud	PCA	3. jun 2006.
Haška konferencija o međunarodnom pravu	HCCH	1. mart 2007.
Međunarodna organizacija kriminalističke policije	INTERPOL	19. septembar 2006.
Međunarodni monetarni fond	IMF	18. januar 2007.
Grupacija Svjetske banke	WB	18. januar 2007.
- Međunarodna finansijska korporacija	- IFC	
- Multilateralna agencija za garanciju investicija	- MIGA	
- Međunarodna banka za obnovu i razvoj	- IBRD	
- Međunarodno udruženje za razvoj	- IDA	
Evropska banka za obnovu i razvoj	EBRD	25. oktobar 2006.
Mediterranski akcioni plan - Program za zaštitu životne sredine Ujedinjenih nacija	UNEP/MAP	15. januar 2008.
Svjetska turistička organizacija Ujedinjenih Nacija	UN WTO	28. novembar 2007.
Međunarodna organizacija za ishranu i poljoprivredu	FAO	17. novembar 2007.
- Glavna komisija za ribarstvo Mediterrana		31. januar 2008.
Organizacija za zaštitu zdravlja životinja	OIE	10. avgust 2007.
Svjetska trgovinska organizacija	WTO	U pregovorima za članstvo
Svjetska hidrografska organizacija	IHO	Više od dvije trećine članica je podržalo članstvo Crne Gore i u toku je procedura ratifikacije
Međunarodna organizacija za vino i vinovu lozu	OIV	6. mart 2007.
Informacija o aktuelnim problemima u	IRENA	3. jul 2010.

vezi sa realizacijom projekta UN Eko zgrade u Podgorici

Međunarodni savjet za masline	IOC	13. novembar 2007.
Međunarodna organizacija Frankofonije (status posmatrača)	OIF	14. oktobar 2010.
Svjetska trgovinska organizacija	WTO	29. april 2012.
Međuvladina organizacija za međunarodni željeznički prevoz	OTIF	5. januar 2010.
Međunarodna organizacija za satelitske komunikacije	ITSO	22. oktobar 2009.
Međunarodni izložbeni biro	BIE	16. jul 2012.

Regionalna organizacija	Skraćenica	Datum sticanja članstva
Organizacija za evropsku bezbjednost i saradnju	OSCE	22. jun 2006.
Savjet Evrope	CoE	11. maj 2007.
Centralno evropska zona slobodne trgovine	CEFTA	26. jul 2007.
Evropska kompanija za finansiranje željeznica	EUROFIMA	17. oktobar 2006.
Evropski komitet ministara saobraćaja	ECMT	17. oktobar 2006.
Evropska organizacija za bezbjednost vazdušne plovidbe	Eurocontrol	1. jul 2007.
Ženevski centar za demokratsku kontrolu oružanih snaga	DCAF	30. novembar 2006.
Evropska komisija za putovanja		3. oktobar 2006.
Pakt stabilnosti za Jugoistočnu Evropu		član od 1999.
Centralnoevropska inicijativa	CEI	1. avgust 2006.
Regionalna inicijativa za migracije, azil i raseljena lica	MARRI	2. oktobar 2006.
Proces saradnje u Jugoistočnoj Evropi	SEECF	11. maj 2007.
Jadransko jonska inicijativa	JJI	1. jun 2007.

Centar za bezbjednosnu saradnju	RACVIAC	21. mart 2007.
Evropska konferencija civilnog vazduhoplovstva	ECAC	U toku je procedura sticanja članstva

Izvor: Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija

PRILOG 2

Tabela sa tarifnim oznakama Crne Gore za energetske materije i proizvode

Nuklearna energija

Tarifne oznake	Naimenovanje	Jedinica mjere	Stopa
26.12	Rude urana ili torijuma i koncentрати:		
- 26.12.10	- Rude urana i koncentрати.	gi F/S	1
- 26.12.20	- Rude torijuma i koncentрати.	gi F/S	1
28.44	Radioaktivni hemijski elementi i radioaktivni izotopi (uključujući fisione ili oplodujuće hemijske elemente i izotope) i njihova jedinjenja; mješavine i ostaci koji sadrže te proizvode:		
- 28.44.10	- Uran, prirodan i njegova jedinjenja	Kg U	1
- 28.44.20	- Uran obogaćen uranom U235 i njegova jedinjenja; plutonijum i njegova jedinjenja	Kg U	1
- 28.44.30	- Uranijum osiromašen uranom U235 i njegova jedinjenja; torijum i njegova jedinjenja	Kg U	1
- 28.44.40	- Radioaktivni elementi i izotopi i jedinjenja, osim 28.44.10, 28.44.20 ili 28.44.30	Kg U	1
- 28.44.50	- Iskorišćeni (odzračeni) gorivi elementi (patroni) nuklearnih reaktora.	Gi F/S	1
- 28.45.10	- Teška voda (deuterijum oksid).		1

Ugalj, prirodni gas, nafta i naftni derivati, električna energija

Tarifne oznake	Naimenovanje	Jedinica mjere	Stopa
27.01	Kameni ugalj, briketi raznih oblika i slična čvrsta goriva proizvedena od kamenog uglja		0
27.02	Lignit, aglomerisan ili neaglomerisan, osim gagata.		0
27.03	Treset (uključujući tresetnu slamu), neaglomerisan ili aglomerisan.		0

27.04	Koks i polu-koks od kamenog uglja, lignita ili treseta, aglomerisan ili neaglomerisan; retortni ugalj.		0
27.05	Gas od kamenog uglja, vodeni gas, generatorski gas i slični gasovi, osim naftnih gasova i ostalih gasovitih ugljovodonika.	1000 m ³	5
27.06	Katran dobijen destilacijom kamenog uglja, lignita i treseta i ostali mineralni katrani, dehidratirani ili nedehidratirani ili djelimično destilisani ili ne, uključujući rekonstituisane katrane.		0
27.07	Ulja i ostali proizvodi destilacije katrana kamenog uglja na visokoj temperaturi; slični proizvodi kod kojih masa aromatičnih sastojaka prelazi masu nearomatičnih sastojaka (npr.: benzen, toluen, ksilol).		1
27.08	Smola i koks od smole, dobijeni od katrana kamenog uglja ili od drugih mineralnih katrana.		-
27.09	Nafta i ulja dobijena od bitumenoznih minerala, sirova.		0
27.10	Ulja dobijena od nafte i ulja dobijena od bitumenoznih minerala, osim sirovih.		0
27.11		TJ	a) 4 b) 5 c) 4-5 d) 4 4
	Tečni naftni gasovi i ostali gasoviti ugljovodonici: a) prirodni gas b) propan c) butan d) etilen, propilen, butilen i butadien (27.11.14) - ostalo U gasovitom stanju: - prirodni gas - ostalo	TJ	1
27.13	Naftni koks, bitumen od nafte i ostali ostaci od ulja od nafte ili iz ulja dobijenih od bitumenoznih minerala.		0
27.14	Bitumen i asfalt, prirodni; bitumenozni ili uljni škriljci i ter-pijesak; asfaltiti i asfaltne stijene.		0
27.15	Bitumenske mješavine na bazi prirodnog asfalta,		3

	prirodnog bitumena, bitumena od nafte, mineralnog katrana ili mineralne katranske smole (npr.: bitumen kit (mastiks), "cut-backs").		
27.16	Električna energija.	1000 kWh	0

Ostala energija

Tarifne oznake	Naimenovanje	Jedinica mjere	Stopa
44.01.10	Ogrijevno drvo u oblicama, cjepanicama, granama, snopovima ili sličnim oblicima.		0
44.02	Drveni ugalj (uključujući drveni ugalj od ljuski), aglomerisan ili neaglomerisan.		0

Prilog 3

DRŽAVA: Crna Gora

MJERE

Zakon o svojinsko-pravnim odnosima („Službeni list CG“, br. 19/2009), član 413

SEKTOR

Nacionalna ekonomija

NIVO VLASTI

Državni

OPIS

Prema Zakonu o svojinsko-pravnim odnosima, član 415, strano lice ne može imati pravo svojine na:

- prirodnom bogatstvu;
- dobru u opštoj upotrebi;
- poljoprivrednom zemljištu;
- šumi i šumskom zemljištu;
- spomeniku kulture od izuzetnog i posebnog značaja;
- nepokretnoj stvari u kopneno-pograničnom području u dubini od jednog kilometra i
- ostrvima;
- nepokretnoj stvari koja se nalazi na području koje je, radi zaštite interesa i bezbjednosti zemlje, zakonom proglašeno područjem na kome strano lice ne može imati pravo svojine.

Izuzetno, strano fizičko lice može steći i pravo svojine na poljoprivrednom zemljištu, šumama i šumskom zemljištu površine do 5.000 m² samo ako je predmet ugovora o otuđenju (kupoprodaja, poklon, razmjena i dr.) stambena zgrada koja se nalazi na tom zemljištu.

Strana fizička ili pravna lica imaju pravo da kupe gradilišta nakon završetka investicije, u skladu sa građevinskom dozvolom, samo kada je vrijednost investicije tri puta veća od vrijednosti gradilišta, prema definiciji Savjeta ministara.

UKIDANJE

Nema planova za promjene.

OSTALI IZUZECI

Nema